MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA KOLMETEISTKÜMNES NUMBER : DETSEMBER 2021

#113 : TELEVISIOON

HIND 2€

9 772346 662013

JUHTKIRI

TELEVISIOON – TRUU SÕBER JA JANULINE ELAJAS

Kui valima peaks mitteametliku televisioonikuu, oleks suurfavoriit kindlasti detsember. „Jõulutunnel", kogu pere jõulufilmid, väsinud komöödiad, aastakokkuvõtted, presidendi kõne ja omavahel konkureerivad aastavahetuse palaganid – isegi inimesed, kes muidu televisioonist ei hooli, satuvad perekondlikel koosviibimistel „ebamugava vaikuse" tingimustes paratamatult ekraanide ette. Telekanalid purevad aga silma- ja kõrvapaaride nimel üksteise kõrisid. Need on ühtlasi põhjused, miks Müürilehe aasta viimase numbri teemaks sai valitud televisioon kui selline. Milline siis?

Hübriidmeediumite ajastul, kus on käimas üks suur tehnoloogiline svingerite pidu ja suunamudijad on saanud mõjukamateks isikuteks kui mõni eluaegne teleautoriteet, on muidugi teatud mõttes kahtlane televisiooni sedasi muust ära lõigata, aga tele on sitke ja kestab hoolimata hübriidrünnakutest visalt edasi nagu kas või juba varsti kolmekümnendat juubelit tähistav Eesti vanim erakanal ALO-TV. **Hagi Šein** arvab oma hiljuti ilmunud „Digiajastu teleraamatus", et oleme küll üha eemaldumas lineaarsest vaatamisest, kuid samal ajal võetakse kas või veebivideote loomisel omaks üdini telelikke võtteid ja formaate. Liikluses on mitmesuunaline! Loomulikult pole televisioon enam kõikvõimas kollektiivne ühendaja, isegi kõige populaarsemad telesaated ei suuda meelitada sünkroonis vaatama üle 10–20% rahvastikust, teisalt pole tulnud veel asemele ka ühtegi teist suurt ja kollektiivset sünkroonijat. Sellel on internetiajastul ka omad plussid. Kui muidu koosneb tavalise inimese elu lõputust algoritmilisest optimeerimisest, talle endalegi mittetajutavatest kajakambritest, sihitud reklaamidest ja meeldimisnupu vajutamisest, siis vabalevi kanal on täpselt see, mis see on – võta või jäta. Kui tuleb „Maahommik", siis vaatad „Maahommikut", kui telekas on sportlane, kes selgitab, miks ta jälle 132. kohale jäi, siis vaatad või keerad kinni. Isegi mõnusalt anakronistlik ju?

Teisalt on televiisor universaalne foon, müra, mis täidab füüsiliste ühisruumide vaakumit – ootesaalid, baarid, elutoad, spordiklubide fuajeed jne. Kusagil nurgas peab olema aimata mõmisevat eetrit. See tekitab lähedustunnet, et siin kusagil on inimene, kes räägib. Piisab, kui kõndida keset kaamost mööda üheksakordse maja akendest, millest enamikust kiirgab heledat valgust tänu paraadkohale paigaldatud 50", 70" või kahemeetrise diagonaaliga telerile. Kui oled üksik, siis lülitad selle sisse, sest kuigi ekraan on külm, on sealt tulvav inimhääl ju lohutav või isegi tumedaid mõtteid peletav. Mis siis, et see võib lõppeda kell kolm öösel diivanil mingist vahepealsest veidrast psühhedeelsest olekust ärkamisega, särgil ilanire.

Müürilehe telenumbris panime ka meie muidu pigem televõõra kirjandus- ja teadustoimetaja **Maia Tammjärve** ebainimliku katsumuse ette vaadata iga päev kuu aega jutti vähemalt kolm ja pool tundi telekat, nagu on keskmisele eestlasele kohane. Sellest eksperimendist sündis ka lehe fookuslugu, mis võtab luubi alla kohaliku krobelise telemaastiku. Filosoofilisema külje pealt vaatlevad meie suhet ekraanidega aga **Taavi Hallimäe** lugu sõltuvusest ja lunastusest ning **Silvia Urgase** pilguheit kaminatelevisiooni fenomenile. Ükski endast lugupidav telearutelu ei saaks muidugi toimuda ilma kogenud teletoimetaja ja -kriitiku **Katrin Pautsita**, kelle proosalugu on riietanud end televisiooni surnumatja rüüsse. Leheveergudele jõudis ka artikkel, mida on kultuuriväljal juba pikka aega januselt oodatud, ehk püssirohuga suuremeelselt ümber käiv kriitika kultuurisaatele „OP", autoriteks noored ja vihased kriitikud **Maria Helen Känd** ja **Aleksander Metsamärt**. Aga sukeldugem, sest eest leiab veel palju muud, näiteks intervjuu telesarjade kirjutamisega oma loojutustamishambaid ihunud ja viimaselt Cannes'i filmifestivalilt *grand prix*'ga koju tulnud stsenaristidest paari **Livia Ulmani** ja **Andris Feldmanisega**.

Pole vahet, mis suuna võtab televisioon tulevikus või kuidas hakkame kutsuma ühiselt kõikvõimalikke kaugvaatamise vorme, ekraanide ette oleme me naelutatud praegu ja ka lähitulevikus hoolimata sisust, mis meile sealt peale voogab. Seda, kas need dioodidest komplekteeritud kaaslased on truuks ja abivalmiks kaaslaseks või imevad need teist välja teie elaani, peate ise kriitiliselt hindama.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

Foto: Heikki Leis

Esikaanel Livia Ulman ja Andris Feldmanis. Foto: Marii Kiisk

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Sanna Kartau	kultuuritoimetaja	sanna@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Janis Kokk, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · **TIRAAŽ**: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

JÕULUD
Sõda toiduraiskamisele ehk Laevakoka jätisefilosoofia – *Kaisa Ling* [4]

TELEVISIOON

MEEDIA
Kas televisioon on surematu? – *Hagi Šein* [5]
Keskmise eestlase 99 tundi teleka ees – *Maia Tammjärv* [6–9]

ESSEE
Telesõltuvus, väljalülitamine, lunastus – *Taavi Hallimäe* [10–11]

ZEN
Kaminatelevisioonist – *Silvia Urgas* [13]

POLIITIKA
Naiste esindatusest poliitikasaadetes – *Triin Toomesaar* [15–16]

KULTUUR
Intervjuu Andris Feldmanise ja Livia Ulmaniga – *Aleksander Tsapov* [18–21]
Maoloputusjärgne „OP" – *Aleksander Metsamärt ja Maria Helen Känd* [24–25]

PROOSA
Televisioon on surnud – *Katrin Pauts* [22–23]

POST-FAKT
Universaalne telekava – *Müürilehe programmitoimkond* [26]

PÄEVAKAJA

KESKKOND
Protestides vanglasse – *Aet Annist* [27]

LINNARUUM
Avaliku ruumi loomisest – *Elo Kiivet* [28]

KULTUUR

AASTA KOKKUVÕTE
Aasta 2021 nüüdiskultuuris [29–31]

ASJAD
Tarbetuskunsti loov jõud – *Urmas Lüüs* [32–33]

SKEENE
DJ-ankeet: noa [34]
Tõukejõud: Martiina Putnik [34]

MUUSIKA
Kuidas teha muusikakriitikat (ja seda vastu võtta) – *Brigitta Davidjants* [35]

ARVUSTUSED
Urmas Vadi „Hing maanteeserval" – *Elisa-Johanna Liiv* [36]
Kinospurt: „Kupee nr 6" – *Aleksander Tsapov* [39]
Kinospurt: „u.Q." – *Joosep Ehasalu* [39]

Grete Kaio

Foto: Kadri-Ann Võõrsi

Grete Kaio on sõltumatu loodusjõud, seitsme ameti ja katkematu enesekriitikaga.

Igatseme olla

peategelased, et kaamerad peatuks, silmad kangestuks –
mina olen jumal!
Tahame olla
kellegi moodi, rohkem ja võimsamad,
peitunud väsimuse ja ego paitavate
armastuskirjade vahele, peitu.
Olla kass, kes pääses merekoolist: mjäu!

Igatseme olla peategelased
enda eludes, jäädes igavesti
kõrvaltegelasteks.
Tahame olla kaotusteta
ja ei taha ka
olla mitte kui midagi.

Tahame jääda vait.
Tahame olla vait,
tahame olla üksi ja tahame olla koos.
Kelleta, kellega,
koostisosad on sassis.

Ei jaksa mõelda
suurtest asjadest.
Ei jaksa vastata rasketele küsimustele.
Pall läheb veerema,
vaikime end maha.
Punkt.

Siit ta tuleb.

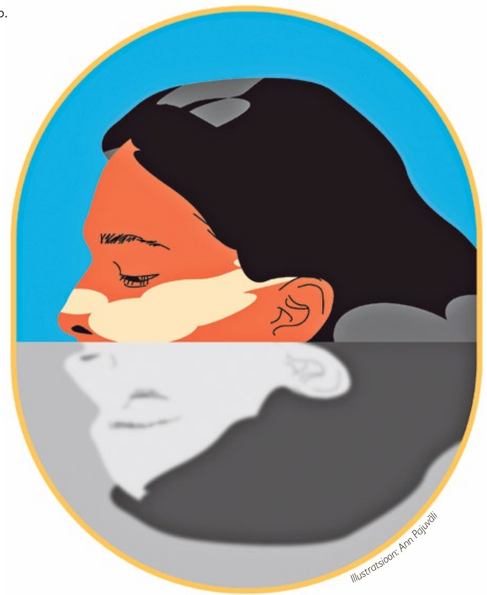

Illustratsioon: Ann Pajuväli

SÕDA TOIDURAISKAMISELE EHK LAEVAKOKA JÄTISEFILOSOOFIA

Teinekord on küsimusest, milliste peente roogadega katta jõululauda, hoopis keerulisem see teine küsimus: mida ometi hakata peale kõigi rikkaliku pühadelaua ülejääkidega? Kes jõuaks päevade kaupa kartulisalatit ja järjest kuivemaks tõmbuvaid seapraetükke sisse vohmida? Aga toitu ära visata ei tahaks kohe üldse.

Kirjutas **Kaisa Ling**, illustreeris **Alexei Gordin**

Igal aastal sama jama. Paratamatult sõuab aastanumber oma loomuliku lõpu poole ja juba terendavadki jõulud. Eriti praegusel ajal on nii erakordselt hea meel näha tervet perekonda ühe laua taga, valmistada neile kõiki roogasid, mida vähegi turult või ökotarnijatelt kätte saadud materjal võimaldab, ning puukida kered head-paremat täis. Vanarahvaski teadis rääkida, et jõululaupäeval tuleb süüa 3 (või 7, 9, 12!) korda, et „eeltuleva aasta oleks ikka hea leevaõnn". Kahjuks jõuab (ka seetõttu!) jõulude teisel pühal tihtipeale kätte hetk, kui kõik toidujäänused ehk jätised ei mahu karpidesse ega ammugi külmkappi ära ja sugulased on osavasti minema hiilinud, jättes hoolikalt pakitud plastikaadid juba kergelt hapneva kartulisalati ja kringliga „kogemata" esikukapile maha. Sel aastal säästkem kõigi närve ja valmistugem juba ette jätiste taaskasutuseks – või lausa nende ennetamiseks. See on ka väga keskkonnasõbralik mõte, sest kogu pühademeeleolu kõrval raisatakse jõuludel aastas kõige rohkem toitu.

Esiteks ja põhilisena on jätiselaua kuningaks ei keegi teine kui… hapukapsapirukas!

HAPUKAPSAPIRUKAS

Kuna väärt hapukapsa moorimine võtab aega lausa päevi ja vajab tingimata suurt hoolt, ei ole seda mõtet teha ainult jõululauakausi jagu. Peost üle jäänud hapukapsa annab aga kerge vaevaga vormistada imemaitsvaks pirukaks! Toimida alljärgnevalt.

TAINAS

200 g võid
4 dl täisteranisujahu (mõnus on segada jahu sisse ka lina-, seesami-, mooni- jms väikeseid seemneid!)
0,5 tl soola
paar spl külma vett

TÄIDIS

suur hulk hapukapsast
6 muna
toidukoort (või hoopis eelmisest päevast alles jäänud sooja jahukastet – raisku ei lase midagi!)

Lisaks soovi korral: singiviile, juustu, viineritükikesi, seeni, miks mitte veidi närtsinud maitserohelist vmt

MEETOD

1. Sega kokku jahu, sool ja seemned, kui neid on.
2. Lõika külm või tükkideks ja mudi see lusika/näppudega vormi sisse, kaasa aitab pisut külma vett. Eesmärk on tainas kiiresti ühtlaseks saada, nii et või täiesti ära ei sulaks. Veidikene võitükke muudab põhja ainult muredamaks ja hõrgumaks. Pane taignapall külmkappi tahenema, kuniks tegeled täidisega.
3. Klopi lahti munad ja toidukoor või laualt üle jäänud jahukaste, lisa kõike seda, mille saab pisikesteks tükkideks hakkida, maitsesta soola ja pipraga.
4. Rulli tainas kahe pärgamendi vahel õhukeseks ja laota ahjuvormi, mudi ääred sõrmedega ilusaks. Eelküpseta 15 minutit 180-kraadises ahjus.
5. Sega suures kausis hapukapsas kokku muna ja kastme seguga ning vala põhjale. Küpseta umbes 40 minutit samal temperatuuril.

Ja *voilà*! Piruka juurde sobib värske salatijätis või mõni kaste, mille leiad külmkapist.

Nagu ikka köögis, saab retsepte sõltuvalt materjalist või maitse-eelistustest kõigiti kombineerida. Näiteks võib teha sama täidisega lahtise piruka asemel lihtsasti hoopis klassikalisi väikeseid pärmitaignapirukaid.

Foto: Alan Proosa

Kaisa Ling armastab jõule ja jõulutoite ning oma pere- ja meeskonnale süüa teha.

Foto: Vladislava Snurnikova

Alexei Gordin on Tallinnas elav kunstnik, kes tegeleb peamiselt maaliga, kuid liigub ka eri meediumide vahel. Tema põhiline huviobjekt on kunstimaailm; sellega seotud stereotüübid, absurd ja provokatiivsed narratiivid.

MINGIL MÄÄRAL ON SEE KÕIK AGA IKKAGI ESIMESE MAAILMA MURE. KUIGI OMA JÄTISTEGA PEAME IKKA ISE HAKKAMA SAAMA, INNUSTAME PÖÖRAMA PILKU KA NENDE POOLE, KELLEL EI OLE VÕIMALIK OMA JÕULULAUDA NII RIKKALIKULT KATTA. TOIDUPANGA JÕULUKAMPAANIAGA KOGUTAKSE PUUDUST KANNATAVATELE PEREDELE TOITU KOOSTÖÖS SUUREMATE TOIDUKAUPLUSTE E-POODIDEGA. VAATA: *TOIDUPANK.EE/JOULUD-ON-HEATEGUDE-AEG*

VEELGI SOOVITUSI JA NÄPUNÄITEID TOOTEGRUPPIDE KAUPA

Kuna suur kauss vettinud **värsket salatit** on kõige tavalisem pilt, mis 25. detsembri (või 1. jaanuari) hommikul nukralt peolaualt vastu vaatab, siis esiteks tasub seda lihtsalt valmistada mõõdukas koguses. Jätame ometi meelde, et kui laud on head-paremat rammusat täis, ei huvitu keegi ülemäära tomatikurgisalatist! Tomatiga polegi jätise kontekstis väga muret, aga produktiivseks võib osutuda kurgi asendamine paprika või selleriga – nii saab kasutada salati järgmistel päevadel ära näiteks ühepajatoidus või *chili con carne*'s.

Kui **kartulisalatit** on plaanis teha jällegi „pesukausitäis" (mis pole muide kohustuslik), ei tasu sinna panna konservherneid – need ajavadki salati kiirelt hapuks!

Tavapärasest **fetasalatist** saab teha näiteks *quiche*'i, kasutades sarnast meetodit kui hapukapsapiruka puhul.

Süldi boonus on esiteks see, et ta säilib kaua, aga lisaks maitseb ta ka peaaegu kõigile omnivooridele. Kui aga kogused on nii suured, et kõigil saab isu kiiresti täis söödud, on see võimalik näiteks uuesti lahti keeta ja seejärel seda seljanka pähe serveerida. Samamoodi saab paljaks näritud pardirümbast või kalarootsust (koos näiteks porgandi, sibula ja eri maitsetaimevartega) portsjoni puljongit keeta, mis säilib mõnda aega ilusasti sügavkülmaski.

Keel ja verivorst on tõelised hõrgutised, mis säilivad õnneks samuti päris hästi, külmkapis vabalt lausa aastavahetuspidustusteni. Neist saab siis näiteks peenemat sorti tikuvõileivad või kreekerid valmistada. Näiteks keele, verivorsti, hummuse ja miks mitte kaaviariga.

Tõeline jõululauaklassika on teatavasti ka **marineeritud kõrvits**. Aga jällegi ei sööda seda ülemäära palju. Tõenäolise üllatusena saab sellest aga teha püreesuppi ja veel vägagi maitsvat. Meetod on üsna sarnane mis tahes püreesupi omaga, ainult et kõigepealt tuleb kõrvitsalt äädikavedelik kurnata. Aga edasi, nagu ikka: keeta valmis supipõhi sibulast, küüslaugust, sellerist, fenkolist, porgandist… (*you get it!*) ning lisada puljongile kõrvitsad, misjärel koorega (või taas kastmepõhjaga!) pikendada ja püreestada.

Paradiisiõunte purki ei tasu jõululauas üldse avada enne, kui keegi seda selge sõnaga küsib (ebatõenäoline!).

Üle jäänud **pasteet** tuleks viia näiteks naabritele, vihjates veel, et sul on kodus paar lahtist purki soolakurki ja seeni. Küll nad varsti tulevad pudeliga!

Üleliigse **värskekapsasalati** saab panna hapnema, et teha sellest siis peagi (küllap aimasite!) hapukapsapirukat!

Täidetud munad on ainus toit, mida võib teha täiesti mõõdutundetult, sest need süüakse ära absoluutselt alati ja veel esimesena.

Piparkoogid säilivad mõnusalt kaua ja neid ikka ka süüakse, aga kui mõõt on piparkookidest täis, siis ta on lihtsalt täis. Sellisel juhul võib plaanida aastavahetuse pidulauale peenemat sorti suflee või piparkoogipõhjaga purukoogi või panna neid hoopis maitseks leivasupi sisse.

KAS TELEVISIOON ON SUREMATU EHK MIDA OODATA TELETULEVIKULT?

Televisioon on läbimas digipöörde esimest arenguetappi. Oleme teel üha kasvava platvormide liidestamise ja ühiskonnaelu süveneva meediastumise poole. Selles olukorras on paslik küsida, kuidas saaks Eesti telekultuur muutuste keerises rahvuse igapäevaelu keskmesse jääda?

Hagi Šein

Televisiooni tuleviku üle arutlemine on mitmetahuline ülesanne. Seda põhjusel, et televisioon on ühel ajal leviplatvorm ja tehnoloogia, majanduslikult ja seadustega korraldatud institutsioon ja loomevaldkond, telesisu ehk saated ja programmid/teenused ning lõpuks eripärane kultuurivorm, mida suur osa meist vajab ja tarbib. See on keerukas sidusus, mille kõigil komponentidel on mõju teletulevikule.

Viimase 15 aastaga toimunud digipöörde käigus tekkis uus telekeskkond: telekasutus sai vabaks (vaatamis-)ajast ja (-)kohast, saatekavatelevisiooni kõrvale tulid tellitavad teenused ja voogedastusplatvormid, televisioon on nüüd ühe ekraani asemel viiel, kuhu see jõuab peamiselt interneti vahendusel.

Lähiaegade telemaailm (ehk televik) koosneb nelja televormi – lineaarse, tellitava/järelvaadatava/korratava, voogedastusportaalide ja arhiivi-/andmebaasipõhise telepakkumise – vahekorrast. Kindlasti jäävad üld-, spetsialiseeritud ja nišihuvide teenused ning televisiooni sidustatakse üha enam teiste audiovisuaalsete voogudega. See viib mõttele, et teletulevikke on mitu ja selle üle, mis jääb või kaob, otsustavad üha enam kasutajad/tarbijad.

Ees seisab pikk teisenemisprotsess, kus nimetatud televormid toimivad veel kümnendeid paralleelselt ja inimesed kasutavad neid endale sobivates kombinatsioonides. Oleme digipöörde alguses, ehk isegi alles selle esimeses arengufaasis. Käsil on kultuuriprotsess, milles digiaja inimesed tegelevad lineaarsete ja mittelineaarsete televoogude kohandamisega oma isikliku eluilma ning identiteediga. Muutumisrituaalist väljatulek on veel kaugel, oleme teel üha kasvava platvormide liidestamise ja ühiskonnaelu süveneva meediastumise poole.

SAATEKAVATELEVISIOONI VÕIMALIK HÄÄBUMINE

Maailma telearengus on praegu järjekordne kuldaeg. Sisupakkumine on rikkalik, vaadatavus kasvab, tulnud on filmilik televisioon ja pikad telelood-sarjad, parim telelooming küündib kunsti tasemele. Televisioon on digikeskkondade konkurentsis edukalt toime tulnud ja sellest vaid võitnud.

Ei kiratse televisioon Eestiski, summaarne, platvormideülene vaatamisaeg kasvab. Soovitava mitmekesisuse, süvitsi mineku ja kvaliteedi saavutamiseks napib aga ressursse nii avalikus kui ka erasektoris. Tuleme toime argivajaduste katmisega, aga aegadeülest ja (tele)kunstiväärtuslikku loomingut sünnib vähem, kui tahaksime. See on ideaalist lähtuv nurin. Leplikumalt võiks öelda, et omakeelse televisiooni pidulaud on väikeriigi kohta kaetud päris rikkaliku telesisuga.

Väikeriigi suur mure on väike turg, millel pole soovikohaseks tegutsemiseks piisavalt raha. Seepärast tuleb otsida uusi ressursse. Esimesena võivad muutused tabada saatekavatelevisiooni. Kui järelvaatamise osakaal kasvab 50–60 protsendini, siis peame küsima, kas vajame otsetelevisiooni edaspidi ööpäev läbi või piisab reaalajas elutegelikkust kajastavast/peegeldavast originaalse eestikeelse telesisuga kanalite edastamisest vaid õhtusel tippajal. Kui nii, siis see tähendaks uut telemudelit, milles väheneb kureeritud ja kasvab digitaalsest sisuvaramust vaataja enda valitud personaalse telemenüü osakaal. See tähendaks olulist ressursisäästu.

Maailma telearengus on praegu järjekordne kuldaeg. Televisioon on digikeskkondade konkurentsis edukalt toime tulnud ja sellest vaid võitnud.

Kindlasti määrab nii lähi- kui ka kaugtulevikku see, mis ärimudelid edaspidises sisuloomes elujõuliseks osutuvad. Ma ei usu, et väikeriik saaks loobuda avaõiguslikust teleteenusest, iseasi, kas evime poliitilist tahet/tarkust ja leiame riigi rahakotist piisavalt vahendeid, et tagada kvaliteetse uuendusliku rahvustelevisiooni arenguvõime.

Telemaastiku teine tähtis komponent on eratelevisioon, mis leiab raha vaid turult. Eesti eratelevisiooni majandusliku elujõu on taganud viimase kolmekümne aasta jooksul välisomanikud. Tõtt-öelda on nad eestikeelsele teleteole suurema osa ajast peale maksnud. Eelmisel kümnendil üks neist loobus ja võtmed on nüüd Duo käes. Veel üks varu on meie suured (samuti välisomanduses olevad) telkod, mis on juba hakanud panustama. See, kas see panus kasvab ka märkimisväärseks, selgub samuti lähiaastatel.

Televisiooni võim ja jõud on tähendusloomes, ideede ja elamuste pakkumises, mis kõnetaksid oma rahvast ja läheksid talle korda.

TELETULEVIK ALGORITMIDE RISTTULES

Küllap täpsustub ka see, kuidas väljume voogedastusplatvormide „sõjast", kuidas kulgeb praegu paisuva teenusevormi konsolideerumine, mis valikuid teevad teenuste kasutajad ja kas Eesti teenusepakkujatel jätkub elujõudu. Omakultuuri huvides on loomulikult see, et globaalsed hiiud ja nende pakkumisalgoritmid ei „sõidaks meist üle". Euroopa meediapoliitika võtab juba meetmeid selleks, et hiiud ei riisuks siit ainult kasumit, vaid panustaksid ka kohalikku tootmispotentsiaali kasvu. Selle realiseerumine sõltub meie poliitikute võimekusest ja tahtest, potentsiaalselt on ressurss selleks olemas.

Eesti (tele)kultuuri huvides toimivat teletulevikku ei tohiks jätta kuidagi vaid globaalse ja kohaliku turu konkurentsi määrata. Seda saab mõjutada poliitiliselt/seadusandlikult, luues soodsamaid tegevustingimusi. Lihtsaid lahendusi siin pole, aga aitaks, kui riigiisadel oleks telepoliitika kujundamisel tark partner, näiteks valdkonnaülene (teadus)nõukogu, keda Eesti ühtse telekultuuriruumi ehitamise jätkusuutlike viiside kavandamisel kuulda võetakse. Telearengule lähedal seistes olen liiga sageli kogenud, et poliitikud näevad televisioonis ennekõike oma huvide teenindajat või idealiseerivad turgu. See praktika mõjub meile halvasti. Teletulevik sõltub üsna suurel määral sellest, kas meil õnnestub eestikeelset telemaastikku tervikuna mõtestada ning selle arengut avaliku ja erasektori ühispingutuse tulemusel edukalt töös hoida.

Teletuleviku üle otsustavad niisiis kultuuripoliitilised prioriteedid, arusaamine võimestatud telekultuuri olulisusest, nii riigi (maksumaksja) kui ka teenusepakkujate tahe ja võime oma panust suurendada ning lõpuks raha, mida kasutajad on nõus nende teenuste eest maksma.

ÜHISKONDA KOONDAVA LÕKKE VAJADUS

Olen kultuuriusku ja arvan, et rahvas (eriti väikerahvas) enesele kultuurilises mõttes enesehävituslikult niisama sõrme ei lõika. Televisiooni võim ja jõud on tähendusloomes, ideede ja elamuste pakkumises, mis kõnetaksid oma rahvast ja läheksid talle korda. Ühist hüve teeniva televisiooni tugevus peitub selle igapäevasuses, elulisuses, rütmis, millega see elab koos inimestega kaasa nende argipäeva, püüdluses ja võimes anda tegelikkusest ausat, tõepärast ja elamuslikku pilti.

Telekultuuril on võim ühendada inimesi ja ühiskonda, kanda väärtusi, mõjutada meie elavikku. Sellel on potentsiaali olla rahvuse igapäevaelu (vaimu)keskmes. Teletulevikku mõjutada/kujundada püüdes peame talitama nii, et see suhe toimiks, siis on televisioon meile jätkuvalt oluline ja selle tulevik on meile hea. Me ei tea küll, kuidas hakkavad (tele)käituma digimeediaga üles kasvanud põlvkonnad, aga loodetavasti ei hülga nad omakeelset kultuurikeskkonda ja soovivad hoida Eesti identiteeti. See peaks olema tuleviku turvavöö eesti telemajandusele ja -kultuurile.

Digipöördes teisenev omakeelne televik kestab seni, kuni kestab rahva vajadus oma kultuuri hoida ja ühiselt kogeda. Digiaeg tõi kaasa telekasutuse individualiseerumise, kultuurikesksel tulevikuvaatel ja teleteol peaks jätkuma soovi ning jõudu hoida ühiskonda piltlikult öeldes ühe lõkke ümber koos digiplatvormideüleselt. Olgu lõkke või emapuu metafoor, eestikeelsele tulevikutelevisioonile peaksid sobima mõlemad. Seda tuleks hoida kui üht rahvusele olulist koosolemiskohta nii rõõmu- kui ka murepäevade tarvis. Ei tohiks juhtuda, et me sellega toime ei tule.

Kui tahate nende keeruliste protsesside detailidele ja nüanssidele paremini ligi pääseda, soovitan sirvida autori vastilmunud „Digiajastu teleraamatut".

Foto: Priit Simson

Hagi Šein on teleteadlane ja õppejõud, praegu töötab ta telekultuuri külalisprofessorina Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudis.

KESKMISE EESTLASE TUNDI TELEVIISORI EES 99

Kui viimasest põhjalikumast televiisorivaatamise ajast on möödas umbes kümme aastat, võib Eesti telemaastikul toimuv põhjustada mõnevõrra hämmingut, aga loodetavasti võimaldab see ka teatavat antropoloogilist perspektiivi.

Kirjutas **Maia Tammjärv**, illustreeris **Liisa Kruusmägi**

Mis siin salata, kui jätta kõrvale ligipääs avalik-õiguslikele telekanalitele (kokku kolm), siis viimati elasin televiisoriga majapidamises umbes kümme aastat tagasi. Kusjuures, tol perioodil huvitusin mingil põhjusel iseäranis poliitikast, mis tähendab, et jälgisin pea eksklusiivselt vana head ETVd. Nõnda tunduski loogiline, et just mina võiksin keskmise eestlase kombel ja mahus kuu aja jooksul Eesti tele(saate)maastikku uurida ning tuvastada, milline maailm sealt üldse vastu peegeldub ja mida see meiega teha võiks.

Nii jäigi üle naabritelt kuuks ajaks digiboks laenata ja guugeldada välja Emori tolle momendi värskeim statistika[1], mille järgi vaatas Eesti inimene 2021. aasta septembrikuus televiisorit keskmiselt 3 tundi ja 26 minutit päevas. Seda on täpselt 3 tundi ja 26 minutit päevas rohkem, kui mina olin teinud seda viimase *ca* kümne aasta jooksul. Tõtt-öelda ei ole viimastel aastatel isegi „Aktuaalne kaamera" enam vaatama kutsunud, rääkimata „Pealtnägijast" ja „Esimesest stuudiost" – peaaegu kõik olulisemad uudised jõuavad minuni kirjutava meedia vahendusel.

Selge on muidugi see, et minagi (nagu iga normaalne inimene) panen enne uinumist Netflixist mängima mõne „The IT Crowdi" või „Trailer Park Boysi" osa, aga praegu huvitas meid hoopis Eesti telekanalitel toimuv ehk peamiselt see, mida edastatakse Kanal 2 ja TV3 eetris. Muu hulgas sai teatavaks, et minu n-ö äraolekul on tekkinud rohkelt uusi telekanaleid, näiteks Duo 3, Duo 4, Duo 5 jne, aga ilmnes, et neil kõigil jooksevad lihtsalt eri sarjad ja seetõttu pole põhjust neist siin artiklis juttu teha. Samamoodi jätan kõrvale uudiste- ja poliitikasaated, sest nende kodumaiste formaatidega oleme arvatavasti kõik tuttavad, ka siis kui me neid regulaarselt ei jälgi.

Eesti inimene vaatas 2021. aasta septembrikuus televiisorit keskmiselt 3 tundi ja 26 minutit päevas.

Iseäranis paistavad Eesti inimesi huvitavat kõikvõimalikud olmemured: naabrid lärmavad, koridoris haiseb, mees joob, akna all elav kodutu riivab ilumeelt, alimendid ja töötasud, võlad ja üürid jne.

Mõistagi ei ole võimalik mahutada kuu aja jooksul ammutatud muljeid ja tähelepanekuid ühte artiklisse ja ilmselt ei saa neist ka mingit lõplikult adekvaatset pilti. Kurikuulus „Rannamaja" oli näiteks minu ülatuseks oktoobri keskpaigaks juba eetrist maas ja ka selle õigusjärglast „Poissmeeste pidu" õnnestus mul (kindlasti mitte kahjuks) vaadata vaid üks kord. Üleüldiselt võib aga märkida, et kõige raskem oli aru saada sellest, kust Eesti rahvas ometi televiisori ees istumiseks selle aja leiab. Kui muidu ei tundu 3 tundi ja 26 minutit ülemäära palju, siis ööpäeva sisse peaks ju jääma ka 7–8 unetundi, tööle kaldub olema broneeritud aga veelgi enam. Aga aeg pere ja sõprade jaoks? Kultuurseteks tegevusteks? Eks see keskmine tuleb kokku minusuguste null-tunni-inimeste ja nende pealt, kel on aega käes rohkem, nagu ehk pensioniealised.

Aga see polnud muidugi ainus üllatus.

„TEISE EESTI" OLMEMURED JA NAABRITE TÜLID

Ausalt öeldes polnud ma kursis ka sellega, *kui palju* huvitavad (ja teisalt siis küllap ka vaevavad) Eesti inimesi kõikvõimalikud olmemured: naabrid lärmavad, koridoris haiseb, mees joob, akna all elav kodutu riivab ilumeelt, alimendid ja töötasud, võlad ja üürid jne. Tegemist on muidugi probleemidega, mis lähikokkupuutel kindlasti mõjutavadki märgatavalt elukvaliteeti, aga raske on mõista, miks peaks keegi tahtma neid kemplusi iga nädal televiisorist vaadata…

TV3 on pühendanud otsejoones selliste olmekonfliktide ekraanile toomisele lausa kaks saadet. **Taavi Libe** juhitav „Märgatud Eestis" oli tänavu septembris TV3 toodangust „superstaarisaate" järel vaadatavuselt 2. kohal, samas oktoobris[2] suudeti staariks pürgijad suisa seljatada ja vaatajaid oli reaalajas 88 000. Teine „naabritülisaade", **Marek Lindmaa** veetav „Sotid selgeks", küll päris sellise populaarsusega uhkeldada ei saa, kuid TV3 saadete edetabelis figureerib see iga kuu ilma mingi küsimuseta. Septembris oli see nimelt 4. (reaalajas 72 000 vaatajat) ja oktoobris 6. kohal (reaalajas 67 000 vaatajat). Miks siis sellised nähtused meid nii palju kõnetavad?

Esmapilgul näib siin domineerivat mingi vana kooli **Võsa-Petsi** traditsioon (rahvasuus nimetatakse seda lihtsalt „sotspornoks"), tegeldakse ju n-ö väikese inimese muredega ning seigeldakse enamasti perifeerias: Häädemeestel, Mehikoormas, Abja-Paluojal, Karjaküllas jne. Sealjuures paistavad saated tutvustuse põhjal justkui erinevat. „Märgatud Eestis" lubab TV3 kodulehe järgi „elu ennast kogu oma hiilguses ja viletsuses", „ainukordselt nauditavat vaatemängu" jne, samas kui „Sotid selgeks" tõotab midagi enamat: „Olgu inimese mure suur või väike – Marek leiab sellele lahenduse!" Kui aga reklaamtekstidest pisut kaugemale ehk saadetesse endisse vaadata, jääb paiguti mulje, et tegelikult võiks nende kahe tutvustused omavahel tuimalt ära vahetada, sest nähtavasti on just Libe see, kes püüab tülidesse tööandjaga ja naabrite konfliktidesse pealtnäha mingeid uusi perspektiive tuua, kutsudes näiteks heliisolatsioonieksperdid, et saada selgust, kas üks naaber on liiga helitundlik või teine lärmab liiga valjusti. Lõpuks pole sellel aga suurt vahet, sest lahendusele osutamisest hoolimata ei kavatse kumbki naabritest mingisuguseid kulutusi teha ja saatesse pöördumise eesmärk näib olevat ikkagi mure paiskamine võimalikult suure osa ette Eesti rahvast.

Lindmaa saates võib aga juhtuda, et pool tundi järjest räägib üks naine sellest, kuidas ta mees joob ja toob koju liiga vähe palka, nõnda et naine on hakanud kahtlustama, et tööandja maksab mehele alkoholis… Või algab saade justkui lapsehooldustülina, mille tagant hakkab üsna kohe aimuma hoopis kas just lausa perevägivalla juhtum, aga igal juhul radikaalne suutmatus eluga hakkama saada ja üleüldse ühiskonnas toimimise kontseptsioone aduda. Ühtegi sotti selgeks ei saa. Ühtegi lahendust ei paista. „Märgake, hoidke ja hoolige," on saatejuhi sõnum vaatajale lõpus. No olgu. Lähim lahendusele, mida saates „Sotid selgeks" täheldasin, oli see, kui teleekraanil kuvati lõpuks abivajaja kontonumbrit ja kutsuti üles võimalusel elu hammasrataste vahele sattunud inimest toetama. Jah, need lood on tihti päris kurvad ja ligimest ikka peab toetama, aga saate eesmärk ei paista olevat hoolimata lubadusest midagi lahendada, vaid ikkagi esmajoones lihtsalt näidata „teist Eestit", aga seda ilma Võsa-Petsi tasakaalustava huumori ja kummalise nahaalsuseta. See on aga lausa kurb.

Kemplusi ja tülisid ei presenteerita siiski ainult TV3 lainetel. Kui „Kuuuurija" kontekstis (Kanal 2) – mis vahepeal näis püüdvat püstitada maailmarekordit saatena, mida on kõige rohkem pressinõukogusse kaevatud – ei tule see „sotsporno" aspekt arvatavasti kellelegi ülemäärase üllatusena, siis „uuriva ajakirjanduse lipulaeva" „Pealtnägija" (ETV) puhul see ometi kummastas. „Pealtnägija" on muide ka eestlaste armastatuim telesaade, mis troonib iga kuu stabiilselt kõikvõimalike pingeridade tipus (olles näiteks Emori järgi nii septembris kui ka oktoobris kogunud reaalajas 153 000 vaatajat). Olgu, saates tegeldakse tõesti lisaks muule ka uuriva ajakirjandusega ja nädalad ei ole ega saagi olla vennad, aga siiski torkab silma, kuidas seal püütakse riietada ülitõsiseltvõetavuse rüüsse tegelikult täpselt samasuguseid tülisid, ainult fookus nihutatakse pigem „esimesele Eestile" ehk asjaosalised on kuulsamad kui Libe ja Lindmaa võõrustatavad. Nõnda võinuks näiteks 17. oktoobri „Pealtnägijas" käsitletud kõrgepingeliinide all elavate inimeste mure olla kajastatud hoopis mõnes TV3 saates, kui üks maaomanikest poleks olnud „esimese Eesti" asukas **Janek Mäggi**.

Ka 27. oktoobri „Pealtnägijas" esitleti tegelikult samuti pelgalt kahe inimese tüli, ehkki **Mihkel Kärmas** teatas saate algusminutitel lausa kaks korda, et tegemist ei ole mitte „niisama tüliga" ega ka „tabloidliku looga", vaid õhus olevat hoopis suurem küsimus „treenerite tasustamisest ja sobivusest". Muidugi tõstatub siit tegelikult hoopis vana hea seaduspära, et kui midagi on vaja väga lühikese aja jooksul mitu korda korrutada, võib hoopis selguda, et püütakse veenda ennast ja teisi milleski, mis ei pruugi olla tõsi. Treenerite tasustamisest oli 33-minutise saatelõigu jooksul juttu *ca* neli minutit, samas kui treenerite sobivus võeti jutuks umbes täpselt 1,5 minuti jooksul. Ülejäänu oli ikkagi seesama vana hea tabloidlik tüli, ei midagi enamat, ainult et selle poolteks olid olümpiavõitjast vehkleja **Katrina Lehis** ning tema kurikuulus treener **Helen Nelis-Naukas**. Üle ei jää muud kui järeldata, et just sellisest veenmisest ja veidike dramaatilisemalt kokku pandud lugudest „Pealtnägija" suuresti oma soliidse publikumi ammutabki.

ARMASTUS JA ESOTEERIKA

Telekanalite endi reklaamide ja ka kirjutava meedia pealkirjade põhjal paistavad teleedetabelites troonivatest naabrite tülidest saavat rohkem tähelepanu aga kodumaised tõsielusarjad. Kuna võis aimata, et mina ei ole nendesinaste ajakirjandusnähtuste sihtgrupp, olin nendega viimaks silmitsi seismise perspektiivi üle päris elevil ja lähenesin neile tõesti väga avatud meelega. Ometi ei saa öelda, et see teekond oleks olnud lihtne.

Kõige kergem on nähtavasti müüa tõsielusildiga armastust. Nii „Poissmeeste pidu" (TV3) kui ka „Armastuse malev" (Kanal 2) väidavad, et nende osalejad tegelevad muu hulgas armastuse / „selle õige" vms otsingutega. Eks ole arusaadav, et mingi põhjendus on vaja sellistele saadetele leida. Öelda otse, et siin joovad inimesed end lihtsalt täis ja teised siis naeravad nende üle, tunduks natuke liiga robustne. Ei ole muidugi mingi uudis, et *reality*-žanrid (paremal juhul) eeldavadki vastastikust ärakasutamist: üks pool saab end näidata, teise kasu tuleb aga vaatajanumbritest. Halvemal juhul on ärakasutamine aga ühepoolne ja ekshibitsionism toob osalejale ainult negatiivset tähelepanu, samas kui vaatajanumbrid just selle tõttu üha kasvavad.

„Poissmeeste peo" puhul oli selgelt tegemist saatega, mis n-ö kirjutas end ise, kuna üks osaline osutus tõesti sedavõrd tähelepanuväärseks – ja temast andis pigistada välja ebaproportsionaalselt palju teda lihtsalt järjepanu ja justkui mööda-minnes täis jootes –, et teised ei pidanud õieti tegema midagi muud kui talle nii teoorias kui ka praktikas vastanduma. Ehk siis sõnades kas hukka mõistma või naeruvääristama ja tegudes madalat profiili hoidma; mitte ise olema *nii täielik* töll. Saate kontseptsioon (millele TV3 kodulehte uskudes on varsti oodata ka „Tüdrukute õhtu" nimelist järge) seisnes umbes selles, et kolm meest valisid endale mingisugusest hulgast piltide järgi tütarlapsi, kellega koos Viimsi SPAs aega veeta. Kõiki toiminguid saatsid sealjuures kommentaarid stiilis „Ma juba kujutan ette, mis need huuled võivad teha, höhö" ja „A miks sul kõige suuremad rinnad siin saates on, ah? No, ütle ausalt mulle, päriselt ka. Ma näen ju, et sul on, noh". Jääb üle loota, et „Tüdrukute õhtu" tuleb sama nilbelt objektistav (samas ma ei suuda ette kujutada, kust leida naissoo seast – või üldse kusagilt – Kevinile vastet…), aga teisalt jääb üle ainult rõõmustada, et mina ei pea seda vaatama.

Brigitte Susanne Hundi veetav „töine suhte-*reality*" „Armastuse malev" (Kanal 2) võib aga kvalifitseeruda teleajaloo üheks kõige sagedamini **Tammsaaret** tsiteerivaks nähtuseks, ehkki tsiteeritakse küll ainult seda (pealtnäha) töötegemise ja armastuse seost kuulutavat lauset. Saate esimese poole põhjal, kui paaridesse jaotatuna mingisugust tööd tehakse, võibki pahaaimamatu esmakordne vaataja arvata, et see ei ole kindlasti nii piinlik kui „Poissmeeste õhtu", kuid sellesama osa teises otsas võib selguda, et on ikka küll… Jah, see pole nii odav, s.t kogu sisu ei baseeru siin osalis(t)e joobel, aga kohati on täiesti kainete inimeste omavahelisi kohtinguformaadis tutvumisi isegi raskem jälgida: „Mis sulle minu juures meeldib? Vähemalt kolm asja." – „Välimus. Hambad. Iseloom." Jne. Eks sel muidugi on

jätkub >

< eelneb

põhjus, miks kohtingu kui niisuguse puhul on tegemist millegagi, mis jääb tavaliselt kahe inimese vaheliseks privaatseks toiminguks. Kõrvaltvaatajatele see ongi piinlik. Samuti paistab „Armastuse maleva" tehniline meeskond olevat näinud suurt vaeva sellega, et tuua inimestes välja kehvasid omadusi, nagu väiklus ja õelus. See ilmneb mõistagi n-ö otse kaamerasse pihtides ehk õelutsetakse ikka seljataga. Õnneks peab ütlema, et vähemasti pole lastud käiku klišeed, mille järgi ainult naised on alati ükstteise suhtes õelad – siin näidatakse mõlemat sugu ühtviisi nõmedana.

Kogu selle eksperimendi kõige raskemaks osaks osutus minu jaoks siiski „elusid muutva tõsielusarja" „Laager" (TV3) jälgimine. Nagu ülejäänud Eesti *reality*-toodangut, ei ole ka seda võimalik vaadata järjest, iga umbes 4–5 minuti tagant tuleb võtta vähemalt sama pikk paus, teha suitsu või võileiba, lugeda raamatut, helistada sõbrale (tugivõrgustik on siinkohal väga tähtis) vms. „Laagri" kontseptsioon näeb ette üheksa „elus sihi kaotanud ja raskustesse sattunud inimese" murede eksponeerimist, aga muidugi taas ka *lahendamist*. Lahendamisel on abiks „vaimse maailma teejuhid" ehk tegeldakse groteskselt esoteeriliste praktikatega. Kuna saatejuhti Margus Sarmetit on tutvustatud tagasihoidlikult näiteks ka kui „tantristi, transpersonaalset terapeuti, tantraõpetajat, inseneri, ruumihoidjat, seksuaalharidusse edendajat, joogit ehk Teejuhti", ei peaks järgnev ilmselt kuigivõrd üllatama.

Aga üllatab ikka. Muu hulgas peavad vaatajad (ja veelgi enam muidugi osalejad) seisma silmitsi näiteks öökimise, oksendamise (sh „energeetilise oksendamise"), karjumise ja ulgumisega, aga ka „väga agressiivse Kali meditatsiooni" (seda viimast ei oska ma isegi kuidagi kirjeldada – ütleme siis nii, et tahaksin, et mul oleks ligipääs ajamasinale, et saaksin minna tagasi hetke, kus ma polnud seda veel näinud) ja poolreligioosse psühhodraama-katarsisega, rääkimata mingitest arusaamatutest tantristlikest praktikatest, aga see pole muidugi veel kaugeltki kõik. Sealjuures jääb võrdlemisi harva mulje, et osalised tunnevad end seal kuidagi mugavalt. Olgu, mugavustsoonist väljumine ilmselt ongi teinekord teatud muredega tegelemisel tarvilik samm, aga on väga raske uskuda, et kõige mõistlikumaks võiks osutuda näiteks enda alasti võtmine televisioonis (see ei ole muide mingi kujund). Ma olen valmis nõustuma, et seesugune ekstreemne „laager" võib olla abiks väga spetsiifiliste ja äärmuslike probleemide, näiteks sõltuvuse puhul, aga sõltlasi on seal vaid kaks. Ma ei ole sugugi kindel, et ülejäänutele saates osalemine kasu asemel hoopis väga palju kahju ei too.

Ükski „Marilyn Kerro elamise kunst" (Kanal 2), „Selgeltnägijate tuleproov" (TV3) ega minu poolest „Appi tuleb selgeltnägija" (TV3) ei pääsenud nimetatud „elusid muutvale tõsielusarjale" ligilähedalegi. Vastupidi, pärast „Laagrit" osutusid kõik ülejäänud *soft*-eso üllitised malbeks meelelahutuseks. Kujutlege **Marilyn Kerrot** kalkuleerimas numeroloogiliselt **Tanel Kiige** lähemat ja kaugemat tulevikku (ja kas Tanel Kiige vanemad siis ei teadnud, et mehelikkus tuleb nimes r-tähest, samas kui iga naise nimes peab tingimata olema a-täht) või küsimas tarokaartidelt, millal tasub Tallinnas kinnisvara osta ja millal lõppeb koroonakriis. See on väga tore ja naljakas.

PRIME TIME'I MEELELAHUTUS

Kui tavalised argipäevaõhtud korraks kõrvale jätta, on ju isegi loogiline, et *prime*'im *time* meie telemaastikul on pühapäevaõhtul – eks siis on pere koos kodus televiisori ees, uus töö- ja koolinädal terendab ning midagi muud pole parasjagu teha. Korra tasub kaeda siiski ka reedeõhtust programmi, kust vaatab muu hulgas vastu tõenäoliselt kõige *kummalisem* saade, millega kokku puutusin, nimelt telemäng „Kui vana ma olen?" (Kanal 2). See seisneb selles, et… osalejad püüavad ära arvata, kui vanad mingid inimesed on… Saade kestab kusjuures tund aega.

Radikaalset meelelahutamist lubas ka TV3 suurejooneline kahetunnine otsesaade „Teet, Kristjan ja sõbrad" (mis vist praeguseks on vähemasti ajutiselt eetrist maas), millele sai Piletilevist ka pääsmeid soetada, et ülekandest stuudiopublikuna osa võtta (see on arvatavasti ka põhjus, miks see just reedeõhtusse seatud oli). Võib eeldada, et oleksin vaadanud seda eksperimendi jooksul pigem ainult ühe korra – sest tundus, et sain juba kenasti ülevaate, mida see endast kujutab ja mis seal üldjoontes toimub –, kui ei oleks tulnud uudist, et 29. oktoobri saates oli **Sulo Tintse** olnud puhta purjus[3]! Seda ma tahtsin muidugi järelvaadata ja loomulikult selgus, et tegemist oli viimase lõiguga, nii et tuli ka ülejäänud kraam silmadega üle lasta. Nii omavahel öeldes ei julgeks mina küll pead anda, et kõik teised selles konkreetses osas kained olid, aga see selleks. Kusjuures, juhtumisi sattusin ka täiesti pöörase kontseptsiooniga kanalil nimega Eesti Kanal peale mingile vanale (vist 2015. aastast pärit) osale **Teet Margna** ja **Kristjan Jõekalda** varasemast saatest, tookordse pealkirjaga „Nädalalõpp Kanal 2ga", ja selle põhjal võib öelda, et tegelikult pole vahepeal midagi muutunud: saatejuhtide omavaheline dünaamika oli sama, ikka mängiti mingeid mänge, ikka lauldi, ka külalistes ei paistnud olevat ühtegi põhimõttelist muutust.

Kui aga lõpuks pühapäeva jõuda, siis nähtub, et võrreldes 2007. aastaga, kui ma viimati pisteliselt „Eesti otsib superstaari" jälgisin, pole sealgi justkui midagi muutunud. Näiteks on kohtunike (kellest ei sõltu vist endiselt midagi?) laua taga endiselt kaks meest ja üks naine (hoidku selle eest, et selles jaotuses iialgi mõni erand teha – naisi on meil muusikamaastikul ju palju vähem kui mehi?!). Näib küll, et kunagise kohustusliku *bash*'imise asemel on praegused kohtunikud leebemad ja viisakamad, mis on ju meeldiv.

Tähelepanuväärsem kui saade ise, on uudisteportaali Delfi sellega seonduv käitumine sotsiaalmeedias. Oskan seda nimetada ainult spämmimaratoniks, mis kordub iga nädal. *Iga* esitaja *iga* esituse kohta genereeritakse uus ohtrate südame- jm *emoji*'dega tärgeldatud postitus, milles päritakse järgijatelt, et „Kuidas meeldis?" ja „Kas hoiad pöialt?", „Kirjuta!". Sama hooga jätkuvad postitused muidugi esmaspäevahommikul, kui väljalangenute kohta uuritakse juba, et „Kas tõesti!?", „Kas vaatad edasi?" ja muidugi vana hea „Tohoh!", aga lisaks sellele selgub ka, kes kellega publikus figureeris (muidugi taas „Tohoh" jne). Ehkki kolossaalne kvantiteet on võrreldav rallihooajal **Tänaku** iga kurvi kajastamisega, on staarisaateteemalised postitused oma rõhutatult infantiilse stiili tõttu (olles justkui mõeldud lastele, aga laste jaoks ei ole Facebook ju enam ammu arvestatav ega üleüldse kasutatav sotsiaalmeedia platvorm, niisiis näib stiil olevat tuletatud ikkagi saateformaadi pealt) palju raskemini põhjendatavad.

Kanal 2 nädala naelaks ehk pühapäevaõhtuseks meelelahutussaateks on kujunenud „Teletop", kuhu kutsutakse meessaatejuhi ja kahe meessoost „kapteni" kõrvale vahel samuti armulikult maksimaalselt üks naine, aga enamasti teevad nalja muidugi ikka mehed omavahel. Formaat paistab olevat laenatud briti *panel show*'dest (seda initsiatiivi ma muidugi briti huumori(saadete) austajana igati kiidan), aga lisandväärtusena kuulutati saate esimese hooaja eel, et „teemade edetabeliks vormistamine on unikaalne idee ja meie päris enda formaat".[4] Ma ei tahaks küll olla ebaviisakas või tänamatu, aga see unikaalne idee on niigi staatilisevõitu saate konkurentsitult kõige igavam osa. Samas on selge, et kaptenid **Juur** ja **Oja** on muidugi endiselt tasemel ning nalja saab omajagu.

Kõige kaugemal *prime time*'ist näivad aga olevat meie kommertskanalite laupäevahommikused programmid, mis tunduvad koosnevat eksklusiivselt reklaamidest, mida on aga püütud (just nii hästi-halvasti kui parajasti motivatsioon ette näeb) maskeerida täiesti mitmeks saateks. Sealjuures võib vabalt olla, et reklaamiraha katab telekanalite eelarvetes mingeid suuremaid tükke, kui on tarvis ainult nende konkreetsete saadete väljastamiseks, mis on peidetud ju hoolega laupäevahommikutesse ehk need ei paistagi olevat otseselt mõeldud vaatamiseks. Ka mõne saate kvaliteet ei luba vastupidist kahtlustada.

MIDAGI LOHUTAVAT

Õnneks toob aga lõpuks just laupäevahommik ETVs minusuguse nohiku jaoks n-ö kastanid tulest välja, s.t üllatab siinkohal päriselt. Nimelt – „Maahommik"! Ei oleks justkui alust arvata, et see võiks linnalapsele üldtäiesti ausalt välja teenitud puhkuseks. Nagu nähtub, pole mingi juhus, et nimetatud saated on olnud eetris vastavalt 23 ja 29 hooaega.

Isegi kui sind (nagu mind) praktikas iseäranis ei huvita daaliate talvitamine või viljapuude ja -põõsaste kaitsmine putukate ja metsloomade eest, on **Eva Luigase** tüüned, aga samas särtsakad lõigud „Maahommiku" rubriigis „Aia elu" palsamiks hingele. Luigase aeda ei jõua midagi sellest, mis meie televisiooni tihti odavaks meelelahutuseks taandab ja mille puhul vaatajaid patoloogiliselt alahinnatakse – maailm paistab seal nii puhas ja lihtne. Selle kõige juures on „Maahommik" tehtud vägagi professionaalselt ja ka dünaamiliselt, mida tõestab ka traditsiooniliselt pikim saatelõik, mis viib **Mari Tamme** juhtimisel harilikult eri maapiirkondadesse või hoopis saartele – tutvuma huvitavate inimestega! Aga see perifeeria ei tähista siin n-ö „teist Eestit" ega olmekonflikte, nagu näited siinse artikli alguses, vaid näitabki *päriselt* huvitavaid kohti ja inimesi.

Muidugi on ETV staatus ja võimalused teistsugused kui eratelekanalitel ning peibutamiseks ei ole vaja igal hooajal uusi, sealjuures tihti üha totramaid formaate toota, aga ma ei välistaks, et lisaks „Pealtnägijale"(?) võib ERRil tõepoolest olla saateid, millest oleks tegelikult ka erakanalitel midagi õppida. Selge see, et iga kanal ise tunneb oma vaatajaid ja võimalusi kõige paremini, aga samas ei ole tõenäoline, et ma olen ainuke, kes sealset rapsimist, sahmimist, šovinismi, radikaalset esoteerikat vms tarbida ei suuda ega taha.

Loomulikult ei ole ETVgi alati kõige mõistlikumalt toiminud. Kui meil oleks kultuuriteemadele pühendatud midagi ligilähedaseltki nii professionaalset ja põhjalikku, kui näeme loodus- ja keskkonnaküsimuste puhul „Osoonis" **Kristo Eliase** ja **Sander Loite** juhtimisel, oleksime omadega mäel. Kui „OP" näib püüdvat haarata pigem kultuurikauget publikut (mille tagajärjel kultuurivaldkonna asjatundjad saate vaatamisest nähtavasti ülemäära palju ei saa), siis „Osoon" on läinud hoopis teist teed: selleks et „lihtsale inimesele" arusaadavalt loodus- ja keskkonnaasju esitada (mida tõesti suudetaksegi), ei tehta saatekülalistele mingeid allahindlusi ning ei kannata ka käsitluste põhjalikkus. Nõnda ei ole usutav, et saade võiks olla näiteks bioloogidele igav. Samas ei saa öelda, et „OP" on meie telemaastiku ainus saade, kuhu kultuur jõuab. Kultuuriinimesi kutsutakse kenasti oma tegemistest rääkima ka „Terevisiooni", „Ringvaatesse" ja isegi Kanal 2 „Õhtusse". Suure kahjutundega pean ütlema, et pealiskaudsus torkab tihti silma mõlemal juhul, ainult et väga laia profiiliga meelelahutussaadetele ei saa seda kuidagi ette heita…

MIDA ÖELDA LÕPETUSEKS?

Levinud müüdi kohaselt kulub inimesel uue harjumuse kujundamiseks (sõltuvalt ilmselt allikast) kas kolm nädalat või 30 päeva. Nõnda kahtlustasid sõbrad, naabrid ja kolleegid, et minustki võib inimkatse järel kujuneda telekavaataja. Õnneks selgub, et vähemasti selle harjumuse kujundamiseks kuust ajast ei piisanud, kusjuures mõne soliidse uuringu põhjal lähebki selleks keskmiselt hoopis 66 päeva[5]. Niisiis pruugib mul „Maahommiku" ja „Osooni" vaatamist endale edaspidi iga nädal siiski meelde tuletada.

Isegi kui sind praktikas iseäranis ei huvita daaliate talvitamine või viljapuude ja -põõsaste kaitsmine putukate ja metsloomade eest, on Eva Luigase tüüned, aga samas särtsakad lõigud „Maahommiku" rubriigis „Aia elu" palsamiks hingele.

Kui meil oleks kultuuriteemadele pühendatud midagi ligilähedaseltki nii professionaalset ja põhjalikku, kui näeme loodus- ja keskkonnaküsimuste puhul „Osoonis", oleksime omadega mäel.

Kui „Kuuuurija" kontekstis ei tule „sotsporno" aspekt arvatavasti kellelegi ülemäärase üllatusena, siis „uuriva ajakirjanduse lipulaeva" „Pealtnägija" puhul see ometi kummastas.

[1] *Teleauditooriumi ülevaade septembris 2021. – Kantar Emor, 12.10.2021.*
[2] *Teleauditooriumi ülevaade oktoobris 2021. – Kantar Emor, 10.11.2021.*
[3] *Joa, V.; Veidemann-Makko, A.-M. 2021. „Masendav! Piinlik!" Kas varasemalt alkoholiprobleemidega võidelnud Sulo oli otse-eetris purjus? – kroonika.delfi.ee, 30.10.*
[4] *Toomemets, K. 2021. Mart Normetist saab saatejuht: on väikestviisi ime, et Jüri Pihel mind kohe eetrisse lubab! – elu.ohtuleht.ee, 26.02.*
[5] *How long does it take to form a habit? – ucl.ac.uk, 04.08.2009.*

noortele ja täiskasvanutele

14+

HERRNDORF / RAJAS

Miks me varastasime auto

Etendused 19.–20. jaanuaril

noorsooteater.ee

TELESÕLTUVUS, VÄLJALÜLITAMISE LUNASTUS

Televiisorid ja ekraanid on meie tehiskaaslased, kes lahutavad me meelt, toidavad meie afekte ja tekitavad kell kaks öösel eksistentsiaalset vaakumit. Elu külmade kiirgavate pindade vahel ei ole tingimata meelakkumine.

Taavi Hallimäe

Kui võtta ette sarjade sarivahtimine, haakub sellega kaks põhimõtet, mis on ülekantavad televisioonile kui tervele meediumile. Üks neist on katkestuseta vaatamise sõltelisus, s.t kordamissundus eesmärgiga vältida äralõigatust, mis tuleneb hirmust, et jäädakse ilma sellest, mis tuleb või võib tulla. Teine, mis on samuti sarjadesse sisse kirjutatud, on aga just see äralõigatus ise, mis väljendub nende seriaalsuses ja mida ei ole kunagi võimalik päriselt ületada. Tahame või mitte, aga lõpuks kohtume ikka füüsiliste või sotsiaalsete piiridega. Me võime ju soovida ja seejuures ka üritada vaadata järjest ära kõik „The Wire'i" või „Community" osad, kuid pingutusest hoolimata ei jää varajasteks hommikutundideks alles midagi muud peale seest tühjust ja väljast isoleeritust rõhutava tunde. Vaid **David Foster Wallace'i** romaani „Infinite Jest" tegelased saavad sellest sõltuvusest edasi liikuda, olgugi et ennekõike viisil, mille tagajärjed saavad olla vaid traagilised.

Kui sarjade sarivahtimine meenutab tähelepanumajanduse edendajate teadlikku planeeritust, siis televisiooni kui terviku puhul viitab vaataja selline vastuolulisus veidi laiematele kitsaskohtadele. Nii nagu sarivahtija neelab ekraanil kujutatud sisu ka olukorras, kus see on sulanud pikale veninud vaatamise vältel dešifreerimatuks müraks, jäetakse teler mängima isegi juhul, kui seda tegelikult ei vaadata. See loob sobiva asemantilise valge müra, mis ei nõua tähelepanu ja võib isegi pakkuda rahuldust, säilitades siiski samal ajal ka võimaluse suunata kogu oma tähelepanu ekraanile, kui sinna peaks ilmuma midagi, mis väärib reageerimist. Kuigi ka seeläbi leevendatakse hirmu, et võidakse midagi olulist maha magada, jääb ilmselt tõeliselt oluline uudis valgest mürast ikkagi eristamatuks.

Nii nagu sarivahtija neelab ekraanil kujutatud sisu ka olukorras, kus see on sulanud pikale veninud vaatamise vältel dešifreerimatuks müraks, jäetakse teler mängima isegi juhul, kui seda tegelikult ei vaadata.

Taavi Hallimäe on õppejõud, kultuurikriitik ja disainiuurija, kes töötab EKA disainiteaduskonnas ning õpib kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudi doktorantuuris. Tema huvid on hõlmanud Gogolit, Agambenit ja Jüri Ehlvesti, eri keele- ja tekstiteooriaid, kitši ja paranoiat, kuid liikunud üha enam visuaalse ja materiaalse kultuuri väljale.

VÄLJALÜLITAMISE KÕHEDUS

Sotsiaalselt on igasugune müra jätnud nüüdseks maha vabrikud, rongid ja isegi elutoad ning kolinud meie taskutesse, kätesse ja paraku ka ajudesse. Müra on muutunud märksa vaiksemaks, suutnud sulandada end kokku neutraalse taustaga, kuid laiendanud seeläbi oma tegevusvälja täiesti uutesse mõõtmetesse.

Samas, nagu märgib kunstikriitik **Jonathan Crary** raamatus „24/7: Late Capitalism and the Ends of Sleep" (2013), oli televisioon esimene seadeldis meid tänapäeval kõikjal ümbritsevate hulgas, mille puhul sai alguse „hajutatud tähelepanu ja poolautomatismiga tipnevate harjumuste võimas kujundustöö". Nüüdseks on kujutlus tühja tuppa *igaks juhuks* mängima jäetud telerist kandunud ka kõikidesse teistesse seadeldistesse, mille puhul äratab kõhedust ainuüksi mõte nende väljalülitamisest. Digitaalsed vahendid ei ole enam mitte meie keha ja mõistuse pikendusteks, nagu seda on tehnoloogia arengu vältel üldiselt arvatud, vaid meist endist on saanud nende pikendused. Me peame vältima kõikvõimalike seadeldiste väljalülitamist, teenustest ja võrgustikest väljaastumist, sest me ise ei ole neid kunagi sisse lülitanud ega nendesse ka sisse astunud. Me juba sünnime vilkuvate ja pimeduses hõõguvate masinate keskele, me õpime ja kasvame nende targal juhendamisel, mistõttu on hoopis inimesed need, keda *sisse lülitatakse* ja kelle seadeid *korrigeeritakse*.

Televisioon on meedium, mis kogub inimesed kokku, naelutab nende tähelepanu ekraanile ja lõpuks ajab lootusrikkalt kogunenud inimesed uuesti laiali. Kuigi televisioonil on vaieldamatu potentsiaal informatsiooni ja seeläbi ka inimeste elektriliseks ühendamiseks, aga ka kujuteldavate kogukondade loomiseks, on selle iseloom Crary meelest inimkogemust neutraliseeriv ja inaktiveeriv. Me võime küll arutleda Omar Little'i (üks tegelane sarjast „The Wire") moraalikoodeksi või Abed Nadiri (tegelane sarjast „Community") telesarjalaste teadmiste üle, koonduda terrorismiaktide, jalgpallivõistluste ja tele-*show*'de palge ette, kuid sellest hoolimata jääb televisioon millekski väga igapäevaseks, argiseks ja profaanseks. Siiski ei kao kuhugi võltslootused keset harjumuspäraseid kordusi – pigem vastupidi, argisus kultiveerib ettekujutust, et *õigel hetkel* võime me ikkagi sattuda millelegi olulisele, mis „lunastaks meid sellest rõhuvast monotoonsusest, millesse me oleme sukeldunud", nagu ütleb Crary.

TELEVISIOON LOOB TEGELIKKUST

Seda võltslootust saab aga rakendada ja seda on ka rakendatud mitmesuguste poliitiliste kujutlustega manipuleerimise vankrite ette. Nagu kirjutas **Jean Baudrillard**, hiljem ka **Paul Virilio** 1990.–1991. aastal lahesõja kontekstis sõjategevusest esimest korda n-ö otseülekande tegemise kohta, on televisioonil sündmuste edastamiseks ja tõlgendamiseks sedavõrd efektiivsed vahendid, et nendega loodud kujutistega enam ei vahendata, vaid konstrueeritakse sündmusi. Ehk kui enne oleks võinud lahesõja sõjaks liigitamises veel kahelda, siis pärast ekraanil nähtud kaadreid ei olnud selles kahelda enam võimalik. Kui oma mõjult võib lahesõda pidada suure algustähega sündmuseks, siis võimalikuks muutis selle ikkagi see, et tegu oli eeskätt simulaakrumiga, millele tegelikkuses vastet ei leidunud. Inimesed, kes hukkusid või kannatasid, olid mõistagi päriselt olemas, kuid alles selle näitamine televisioonis lõi võimaluse nähtut sõjaks liigitada. See on asjakohane tänapäevase hübriidkonflikti kontekstis, kus laenureklaamide, tennisematšide tulemuste ja kliimakohtumise järel üksteise võidu positsioone võtvate poliitikute vahel saab hoida silma peal ka **Lukašenka** režiimi Valgevene ja Poola piirile toodud peamiselt Iraagi kurdidel, keda meie ajakirjanduses alalõpmata objektistatakse. See on vaatemäng, mida ei oleks võimalik korraldada ilma seda kujutavate vahendite ja pidevalt nendesse uppunud vaatajateta. Pildid, mida massikommunikatsioonivahenditega luuakse, *ohustavad* ekraanide ette kogunenud ja ennast haavatavana tundvaid inimesi nii, nagu seda teevad parempopulistide sõrmevibutused või miks mitte ka tennisepall, mille **Anett Kontaveit** võrku lööb. Me loome olemasolevate simulaakrumite kõrvale ja sisse üha uusi simulaakrumeid, tekitades lõputuid mullistusi, mis ei katkesta hetkekski meie soovi ja sõltuvust olla stimuleeritud. Autoritaarsed režiimid vangistavad meid meie enda ootusi ja väärtusi ära kasutades ekraanide ette, tehes seda keskmisest Hollywoodi lavastajast märksa oskuslikumalt.

Vastupandamatu soov kaotada oma tähelepanu, kuid olla siiski ülimalt, isegi paranoiliselt haaratud ekraanil toimuvast, iseloomustab lõppude lõpuks igasugust televisioonitarbijat. Me soovime olla *kohal*, olla sündmuste kas just esimene, aga siiski vahetu kogeja. See eeldab, et unustatakse kõik, mis on päriselt vahetu ja mis jääb ekraani ümbritsevatest raamidest väljapoole. See on raske tegelikkus, millega kohtutakse varajastel hommikutundidel pärast võltslootuste purunemist, kui sarjade vaatamisega ollakse jõutud eelnenud õhtul planeeritust kaugemalegi. See on tarbimisõltelise kultuuri pohmell, mille järel hakkab vaikselt meenuma ümbritsev, simulaakrumitele eelnev maailm ja selle kohmakas materiaalsus. Kuigi päriselt ei vii televisioon meid kunagi teistesse paikadesse, siis vähemalt subjektiivsel tasandil suudab see distantseerida meid argikeskkonnast ja vahest isegi iseendast, aidates seejuures unustada nii une, toidu, seksi kui ka kõik muu heaks eluks vajaliku. See ei ole kaugel raskusest, mida tunnevad kõrgete ideaalidega töölised, kes hoolimata oma unistustest, püüdlustest ja efektiivsusest leiavad ennast lõpuks ikka enda sotsiaalse positsiooni raami seest.

NAUDING ASENDUB KORDAMISEGA

Crary kirjeldab inglise maalikunstniku **Joseph Wrighti** umbes 1782. aastal valminud tööd „Arkwright's Cotton Mills by Night", mis kujutab industrialiseerimise algusajal öö ja tööliste une kiuste tegutsevaid vabrikuid, mille akendest paistev õlilampide valgus meenutab telerite tekitatud kuma, mida võis alates 20. sajandi keskpaigast märgata maalil kujutatud vabrikutest mitte just väga palju erinevate kortermajade akendes. Crary jaoks illustreerivad nimetatud valgusallikad aja kapitalistlike põhimõtete järgi konstrueerimist, aga ka seda, kuidas tööstus ja ühegi pausita töötav kapitalism võtavad enda kontrolli alla üha uusi aspekte veel täielikult allutamata igapäevaelust. See on osa üldisest standardiseerumisest, mida on nähtud Lääne moderniseerumise peamise alusena. Crary progressikriitiline käsitlus toob välja, et selle *veel* ületamatuks piiriks saab olla vaid uni ise. Sarivahtimise ja seda soosivate tehnoloogiliste arengutega pannakse seda piiri aga pidevalt proovile. Täpselt nii, nagu müra on muutunud moderniseerumise järel järjest *loomulikumaks*, nii on muutunud järjest *loomulikumaks* ka ekraanivalgustused, mis aitavad oma häirimatu neutraalsusega kaasa öise une kui puhkeaja kõige viimase kantsi valdamisele, tehes ruumi uutele võimalikult nutikatele toodetele.

Siiski ei saa väita – nagu eespool võib jääda mulje –, et inimeste ajud on ühendatud tänapäeval vastavate elektrolüütidega ja tõstetud mingisse düstoopilisse vanni. Seda võrdpilti iseloomustav isoleeritus on küll asjakohane, kuid soov vaadata, jälgida ja jõllitada ei ole sellisel puhul siiski ilmne. Prantsuse antropoloog **Marc Augé** arutleb raamatus „The Future", miks **Gustave Flaubert'i** väikekodanlik Emma Bovary, kelle banaalselt mõjuva looga tõstab Flaubert kesksele kohale igapäevaelu argisuse, mõjub ka tänapäeval sedavõrd nüüdisaegselt. Emmat, antikangelast *par excellence*, nagu Augé teda nimetab, saadab teatav kordamissundus, „võimetus läbi elada tõelist algust". Kas see ei võta mitte kokku tänapäevase sarivahtija kogemust, kelle puhul igasugune nauding asendub lõpuks kordamisega? Kuigi Flaubert soovis kritiseerida oma romaaniga tollast moraali, kombeid ja illusoorset suhtumist ellu, mida Bovary enda elu estetiseerimisega etendas, siis kas ka Flaubert ise ei võinud mingil hetkel avastada, et tal õnnestus luua oluline prototüüp tulevaste aegade kirjeldamiseks? Sellise mõttega Augé vähemalt spekuleerib. „Kui Flaubert'i kangelanna meid ikka veel puudutab – ja võib-olla rohkem kui kunagi varem," arutleb Augé, siis tuleneb see meie aja „uutest hullustest". Augé näeb Bovaryd unistavalt teleri või arvutiekraani ees istumas. See on tulevik, millega Bovary juba varakult kokku puutus ning kuhu me ülejäänud oleme soost ja sotsiaalsest positsioonist sõltumata liikunud. See on ekraanide ette paigutuv tulevik, mille resigneeritust ja passiivsust alandatakse rahustite ja antidepressantide abiga veelgi. Siiski ei saa tegu olla vanniga, kuhu võiksime muretult ära kaduda, vaid pigem „suletud akvaariumiga", nagu ütleb Augé, mis hõlmab „meie enda kummituslikke ja segipaisatud peegeldusi".

Nüüdseks on kujutlus tühja tuppa igaks juhuks mängima jäetud telerist kandunud ka kõikidesse teistesse seadeldistesse, mille puhul äratab kõhedust ainuüksi mõte nende väljalülitamisest.

Sarivahtimine on kehaline akt, mille käigus soovime resoneerida nähtud peegeldustega, olgu selleks siis meie enda hirmud või väärtused, mida me uudiste, spordivõistluste või telesarjade kaudu kogeme.

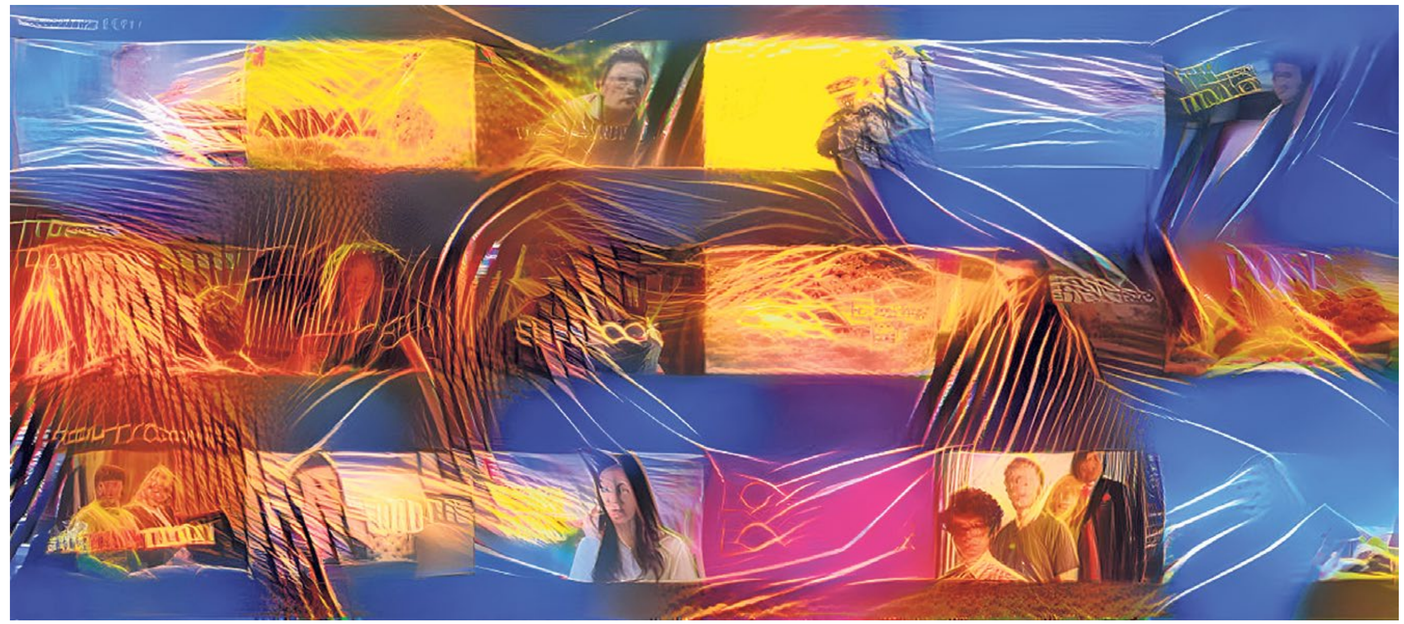

Netflix ja uni. Autor: Deep Dream Generator

UUS LITURGIA

Nii nagu polnud Bovaryl, nii pole ka tänapäevasel televiiaatajal väljapääsu sellest suletud ja rõhuvast maailmast, mis on ühekorraga nii läbipaistev – lõputuid ühendusi loov – kui ka läbipaistmatu – füüsiliste kehade lõpetatust rõhutav. Me mitte ei too oma kehasid ekraanide ette, vaid me leiame enda kehad nende eest. Sarivahtimine on kehaline akt, mille käigus soovime resoneerida nähtud peegeldustega, olgu selleks siis meie enda hirmud või väärtused, mida me uudiste, spordivõistluste või telesarjade kaudu kogeme. See on meie igapäevane rituaal, mille praktiseerimine ei vaja, et sellel oleks meie jaoks mingi tähendus. Me kapitaliseerime enda aega ja tähelepanu päriselt teadmata, miks me seda teeme, kuid just see tähendusetus on see, mis annab kogu protsessile teatava pühalikkuse oreooli. Nagu näitab **Giorgio Agamben** oma artiklis „In Praise of Profanation", siis selles puudub igasugune vastuolu. Agambeni järgi ei ole religioon miski, mis oleks isegi soovinud kunagi inimesi ja jumalaid ühendada. Religioon tegi endast kõik oleneva, et sakraalset ja profaanset maailma teineteisest eraldada ja ka eraldi hoida. Kapitalism, väidab **Walter Benjaminile** toetuv Agamben, on varem religioonile kuulunud ülesande üle võtnud, misjärel eraldatust sakraalse ja profaanse vahel kapitalistlikus religioonis on laiendatud ja võimendatud kõikvõimalikesse valdkondadesse nii, et midagi eraldada ei olegi enam võimalik. Kõik meie igapäevased praktikad, ka meie kehad, seksuaalsus või kasutatud keel, on jagatud kas tarbimiseks või vaatemänguliseks näitamiseks, mis järgivad sedasama sakraalse ja profaanse eristuse põhimõtet.

Agamben peab tele-*show*'sid „uueks liturgiaks", mis, hoolimata sellest, et need on osa ilmalikustunud ühiskonnast, kannavad teadvustamatult edasi „religioosseid intentsioone". Tele-*show*'d on Agambeni järgi toonud mängu kui sellise ekraanile, allutades selle ühtlasi kindlatele ja ühemõttelistele tarbimisviisidele. Hoolimata mänguga kaasnevast potentsiaalist puuduvad meil võimalused sellesse teistmoodi sekkuda. Me ei saa tele-*show*'de endaga kunagi mängida, *mängulisust* kui sellist pole nendes säilinud. Kapitalismi äärmuslikus faasis, milles me praegu elame, korratakse meile pidevalt, et mäng saab toimuda vaid kitsaste ja ettekirjutatud reeglite järgi. Augé ütleb, et Bovary puhul kohtume me „põgenemise võimatuse, kättesaamatu unistuse ja surevate tunnete kahanemisega pelgaks ükskõiksuseks". Selle ükskõiksuse kirjeldamiseks ei tundu olevat midagi radikaalsemat kui unistamisest endast loobumine ja uinumine hõõguva teleekraani ees keset „idiootseid ebauske, irratsionaalseid tüüranniaid ja religioosset maaniat".

KAMINATELEVISIOON, ME LEEGITSEV SÕBER

Televiisor on muutumas toanurgas vilkuvaks esemeks, mis leevendab infonälja asemel üksindust ja vaikust. Meeleolu tekitamiseks piisab nii mõnelegi teleekraanil praksuvast tulest või tunde kulgevast rongisõidust.

Kirjutas **Silvia Urgas**, illustreeris **Andrei Kedrin**

Ma pole mõistnud kunagi täielikult mõne inimese kinnisideed seoses kaminatega. Olen elanud piisavalt kaua ahiküttega elamutes, et tunda rõõmu selle üle, kui soojus tuleb radikast. Ma ei hakka muidugi vastu vaidlema, kui keegi väidab, et kamin on õdus. Aga kas see õdusus on piisav, et panna vastu õudsusele? Elav tuli on minu jaoks just seda – õudne. Riskida tulekahju ja vingumürgitusega lihtsalt selleks, et vaadata punast võbelevat leeki? Ei, aitäh.

Seega olen ma justkui ideaalne kaminatelevisiooni klient. Kaminatelevisiooni leiutaja ei olnud kindlasti väiksemat masti mees kui pesuehtne geenius. Keegi (telekanali WPIX president **Fred M. Thrower**) tuli kunagi (1966. aastal) kusagil (New Yorgis) mõttele, et inimesed tahaksid vaadata jõuludel videot kaminatulest. Ning tal oli õigus. Inimesed tõepoolest janunevad kaminakanali järele. Eestis ei piirdu tuleleegi edastamine mõistagi ainult jõuludega. Lõkketuld kantakse üle ka jaanipäeval. Kui mõned hiiglasuured telekad välja arvata, on tegu ilmselt kõige turvalisema jaanilõkkega, millest üle hüpata.

LOHUTAJA ANTROPOTSEENI JÕULUDEL

Telia kinnitas 2019. aastal Õhtulehele, et kaminakanalil on aastas mitukümmend tuhat vaatajat. Seegi teema tõstatati mureliku vaataja küsimuse tõttu, kes igatses veel märtsiski oma ekraanil õdusat kaminatuld näha. Jõuluperioodil rõõmustatakse kanali vaatajaid ka aegajalt telepildi nurgast piiluvate päkapikkudega. Üks teine murelik vaataja algatas legendaarses Perekooli foorumis lausa eraldi teema, kui ta oli istunud lapsega tund aega teleka ees ilma päkapikku nägemata. Mõni nüüdisaegne novellist leiaks sellest ehk traagilise jõulumuinasjutu ainest. Ema ja laps istumas jõuluõhtul kahekesi teleka ees, ootamas jõuluimet, mida ei saabugi, väljas paukumas pakane. Tänapäevases versioonis on jõuluõhtul küll kuus kraadi sooja ja lõputult kallav vihm on muutnud talitee sopamülkaks.

Nagu igast asjast maailmas, leiab YouTube'ist ka kaminatulest kümnetunniseid videoid. Huvitav, kas mõni vaatab neid pingsalt, otsides hetke, mil *loop* end algusest kordama hakkab? Ei tea, kas see juhtub iga tunni tagant? Poole tunni tagant? Mitte eales? Kas on tõesti videoid ehtsatest kümnetunnistest tuleleekidest, kuhu keegi aeg-ajalt puid juurde lisamas käib? Kui mitte, siis äkki peaksin asetama sel talvel oma ahjusuu ette kaamera ja otsepildi edastamisega lisaraha teenima?

Kui palju ma ka ei üritaks (ja mõnel suguvõsapeol olen tõepoolest proovinud), ei mõista ma sarnaselt päris kaminatega täielikult kaminatelevisiooni võlusid. Ehk on õdususe paratamatu algkomponent siiski õudsus ise? Hirmsa loodusjõu taltsutamise ja ühe pisieksimuse kaugusel terendava hävingu tunne jääb lõkkekanalit vaadates täielikult kogemata ning isegi minusugune tulepelgur hakkab väikest ohuelementi igatsema.

HÜLGED, TANTSIVAD KÖÖGIVILJAD JA KARDASHIANID

Miks inimestel üldse telekanalid on? Netflixi ja Jupiteri ajastul ei ole piisav vastus lihtsalt see, et nad tahavad näha mõnda sarja või saadet. Televiisor kui ese on nihkumas aina enam samasse rolli, mida täidavad ööpäev läbi mängivad raadiod vanavanemate kodudes või lõpmatud TikToki videod teismeliste kätes. Telekast tulev sisu – mida sisutühjem, seda parem – summutab meie üksindust või igavust. Peaasi et miski vilguks ja pragiseks toanurgas. Kes teab, mis ekraanide väljalülitamisel inimese sisemusest pinnale võib hulpida.

Seda fenomeni nimetatakse aeglaseks televisiooniks (*slow television*). Eri koolkondade käsitluses sai see alguse kas **Andy Warholi** 1964. aasta filmist, kus luuletaja **John Giorno** viis ja pool tundi segamatult põõnas, või vanast heast, juba mainitud 1966. aasta New Yorgi jõulukanalist. Aeglase televisiooni austaja võib jälgida sadu tunde kestvaid rongi- või laevasõite ning vaadelda looduskaamerate vahendusel olendeid hüljestest kalatekitavate sosinahelide ehk ASMRi (autonoomse sensoorse meridiaanreageeringu) tuules on neid hakanud avastama ka stressileevendust otsivad endised beebid. Iseenda tunnikeseks igapäevaõudustest väljalülitamiseks piisab kirevatest värvidest ja rõõmsast muusikast. Ega ilmaasjata ei tehta nalja, et tõsielusaade „RuPaul's Drag Race" on muutumas tasapisi lihtsalt täiskasvanutele mõeldud sensoorseks videoks, kus köögiviljade asemel tantsivad omavahel võistlevad *drag queen*'id. Hirmuga mõistan, et aeglast televisiooni tarbib isegi mu lõputult energiline kass,

Telekast tulev sisu – mida sisutühjem, seda parem – summutab meie üksindust või igavust. Peaasi et miski vilguks ja pragiseks toanurgas.

deni. Üks oma kuivuses naljakaimaid näiteid pärineb Norra tarbijakaitseametilt, mis tegi tüüptingimuste läbilugemise võimatuse demonstreerimiseks enam kui 24-tunnise otseülekande… mõistagi tüüptingimustest. Just rahulikust ja tasakaalukast Norrast ongi saanud aeglase televisiooni teenäitaja.

Omamoodi aeglane televisioon on ka kõik muu, mille jälgimiseks pole vaja eriti tähelepanu. Sinna alla võib liigitada suurema osa Netflixi originaalloomingust (piilu näiteks sarju „Bridgerton" või „Emily in Paris") ning igasugustest tõsielusarjadest („Kardashianid"), rääkimata sada korda nähtud „Sõprade" või „Gilmore'i tüdrukute" osadest. Peaasi et igapäevatoimetuste kõrvale kõlaksid tuttavad hääled, kelle tegemistele aeg-ajalt pilku heita.

Aeglase televisiooni sihtgrupp ei piirdu täiskasvanud inimestega. Beebid vaatavad meelsasti nõndanimetatud sensoorseid videoid (*sensory videos*), milles figureerivad näiteks erivärvilised tantsivad köögiviljad. Sellised teosed peaksid mõistlikus koguses vaatamisel arendama laste silmade koordinatsiooni, kuid kõdi kui ma mõnel õhtul temaga mängimisest väsinuna talle telefonist kümnetunniseid linnukaameravideoid näitan.

Televiisor on aastatega aina enam sisustuselemendiks muutunud. Näiteks Samsungi The Frame kinnitub seinale ja üritab mööbujat ära petta, et teleka asemel on tegu hoopis maaliga. Pidevalt üht maali kuvava televiisori kujul on tegemist aeglase televisiooni evolutsiooni loogilise lõppastmega – pilt, mis on nõnda staatiline ja rahulik, et ei vahetu ilma välise sekkumiseta kunagi. Selle kõrval on kaminatelevisioon sama pingeline kui **Hitchcocki** looming.

Kuigi pealtnäha tobe, hoolitseb nüüdisaegne kamina-TV samade murede eest, mille vastu on selle eelkäijast vana kooli kamin aidanud juba aastaid. Me oleme väsinud ega taha istuda täielikus pimeduses ja vaikuses. Näidake mulle parem, kuidas norra vanaprouad tundide kaupa koovad või kuidas kasehalg tasapisi tuhaks põleb. Hommikul on väljas endiselt inflatsioon, koroona ja populistlikud poliitikud. Jäägu mulle vähemalt õdus ja muretu tubane õhtupoolik.

Silvia Urgas töötab vandeadvokaadina advokaadibüroos TGS Baltic ning on näinud iga „Emily in Parisi" osa ja arvestatavat enamikku „RuPaul's Drag Race'ist". Tema kass vaatas ükskord poolteist tundi järjest linnukaamera ülekannet. Pole ime, et kumbki neist kirjutamiseks eriti aega ei leia.

IGAKUINE
TÕHUSTUSDOOS
UHHUU-TÜVE
VASTU

Telli Müürileht: *tellimine.ee/muurileht*

MÜÜRILEHT

NAISTE SÕNA TAHAB SAMA VABAKS KUI MEESTE OMA

Sooline esindatus ühiskonna- ja poliitikasaadetes on Eestis tugevalt meeste poole kreenis. Näited maailmast tõestavad, et võrdsem jaotus on võimalik, kuid selleks läheb vaja juhtkonna tasandi otsust.

Triin Toomesaar

Sooline võrdsus, sh võrdsem esindatus ja nähtavus, on kasulik kõigile. Sugude lahknevad elukaared toovad endaga tihti kaasa ka erinevaid kogemusi ja teadmisi, vajadusi ning eelistusi. Võrdsem ühiskond võimaldab vabamalt üksteist täiendada, juhatades mitmekülgsema paletini võimalikest ideedest ja lahendustest mis tahes valdkonnas. Suurem võrdsus võimaldab lisaks tunda end rohkem kogukonda ja otsustesse kaasatuna, parandades sellega ühiskonna sidusust ja nii majanduslikku kui ka sotsiaalset heaolu.

Kui naissoost tegijaid on valdkonnas näha vähe või neid polegi, on tüdrukutel juba haridus- ja ühiskondliku tee alguses end selle Esimese või Haruldase rollis keerulisem ette kujutada.

Ometi hääbuvad stereotüübid ja neist johtuvad ootused-lootused visalt. Seetõttu räägime endiselt palga- ja pensionilõhest, tööturu soolisest segregatsioonist, ebavõrdselt jaotuvast koduste tööde koormusest, üksikemadusega seotud sagedasemast laste vaesusest, aga ka naiste vähesusest tippjuhtide ja otsustajate hulgas.

Võrdsuse kasvatamiseks on käidud välja arvukalt abinõusid, õigusakte ja strateegiaid palkade avalikustamisest diskrimineerimise keelustamiseni, kvootidest ja triibulistest nimekirjadest võrdõiguslikkuse peavoolustamise põhimõteteni. Eestis kipub aga domineerima konsensuslik arvamus, et erilisi tööriistu ja meetmeid pole vaja. Küll probleem – kui see ikka on *päris* probleem – end ise ära lahendab. Soolise võrdõiguslikkuse seadus võeti 2004. aastal vastu n-ö viimasel minutil, sest seaduse puudumine oleks takistanud euroliiduga ühinemist. Toonastest stenogrammidest ja artiklitest leiab ironiseerimist mantli-selga-aitamise-ja-ukse-avamise-keelustamise tasemel.

Sarnane konsensus kipub leidma, et naised peavad ise oma ebavõrdsusprobleemi ära lahendama, küsides lihtsalt rohkem palka, tehes lihtsalt teisi karjäärivalikuid, nõudes lihtsalt paremaid positsioone, pürgides lihtsalt ise rohkem ekraanidele ja veergudele. Lihtsalt! Ent kõrvale heidetakse asjaolu, et kui naised soovitatut *lihtsalt* tõesti ka teevad, on väljakutsed sageli keerulisemad, kui võiks oodata meeste kogemuse põhjal, ja tulemused vastupidised.

Veelgi enam, kui naissoost tegijaid on valdkonnas näha vähe või neid polegi, on tüdrukutel juba haridus- ja ühiskondliku tee alguses end selle Esimese või Haruldase rollis keerulisem ette kujutada. Seetõttu on eriti tähtis muuta paremaks naiste nähtavust ja kujutamist meedias, sh teleekraanidel – poliitikutena, ekspertidena, otsustajatena.

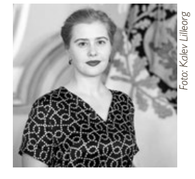

Foto: Kalev Lilleorg

Triin Toomesaar on politoloog ja haridusaktivist. Juhtinud haridusvaldkonna vabaühendust, nõustanud presidenti vabakondlikes küsimustes, aga seisnud ka õpetaja, lektori ja koolitajana eri sihtrühmade ees(t). Arvab asju.

POLIITIKASAADETE NAISTEVAESUS NUMBRITES

Maailmas tervikuna on naised nähtavad, kuuldavad või loetavad allikad igal neljandal juhul, kusjuures naistelt küsitakse eelkõige n-ö arvamust tänavalt, uuritakse nende isiklikku kogemust, eriti lapsevanema või tarbijana. Eksperdi või kõneisikuna saavad naised sõna veelgi harvem ja sedagi teemadel, mis pälvivad vähem tähelepanu. Sügavam lõhe paistab aga silma poliitika ja valitsemise vallas, mis moodustab omakorda suure osa meediakanalite eetriajast ja -ruumist.[1]

Kui vaba on naise sõna poliitikas ja ühiskondlikes debattides kaasarääkimisel, kui see süsteemsete ja ühiskondlike pidurite tõttu meestest harvem eetrisse jõuab? Eestis on ju asjalood teistmoodi, eks? Nii ja naa. Vaatlen lähemalt valikut rahvusringhäälingu poliitika- ja debatisaadetest televisioonis.

Just ERRi tegevust rahastavad ju Eesti maksumaksjad, kellest pooled on mõistagi naised, ja ERRil on ka seadusest tulenevaid ülesandeid (ERHS §4–5), mille edukas täitmine võiks eeldada teadlikku soolise võrdsuse edendamist, sh tele-eetris. Ehk teisisõnu võiks eeldada avalik-õiguslikult meediamajalt ning eriti otsustamist ja ühiskonda käsitlevatelt saadetelt tunnetatud vastutust seoses ühiskonnagruppide võrdsema esindatuse tagamisega.

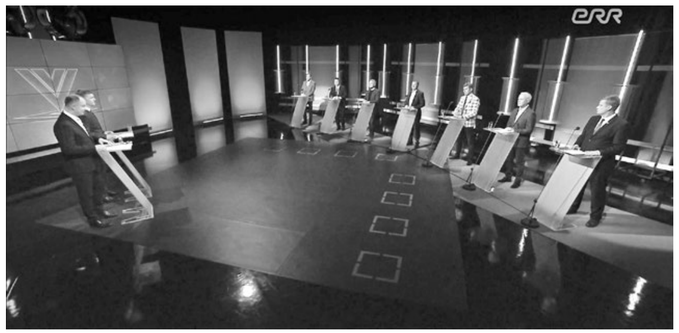

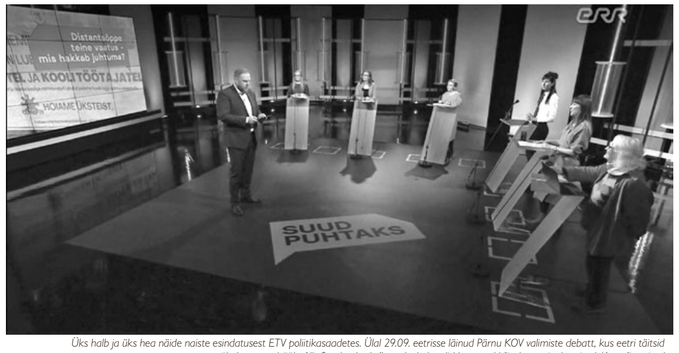

Üks halb ja üks hea näide naiste esindatusest ETV poliitikasaadetes. Ülal 29.09. eetrisse läinud Pärnu KOV valimiste debatt, kus eetri täitsid üheksa meeshäält. All „Suud puhtaks" saade, kuhu olid kutsutud kõnelema ainult naised. Kuvatõmmised

Mis on 2021. aastal „Esimese stuudio", ETV valimisstuudiote, saadete „Suud puhtaks" ja „UV faktor" senised sootasakaalu näitajad (seisuga 23.11.2021)? „Esimese stuudio" külalistest on naised moodustanud lõppeval aastal napilt kolmandiku. ETV valimisstuudiotes (nii presidendi- kui ka KOV valimisi käsitlenud saadetes) oli 2021. aastal naisi 19%, mehi 81%. Kusjuures Pärnu saates arutles üheksa meest (neist kaks saatejuhti) ühegi naiseta.

Varem on nurisejatele viidatud, et toimetus ei saa

Kestlik näide naiste paremast kaasatusest on aga ka ERRil endal ette näidata. **Urmas Vaino** saate „Suud puhtaks" stuudiosse pääses lõppeval aastal (jaanuarist aprillini) naisi meestest rohkem. Külalistest 56% olid naised ja 44% mehed, kusjuures rohkem kui pool saadetest – kuueteistkümnest üheksa – olid sellised, kus naised olid ülekaalus. Vaino värske saade „UV faktor" pole küll suutnud päris sarnast suhet korrata, ent 23.11.2021 seisuga on tasakaal siiski paljulubav: 42% naisi ja 58% mehi.

jätkub >

< eelneb

Seega on poliitikute ja ekspertidega vestlussaadetes parem sooline tasakaal täitsa võimalik. Mis on Vaino ja tema tiimi(de) saladus? Või kuidas on näiteks BBC Suurbritannias, ABC Austraalias või Bloomberg Ameerika Ühendriikides teadlikumalt seda tasakaalu püüdma asunud, saavutades selles aegamööda ka edu?

KEERULISTE MUUTUSTE JUHTIMISEST

Iga muutus, eriti kompleksne, saab alguse juhist. Mitte tingimata (esiti) kogu kanali või meediagrupi juhtkonnast, vaid kas või mõne saatetiimi julgest vedajast, kes näeb potentsiaalses tulemuses väärtust ja on ise valmis muut(u)misse panustama.

Naistelt küsitakse meedias eelkõige n-ö arvamust tänavalt, uuritakse nende isiklikku kogemust, eriti lapsevanema või tarbijana.

Nii algas ka BBC teekond tasakaalustatuma eetriaja suunas. Nimelt võttis ajakirjanik **Ros Atkins** saate „Outside Source" tiimiga sihi kasvatada eetrisse jõudvate naiste osakaal 50 protsendile ja eesmärk saavutati nelja kuuga. See oli ühe liidri ja tema tiimi valik. Kokku lepiti ka selles, et ajakirjanduslikus kvaliteedis mingeid järeleandmisi ei tehta. Kolleegidega jagati oma kogemusi alles siis, kui 50:50 näitaja oli õnnestunud kätte saada.[2]

Lõppeva aasta kevadeks oli BBCs tulnud nn 50:50 põhimõttega kaasa juba 670 saatetiimi, kellest enamik on selles ka õnnestunud. Eesmärgiga on liitunud lisaks 100 BBC partnerorganisatsiooni 26 riigis ning lähenemine on jõudnud Austraalia ABC ja Ameerika Bloombergi meediamajadesse. Sel kevadel ühines algatusega ka Euroopa Ringhäälingute Liit. Liidri olemasolu korral saavad väikestest sammudest suured muutused!

Ma ei taha kinkida vaataja- või kuulajanumbreid mõjuvõimsatele saadetele, mis ei arvesta poolega ühiskonnast.

Nüüd seisab lausa BBC peadirektor **Tim Davie** selle eest, et muutust vedada ja kolleege pingutama innustada, ning juba üle 200 tiimi on asunud tööle täiendava eesmärgi nimel, et tagada ka etniliste gruppide ja puudega inimeste parem nähtavuskuuldavus.

Ma ei tea, mis on näiteks Vaino tiimi saladus – kas parem tasakaal on juhuslik või taotluslik –, aga midagi teeb ta teisiti ning ehk tasub teistelgi rahvusringhäälingu poliitika- ja debatisaadete juhtidel alustada eeskuju võtmist n-ö kodust, et astuda seejärel järgmised sammud. Leiad need (koos mõningate näidetega) kõrvalloost paigutatuna ühte võimalikku muutuse juhtimise valemisse, mida tuntakse Lippitt-Knosteri[3] või (tema algses variandis) ka VIRSA-mudelina.

„Raua valimisstuudio" debatt, kuhu kutsuti esinema ainult naispoliitikud. See on üks võimalus, kuidas valimiste eel naiste hääli rohkem kuuldavale tuua. Kuvatõmmis

NOOREMATE VAATAJATE KAOTAMISE OHT

Süsteemsed probleemid – olgu tegemist kliimamuutuste, kiusamise või soolise ebavõrdsusega – vajavad süsteemseid lahendusi. Seda ei võimalda lihtsalt ootamine ja muutuse lootmine. Nii kodu- kui ka välismaise kogemuse põhjal nähtub, et parem sooline eetritasakaal on võimalik, ohverdamata sealjuures kvaliteeti. Kuni aga ekraanidelt – eriti ekspertide ja kõneisikute ridades – tasakaalu ei paista, on peamisteks takistusteks teised prioriteedid ja tahtmise puudus, olgu siis saatetiimides või muul tasandil.

Kui arvestada noorema põlvkonna järk-järgulist irdumist traditsioonilistest teleformaatidest, rahvusvahelise (video)meedia head kättesaadavust, aga ka üha nüüdisaegsemat väärtusbaasi, võib muutumatuna püsiv rahvusmeedia ühel hetkel avastada, et on oma vaatajaist-kuulajaist ilma jäämas. Samas BBC kogemus viitab, et parem sooline eetritasakaal tekitab noortes, eriti aga noortes naistes, suuremat huvi ringhäälingu pakutava sisu ja võimaluste vastu – ja seda ka nauditakse rohkem.

Mina olen praeguseks – kuigi olen isukas poliitikavaatleja – loobunud pea kõigist ERRi poliitikasaadetest nii tele- kui ka raadioeetris. Kõlavad arvamused ja analüüsid ning teemavalikudki on ühesugused. Mugavad. Meestekeskses. Ja ma ei taha kinkida vaataja- või kuulajanumbreid mõjuvõimsatele saadetele, mis ei arvesta poolega ühiskonnast.

Või kas me kujutame järgmiste valimiste eel ette debatti, kus meessaatejuhid vestlevad meeskandidaatidega veenvalt, huviga ja argumenteeritult nn tampoonimaksust ja abordiõigusest? Noh, kujutaks ilmselt küll, aga… see mõjuks kentsakalt. Tõenäolisem on see, et tampoonide kättesaadavus jääks käsitlemata, abordiõigusest marsitaks EKRE taktikepi all üle, et maanduda ühisosale selles, et rohkem lapsi tuleks naistelt küll kuidagi saada, sest *iive*. Ehh!

[1] *Macharia, S.; Burke, M. 2020. Just 24% of news sources are women. Here's why that's a problem.* – weforum.org, *02.03.*

[2] *Rattan, A.; Chilazi, S.; Georgeac, O.; Bohnet, I. 2019. Tackling the Underrepresentation of Women in Media.* – *Harvard Business Review, 06.06.*

[3] *Caredda, S. 2020. Models: The Lippitt-Knoster Model for Managing Complex Change.* – sergiocaredda.eu, *03.03.*

VALEM KOMPLEKSSE MUUTUSE JUHTIMISEKS

MUUTUS = VISIOON + MOTIVAATORID + RESSURSID + OSKUSED + TEGEVUSPLAAN

VISIOON. Tahtmise ja tegutsemisvalmiduse rakendamiseks on tarvis sihti ning teatavasti töötab paremini eesmärk, mis on koos läbi mõeldud ja kirjagi pandud. Kuhu ja kui kiirelt püüeldakse? Kas soovitakse saavutada 50:50 tasakaalu? Või esiti 40:60 tasakaalu? Kas piirdutakse nähtavuse ja kohaloluga või valitakse ka muid mõõdikuid: katkestamiste arv, sõnavõttude pikkus, teemade jaotus? Muide, siht ja mõõdikud võivad – eriti alguses – olla väga lihtsad. Atkinsi tiim kasutas ja kõrvutas soolisel tasakaalul silma peal hoidmiseks esialgu vaid märkmekleepse statistikaga eetrisse läinud saadete soolise jaotuse kohta, sh hoiti neid kõigile nähtaval kohal.

Visiooni osana on aga oluline vastata ka küsimusele, miks seda üldse teha. Läbi mõeldud ja kirja pandud vastus aitab kõhkluste ja ebaõnnestumiste puhul, kuid ka hetkedel, kui mõni skeptiline kolleeg või vaataja huvi tunneb.

MOTIVAATORID. Igaühel on tarvis stiimuleid, mis panevad neid muutuse suunas töötama – eriti kui tegemist on keerulise küsimusega, mida parema soolise eetritasakaalu saavutamine kindlasti on. Näiteks saab organisatsiooni juht panna paika, et eesmärgini jõudnud tiimidele makstakse preemiat või suuremat tasu (eriti arvestades, et sellise muutuse elluviimine tähendabki lisapingutust) või et neid tunnustatakse muul moel. Motivaatoriks võib ju olla ka regulaarne siiras tänu – kolleegide, üldsuse ees tunnustamine. Nii mõndagi käivitavad lihtsalt ambitsioonikad eesmärgid ja soov midagi ühiskonna heaks ära teha. Ja mõnda käivitab vaid käsk kõrgemalt. Oluline on aga taas eestvedaja roll ja vastutus.

50:50 sihiga vabatahtlikult liitunud saatetiimide innustamiseks on BBC – lausa peadirektori tasandil – esitanud neile korduvalt nn väljakutseid. Lisaks kogub BBC tiimidelt andmeid, koostab raporteid ning esitleb siis avalikult ja uhkusega tulemusi.

RESSURSID. Kas tiimil on piisavalt aega, (uusi) kontakte jt ressursse, et edu saavutada? Meediamaastikul valitseb ju vaikiv kokkulepe ja rutiin, et kui infot või kommentaari on tarvis kiiresti, siis võetakse ette n-ö valvekommentaatorid, kes kipuvad sageli ja sama rutiinselt olema mehed. Juht(kond) peab andma muutuse õnnestumiseks saatetiimile aega uute kontaktide otsimiseks ja leidmiseks. Kiiretel puhkudel ka naistelt kommentaaride saamiseks võib olla vaja aega sellekski, et naisekspertide ja -poliitikutega suhted esmalt üles ehitada ja/või mõista paremini ka nende takistusi eetrisse tulemisel.

Näiteks võib naispoliitik avastada end olukorrast, kus ta oleks küll valmis esinema, ent tal ei ole last kuhugi jätta. Mis on toimetuse võimalused selle takistuse kõrvaldamiseks? Osalus Zoomi kaudu? Teisel ajal? Kommentaar kaamera ees kodupargis, laps mänguväljakul? Stuudios, aga nii, et lapsega tegeleb parasjagu keegi teine meediamaja mängunurgas? Laps ehedalt eetrisse kaasa?

OSKUSED. Nüüd jõuamegi oskuste juurde. Kas saatetiimil on piisavalt oskusi (ja teadmisi), et võimaliku saatekülalise soopäraseid muresid ja kõhkluste allikaid märgata, et aidata seejärel nendega toime tulla? Kas osatakse kompetentset, ent põhjendamatult ebakindlat naisekspert julgustada? Vestelda motiveeriva intervjueerimise või muude toetavate tehnikate kaudu? Kas toimetus orienteerub teemades, mis naisvaatajale, -poliitikule, -eksperdile – ehk poolele ühiskonnast – rohkem korda lähevad, ent mis saavad põhjendamatult vähe tähelepanu? Kas osatakse (ja julgetakse) mõelda väljaspool raame, ebamugavamate lahenduste suunas? Kas tajutakse iseenda eelarvamusi? Ning kas osatakse lülituda ei-saa-suhtumise asemel aga-kuidas-saab-mõtteviisile?

TEGEVUSPLAAN. Edukalt muutuse suunas liikuma hakkamiseks on vaja plaani, kus on kirjas tähtajad, sammude sisu ja vastutajad ning mille juurde pöördutakse regulaarselt tagasi, et hinnata, kuidas läheb. See on argine töövahend, mille tulemusi hinnatakse, premeeritakse ja tunnustatakse, mille eesmärkide saavutamist tähtsustatakse, mille vastu võiks tunda huvi ka juhatus ja nõukogu ning mille sihte, põhimõtteid ja täitmist esitletakse julgelt ning uhkusega ka üldsusele. See toob kaasa märksa suurema muutuse, nagu on näidanud BBC.[1]

[1] *50:50 The Equality Project.* – bbc.co.uk.

KUPEE KESET LINNA

Värskelt kinodes linastuva ja Cannes'i filmifestivalil grand prix' võitnud filmi „Kupee nr 6" stsenaristid räägivad oma elukutsest, pikaajalisest kogemusest telesarjadega töötamisel ja filmilise romantika asendumisest praktilisusega.

Intervjuu **Livia Ulmani** ja **Andris Feldmanisega**. Küsis **Aleksander Tsapov**, pildistas **Marii Kiisk**

25. november, Tallinn-Väikese rongidepoo. Jõuan koos Livia, Andrise ja fotograaf Mariiga läbi kahe automaatvärava kiirelt pimenevas pärastlõunas ühe (vististi) maha kantud Tallinna-Moskva rongi vagunite juurde. Sajab peent uduvihma, üle raudtee koostab monotoonne metallvaiade maasse löömise hääl, vagunite vahel lebab ilmselt üsna hiljuti surnud jänes. Kaugusest läheneb tunkedes ja sigaretti popsutav raudteelane. Vinname end igati eeskujulikult filmogeenses atmosfääris rongi, et teha enne pimeduse saabumist kiire fotoseanss. Kuigi üle raudtee paistavad uue kerkiva büroolinnaku majad, ei erine depooalal valitsev atmosfäär kuigi palju „Kupee nr 6" 90ndate Venemaast. Vähemasti rongid, mis seisavad, on sisuliselt samad. Põhjuseid, miks stsenaristidest paari intervjueerida, on lisaks filmile mitmeid. Nimelt huvitab mind siiralt, kuidas ikkagi näeb välja stsenaristitöö, mismoodi toimub isiklik kasvamine ja mis eristab telesarja, filmi ja raamatu kirjutamist.

See on Eesti eripära, et kui mujal pead maksma palju raha, et koolis käia, siis siin on tihtilugu võimalik õppida ja selle eest veel lisaks palka saada.

Kas teid võib nimetada elukutselisteks stsenaristideks?
Livia Ulman: Kutselisteks. Jah, põhitöö on meil kirjutamine. Vähemasti mul.
Andris Feldmanis: Mul ka.
L.U.: Sa töötad veel ülikoolis ka.

Lugejat huvitab kindlasti teie kujunemislugu – see, kuidas te olete stsenaristideks kasvanud. Lisaks kõigele te ju kirjutate koos ja elate koos.
A.F.: Sattusime kirjutama ikkagi tänu sellele, et Livia isa **Mihkel Ulman** kirjutas telesarju ja teeb seda siiamaani. Meil oli kirjutamishuvi pikka aega, kuid me ei julgenud pihta hakata. Sealt hakkas aga midagi pudenema.
L.U.: Alguses me abistasime ja ühel hetkel ta usaldas mingite asjade kirjutamise meile. Elumuutvaks otsuseks osutus see, kui võtsime kusagil nullindate lõpus – 2008–2009 – kolmekesi **Kerttu Rakkelt** üle telesarja „Kodu keset linna" stsenaristikohustused.

Kui meil oleksid head kohalikud sarjad, siis need oleksid juba ette vaataja teadvuses rohkem n-ö kohal. Ma usun, et kohalik sari suudaks ellu jääda.

A.F.: Mind koondati siis reklaamibüroost, majanduskriis oli täies hoos.
L.U.: Sellega oli väga palju tööd. Lõpuks lugesime kokku, et kirjutasime kahe aasta jooksul umbes viis tuhat stsenaariumilehte – sinna mahub ikka päris mitu filmi ära. Tegimegi seda tööd mõttega, et kuna see maksab päris hästi, siis paneme raha kõrvale. Kui kaks aastat sai täis, siis ütlesime ära ning hakkasime kirjutama oma esimest filmi „Teesklejad" (*2016, režž* ***Vallo Toomla*** – A.T.).
A.F.: Rääkisime seda algusest peale, et üle kahe aasta ei tahaks „Kodu keset linna" kirjutada, sest muidu on oht, et jääd ühte mõtteviisi kinni. Alguses lootsime, et sellest saab hästi hea sarja teha, ja siis ühel hetkel oli lihtsalt lõbus, et saab igasugu hulle asju välja mõelda, aga kui poolteist aastat sai täis, siis tekkis juba tunne, et enam väga ei jaksa või ei taha seda teha.

„Kodu keset linna" oli ju eetris iga jumala päev.
L.U.: Viis päeva nädalas, aga see oli lühike, 20 minutit vist.
A.F.: Tegelikult oli poole tunni sees 12 minutit reklaamipause.
L.U.: See oli ikkagi meie esimene erialane töö ja kuna see oli nii mahukas ja kirjutama pidi iga päev, siis lõpuks aitas see meil kirjutamiskrambist üle saada. See oli alustavale stsenaristile vajalik.
A.F.: Sarjal oli vist keskmiselt mingi 80 000 vaatajat. Reiting oli normaalne. „Reiting" oli üldse põhisõna kogu aeg, muudkui reiting ja reiting!

Kas see oli Toomas Kirsi produktsioon?
A.F.: Ei, **Raivo Suviste**. Me oleme sellest Suviste koolkonnast. (*Naeravad*)

Kui pidite kirjutama päevast päeva ja nädalast nädalasse nende tegelaste elusid ja olmet, siis kas see hakkas enda olmesse ka sisse sõitma?
L.U.: Juhtus nii, et hakkasime etteantud formaadist välja paisuma. Asi läks väga kaugele tavalisest Eesti elust ja olmest.
A.F.: Inimene tuli granaadiga tööle!
L.U.: Mingid pantvangidraamad, mõrv ja keegi sai kuuli pähe, kaotas mälu, kuskilt ilmus välja kellegi kaksikõde jne – lõbutsesime teatud filmi- või sarjaklišeedega, aga samas ei teinud kunagi haltuurat.
A.F.: Algusest peale oli tunne, nagu igasugu töödega, et kui teeksid seda naljana või muutuksid üleolevaks, siis see oleks põhjatumalt tüütu. Väsiksid lihtsalt üsna ruttu ära. Meie võtsime seda ikka väga tõsiselt. Esiotsa oli lootus sarja palju paremaks teha, siis mõistsime, et okei, mingid piirangud on ees (*naerab*). Enda piirangud samamoodi, sest olime nii algajad. Võib-olla kõrvalt keegi kujutab ette, et sellist asja võiks teha kuidagi keel põses või ülekäe, aga see oleks tegelikult lihtsalt nõme.
L.U.: Tahtsime ikka ise areneda ja pärast seda kuhugi jõuda, mitte lihtsalt pappi teenida.

Kas telesarja kiirkirjutamise formaat tingib olukorra, kus põhimõtteliselt see, mis seisab paberil, läheb ka võttesse? Mingit ümberkirjutamist ju ei toimu.
L.U.: Seal oli ikka üsna konveier.
A.F.: Hooaja alguses rääkisime läbi, mida poolaasta toob, ja kui režissöörile tundus, et miski on täiesti jama, siis ta ütles seda ja tuli ümber kirjutada. Näiteks „Kättemaksukontoris" on küll päris palju ümberkirjutamist.

Kui kaua te „Kättemaksukontorit" tegite?
L.U.: Mõned osad ikka tegime.
A.F.: Ma arvan, et mõnikümmend.
L.U.: Ahh, misasja? Meie? Mõnikümmend?
A.F.: Kui üks lugu oli kaks osa, siis viis-kuus, seitse-kaheksa lugu me ikka tegime.
L.U.: Ma tean, et mu isal sai kolmsada osa täis, aga meie tegime sellest ikka väga vähe. Pärast seda, kui „Teesklejad" välja tuli, pole me sellega enam tegelenud, sest tahtsime püsida oma rajal. Tulid ka uued ajamahukad tööd ja sarju me siis ei teinud.

Tele oli siis teatud mõttes teile stsenaristikooli eest.
Mõlemad noogutavad heakskiitvalt.
L.U.: Meil oli ka ju n-ö *writers' room*, kuna arutasime kolmekesi stsenasid. Kahekesi on meil muidugi kogu aeg *writers' room*, Eestis seda ju väga palju ei ole.
A.F.: See on Eesti eripära, et kui mujal pead maksma palju raha, et koolis käia, siis siin on tihtilugu võimalik õppida ja selle eest veel lisaks palka saada.
L.U.: Kahjuks muidugi vaataja kannatab.
A.F.: Vaataja tõesti kannatab. Eks see kogenematus paistab kusagilt välja.

Vaatajal üldiselt ei ole eesti telesarjadele väga suuri ootusi. Neid tehakse väheste vahenditega ja kiiresti.
L.U.: See pole siin veel nii tõsiseltvõetav kunstivorm kui Ameerikas või Inglismaal.

Kas see on eelkõige tingitud majanduslikust surutisest, milles teleproduktsioon töötab?
L.U.: Muidugi! Kui sinna oleks juba mõni aeg tagasi raha pandud, et saaks hakata sarju ägedalt välja arendama, oleks need ka arenenud.
A.F.: Üks on rahaline pool, et kui olemasolevad lood oleksid kvaliteetsemalt tehtud, siis need oleksidki ägedamad. Audiovisuaalses kultuuris ei saa teostusest mööda vaadata. Teine asi on aga suured ootused reitingule. Ma ei mäleta, mis see eduka sarja eetris püsimise eeldus oli vanasti, äkki 150 000 vaatajat. See tähendab, et iga kümnes inimene, kes Eestis üldse hingab, peaks seda vaatama. Telesari peabki haarama võimalikult laia publikut. Isegi USA hittsarju vaatab seal ju umbes 3–4% elanikkonnast.
L.U.: Ma olin täiesti šokeeritud, et „Mad Meni", mis oli üleilmne hitt ja ajas oma kombitsad igasse valdkonda, vaatas USA teleauditooriumist umbes üks protsent. Meil oleks üks protsent ju 15 000 inimest, see on mastaapne erinevus.
A.F.: Teeksid sarja väga väikesele vaatajaskonnale.
L.U.: Samas oleks seda vaja ja seda peaks toetama nagu kultuuri laiemalt. Ei saa jääda ainult rahva nõudmisi teenima. See võimaldaks ka telestsenaristika latti tõsta ja harjutada vaatajat selle kaudu teistmoodi asjadega.

Nüüdisajal tuleb ju konkureerida globaalse teletoodangu, sisu ülekülluse, megasarjade ja nn kvaliteetsarjadega.
A.F.: Teisalt on sisu leidmine päris keeruline ja omamaisus on ikkagi mingi faktor või orientiir. Kui meil oleksid head kohalikud sarjad, siis need oleksid juba ette vaataja teadvuses rohkem n-ö kohal. Ma usun, et kohalik sari suudaks ellu jääda.

Meil on ju pretsedendiks telesari „Pank", mis oli Eesti kontekstis üsna arvestatava eelarvega, kuid sai palju kriitikat. Ootused, mis olid ühele sarjale pandud – jutustada Hansapangas toimunu kaudu taasiseseisvumise lugu –, valmistasid osale vaatajaskonnast pettumuse. Sari ei läinud kokku nende nägemusega ajaloost.
L.U.: Ühtäkki tabas raha valdkonda, mis ei olnud veel piisavalt arenenud. Paljud tegijad räägivad samas, et see oli ikkagi väga hea kogemus. Nad üritasid teha seda sarja, nagu „tehakse välismaal".
A.F.: Ühest küljest järgisid nad välismaist mudelit, eri režissöörid ja nii, teisalt ei olnud neil proffi *showrunner*'it. Kuna puudus sellises mastaabis sarja kirjutamise kogemus, jäid sisse ka dramaturgilised probleemid. Siis läkski asi natuke igasse suunda.
L.U.: Valmidust ei olnud, aga oli raha, et sellist suurt sarja teha. Tänu sellele on järgmine kord aga rohkem valmidust.
A.F.: Me kirjutame sarja esimese vabariigi aegsest ettevõtjast **Joakim Puhkist**, kes oli alguses tulihingeline sotsialist ja hiljem siirdus ärisse. Selle käigus oleme saanud kokku nii **Eero Epneri** kui ka **Juhan Ulfsakiga**, et uurida nende kogemuse kohta „Pangaga". See aitab kindlasti, kui oma lähikonda või kultuuriruumi tekivad inimesed, kes on samade probleemidega kokku puutunud.

Sain ühe meie varasema vestluse põhjal aru, et isegi Soomega võrreldes on meie telesarjade ühe osa eelarvelõhe vähemalt kümnekordne.
A.F.: See algab umbes kümnekordsest. Taanis on ühe osa eelarve miljoni euro kanti. Seal ühtlasi arendatakse sarju väga kaua, aasta aega ainult kirjutatakse stsenaariumeid ja siis üldse vaadatakse, kas jõutakse kuhugi, aga oodatakse ka väga kõrget reitingunumbrit.

Muudame nüüd pisut suunda ja liigume rohkem stsenaristika juurde. Mõni aasta tagasi asutati Eesti Stsenaristide Gild ja Drakadeemia teeb kirjutamise *workshop*'e. Kas tundub, et Eestis on tekkimas stsenaristidele paremad väljavaated või koostöövõimalused, mille kaudu oleks lihtsam edasi liikuda?
A.F.: Ma õpetan Tallinna Ülikoolis stsenariste. See on keeruline küsimus. Ühest küljest on teema rohkem päevakorral, kui see on mõnda aega olnud. Võib-olla on filmitegemine ka tänu televisiooni üleüldisele pealetungile lookeksemaks muutunud. Kui vaatan üliõpilasi, siis Prantsuse uue laine autorikino pole nende jaoks ideaal, mille poole püüelda. Mingi aeg tagasi olid eeskujud ikka **Fassbinder**, Prantsuse uus laine, **Tarkovski** – seda vaimu oli filmikooli seinte vahel rohkem, kuigi ma ise pole filmikoolis käinud. Praegu on olukord palju eklektilisem.

„Breaking Badiga" üles kasvanud üliõpilased?
A.F.: Põhimõtteliselt jah. Kinokunst ei võrdu 20. sajandi teise poole n-ö kuldajaga.
L.U.: Mul on tunne, et lähenemine on mõneti praktilisem kui siis, kui meie noored olime.

Omal ajal!
L.U.: Omal ajal, jah! Hinnas olid poeetika ja kättesaamatud unistused – „oo, saaks ka kunagi filmi teha" –, ise vaatasid samal ajal mingit mustvalget prantsuse filmikest.
A.F.: Ja käisid vihmamantliga ringi. (*Naeravad*)
L.U.: Jah, natuke jäljendasid oma olekus romantiseerivalt seda filmikunstilikkust. Praegu tundub, et asjad on täpsemalt kategoriseeritud ja käegakatsutavamad. Võimalik on õppida seda, teist ja kolmandat. Olemas on tehnilised vahendid. Teadmatust ja toorust on vähem.
A.F.: Kui mõni vanem inimene ütleb, et midagi on vähem kui vanasti, siis mulle tundub alati, et tegelikult võetakse järgmiselt põlvkonnalt midagi ära.
L.U.: Ma tean, selle pärast see ongi loll jutt (*naerab*). Aga mingi võlu selles on, et unistad kuskil kirjutamisest ja kaevad endale välja tükikese sellest süsteemist, mitte tee ei ole ette tallatud. Seal on mingisugune tung. Samas kui seda teed poleks ees, ei saaks selle pinnalt ka kõrgemate sooritusteni pürgida. Küsimus on vist pigem selles, kuidas seda tungi säilitada, seda teadmatust ja värskust.

Stsenaristidena me tahame midagi luua, aga see, mida me öelda tahame, peab olema kellegi teise valitud vormis, mille üle meie ei otsusta.

Vähem irdumist? Või kas see on jällegi nostalgiline seisukoht?
A.F.: Kõik on interneti ja sotsiaalmeedia kaudu palju mõõdetavamaks muutunud. Näiteks IMDb-st on võimalik vaadata, kui palju mingi asi on punkte saanud jne. See mõjutab inimeste otsuseid, sest me kõik tahame teistele meeldida. Saad selleke, mida teed, tihedat tagasisidet. Ja seda nii heas kui ka halvas. Võid muidugi selle vastu mässata ja see võib sind ka kammitseda.

jätkub >

< eelneb

Ilmselt kultuuri tajumine on varasemaga võrreldes muutunud. Ümberringi on nii palju sisu, mida vaadata ja millega suhestuda, kui võrrelda ajaga, kui ma ise noor olin (*naerab*).

Omal ajal!

A.F.: Omal ajal tundus, et 19. sajandil oskasid kõik, kes olid ülikoolis käinud, peast antiikautoreid tsiteerida, aga meie ajaks oli juba nii palju infot, et see oli

minevik. Praeguseks on neid infokihte veel kümnekordselt peale kasvanud. Klassika ei omagi enam nii suurt positsiooni või territooriumit kui varem.

L.U.: Ma tahtsin selle praktilisuse jutuga seda öelda, et kui sa kirjutad või lood midagi, siis lõplik vorm sõltub palju tagasisidest. Kui lood midagi, siis loodetavasti annad seda väga hästi edasi ja see loodud maailm kõnetab kedagi teist. Pole vahet, kui vana sa oled. See on olulisem püüust aimata järele seda, mis võiks parasjagu peale minna.

Ümmarguselt kuskil kümme aastat tagasi toimus teatav dramaturgiline läbimurre, kui hakati rääkima, et hea loojutustamine on kolinud kinost telesse. Mulle tundub, et see on omadega ummikusse jooksnud. Nii paljud võtted on muutunud teledramaturgias klišeedeks, et kuidas siit nüüd edasi minna?

L.U.: See tuleb hästi välja, kui hakkad midagi vaatama, näiteks mingit uut kiidetud sarja, ja saad aru, et kõik ongi hästi tehtud, kõik on olemas, aga samas on hing kuidagi puudu. See ongi huvitav, et mis see on, mis järgmise sõõmu värsket õhku toob. Oleme vaadanud selliseid sarju nagu „I Hate Suzie" ja „I May Destroy You", millel on kummaline narratiivne ülesehitus, mis ei allu nii-öelda tavaloogikale. Samas juba tajud, et seda hakatakse kindlasti järele tegema. Nii see käib, see on alati niimoodi olnud. Kui „Mad Men" välja tuli, siis neid epigoone, kes tahtsid mingi ajastu *cool*'iks teha, oli tohutult. See kummitab tegelikult alati kirjutades ennastki, et meie ajastu on meid kõiki justkui ära tinistanud, ükskõik kui loomulik sa tahad olla.

Kui aktiivselt te end kirjutades sellest tinistusest välja püüate lõigata?

L.U.: Kas see on lõpuni üldse võimalik? Oli üks stsenaarium, mille me kirjutasime – „Armastuse nägu", see oli selline **Larry Davidi** tüüpi komöödia. Kõik oli justkui olemas ja meile endale ka väga meeldis, aga samas tajusime, et hing oleks nagu puudu, sest jäljendasime selgelt midagi, mis meile endale väga meeldis.

A.F.: Kirjutasime kunagi lühifilmi „Roosa kampsun". Tegelikult tahtsime algusest peale sarja teha, aga telekanal ütles, et seda oleks vaadanud ainult Telliskivi hipsterid. Proovisime siis filmi teha, aga siis läks aeg edasi ja asi väsis ära, *momentum* läks mööda. Kõik elemendid olid justkui olemas, aga midagi jäi puudu.

L.U.: Mitte et oleksime seda kuidagi ebasiiralt teinud, aga see kogemus tõestas tegelikult, et kõige õigem on teha ikkagi oma asja, püüda ise midagi välja mõelda, mitte olemasolevat kasutada. Muidu ei hakka asi lihtsalt elama.

Kas te maailmade ehitajate ja loojutustajatena kunagi arvutimängude peale ei ole mõelnud?

L.U.: Ikka oleme. Andris on palju mänginud. Mina ei mängi, välja arvatud kunagine „Super Mario". Oleme mõelnud küll, et see oleks huvitav. Kusjuures, just praegu intervjuule tulles arutasime mingit geenimutatsioonide lugu, mis võiks arvutimängu sobida.

A.F.: See on nii spetsiifiline kunstivorm ja tundub uskumatu, et ZA/UMil õnnestuski see teoks teha „Disco Elysiumiga". See on väga imetlusväärne. Mäng ei ole aga kunagi lihtsalt lugu. Lugu peab olema orgaaniline osa mängust ja need kaks poolt on vaja omavahel ära ühendada, et oleks huvitav. Muidu tuleb sellest lahja versioon romaanist või filmist.

L.U.: Võib-olla ma olen ülekohtune, aga kas mängud ei olegi lahja versioon filmist või sarjast?

A.F.: Ei ole. Kui mäng töötab, siis saad aru, et seda ei saakski teha üheski teises formaadis. Minu üks lemmik on jaapani mänguloogia **Yoko Taro** „Nier: Automata", mille lõpus pead hakkama lõputiitritega võitlema. Kui toimuvad sellised nihked, siis see lisab ägeda tasandi, mis on võimalik ainult interaktiivses vormis. „Disco Elysiumis" nad leidsid ka viisi, kuidas muuta loojutustamine mängu osaks. See nõuab meediumi hästi tundmist.

Kas olete saanud keskenduda viimasel ajal pigem filmistsenaariumite kirjutamisele?

L.U.: Pigem oleme hakanud nüüd jälle mõlemat tegema. Vahepeal meil polnud lihtsalt pikka aega telesarjahuvi. Nüüd oleme arendanud seda sarja tööstur Joakim Puhkist. Tundsime, et jõudsime stsenaariumiga heasse kohta, aga praegu seisab see raha taga. Nii et on valmidus, aga see ootab raha. Tegelikult arendame veel üht oma „lapsukest", mis meid ennast väga köidab, kuna see seob kokku meie lemmikteemad ja ka -žanrid. Tegemist on draamakomöödiaga.

Stsenaristina ei ole vist haruldane, et kirjutad asja valmis, aga ei tea, kas ja millal see üldse tootmisesse läheb. Palju on ebamäärasust ja lõpuks ei ole niikuinii selge, mis supp kokku tuleb.

L.U.: Õnneks saab stsenarist kohe järgmise asjaga tööle hakata. Me arvestamegi, et protsess on pikk ja ette võib tulla ootamatusi. „Kupeega" läks hästi, sest alates esimesest vestlusest kuni filmi linastuseni kulus kokku vist neli aastat. Nii et me ei jää filmi valmimist ära ootama. Kui üks asi saab lõpetatud, asume kohe järgmise kallale. Muidugi on olnud ka nõmedaid momente. Näiteks kukub režissöörile justkui pann pähe ja ta muudab meelt ega taha korraga enam projektiga edasi minna – see on küll vastik tunne. Stsenaristidena me tahame midagi luua, aga see, mida me öelda tahame, peab olema kellegi teise valitud vormis, mille üle meie ei otsusta.

A.F.: Keegi teine peab sellele nii-öelda eluõiguse andma. Sa justkui sünnitad stsenaariumi ära ning siis lähed kellegi juurde ja küsid, kas ta elada ka võib. Vahel sellele mõeldes tundub see ebamõistlik risk, aga kui protsess toimib, on see väga põnev ja huvitav.

Kas stsenaariumit lõpuks ekraanil nähes tabab suur erutus?

A.F.: Alguses on ikkagi hirm.

L.U.: Ega me polegi palju oma stsenaariumeid suurel ekraanil näinud. Pärast „Teesklejaid" hakkasime usinalt kirjutama, nüüd tuli välja „Kupee nr 6" ja järgmine aasta peaks tulema kaks filmi, nimelt „Erik Kivisüda" (*rež* ***Ilmar Raag*** – A.T.) ja **Triin Ruumetiga** kaaskirjutatud „Tume paradiis" (*rež Triin Ruumet* – A.T.). Aga alguses on alati kõhe, jah.

„Kupee nr 6", mis nüüd kinodes linastub, on pea täielikult venekeelse dialoogiga, sekka natuke soome keelt. Teie stsenaarium siis tõlgiti, eks?

L.U.: Jah, meie kirjutasime originaalis inglise keeles. See oli paras Paabeli segadus. Soomlasi me mõistame, aga me ei oska soome keeles rääkida ega kindlasti mitte kirjutada. Aga siis stsenaarium tõlgiti vene keelde võtete jaoks.

A.F.: Inglise keeles kirjutamine on okei, kui see hiljem vene keelde tõlgitakse (*naerab*). Muidu vajaks ingliskeelne tekst kindlasti toimetajat.

L.U.: Kuna meie keeletaju on kehvem kui neil, kelle jaoks inglise keel on emakeel, siis tekib illusioon, et inglise keeles on kuidagi lihtsam väljenduda. Eriti kuna stsenaariumid, mida loeme, on enamasti ingliskeelsed.

Stsenaarium on üldse väga kindel formaat, mis seab ette teatud piirid, kuidas kirjutada.

A.F.: Sel on tõesti oma väljakujunenud struktuur, kus igal stseenil on pealkiri jne, aga autori hääl tuleb ikka läbi. Mõni kirjutab baroksemalt, teine minimalistlikumalt, mõni kasutab vormiliselt hästi rütmilist kirjutamisstiili, näiteks palju suuri tähti ja reavahesid. Juba teksti paigutus lehel annab sulle mänguruumi ja aitab tempo või rütmiga meeleolu luua.

L.U.: Oleme rääkinud väga palju sellest, kuidas stsenaarium erineb teistest kirjutamise vormidest. Me kirjutame ka novelle ja Andris on kirjutanud ju raamatu („*Viimased tuhat aastat", 2016* – A.T.) ning praegu kirjutame „Kivisüdame" filmi põhjal ka lasteraamatut. Kuhugi maani on stsenaariumi kirjutamise protsess täpselt sama – pead kogu maailma välja mõtlema, aga lihtsalt vorm, millesse sa selle valad, on natuke teistsugune. Teekond sinna on väga sarnane, aga lõpuks redutseerid loo stsenaariumivormi.

A.F.: Võib-olla raskus seisnebki selles, et proosatekste kirjutades on mõtteprotsess kuidagi loomulikum, sõna voolab sarnasemalt sellega, kuidas peas voolab mõte. Stsenaariumi pead tõesti vormi valama, nagu Livia ütles. Sul on piirid – üle kahe või kolme tunni film naljalt ei kesta. Pead mõtlema stseenide pikkusele, sellele, kuidas need kannavad jne. Üldjuhul sa ei kasuta sisemonoloogi. Samas peaks tekst olema ju sama sügav kui teised tekstid, et maailm, mis selle taga on, välja tuleks.

L.U.: Tekstil on võime anda aimu sellest, et filmi taga on suurem maailm, kui välja paistab. Sa näed seda maailma läbi väikeste aukude.

Tekstil on võime anda aimu sellest, et filmi taga on suurem maailm, kui välja paistab. Sa näed seda maailma läbi väikeste aukude.

A.F.: Vahel jääd ise ka muidugi sellesse vormi kinni ja raske on selle šablooni tagant välja tulla.

L.U.: Nüüd kas või seda stsenaariumile tuginevat lasteraamatut kirjutades saame aru, et seda maailma on võimalik näidata palju laiemalt.

A.F.: Tihti hakkad filmi vaadates mingil hetkel mõtlema, et huvitav, kas see põhineb romaanil. See pole ei hea ega ka halb, aga tajud taustal mingit suuremat maailma, mida stsenaariumit kirjutades ei suudeta tavaliselt luua.

L.U.: Hiljuti vaatasime üht filmi, mille puhul olime täiesti kindlad, et see peab olema romaani põhjal kirjutatud, sest see oli nii hea. Aga ei olnud! See oli ehmatav. Hea näide on kas või **Paul Thomas Andersoni** „Nähtamatu niit", kus karakterid on väga tabavalt loodud ja kuidagi õrnad, jättes palju ütlemata. See annabki aimduse, et nähtavuse taga on veel terve suur maailm. Film näitab sulle, mida ta tahab näidata, aga selle taga kumab veel midagi.

Kas teie kirjutatud „Kupee nr 6" puhul on ka seda tunda?

L.U.: See pole meie öelda.

Kas tõsiasi, et teie kirjutatud film Cannes'i festivalil auhinna võitis ja Soome selle lisaks Oscarile nomineeris, on toonud teile stsenaristidena ka uusi pakkumisi? Kas sel on olnud mingi mõju teie professionaalsele elule?

L.U.: Seda on meilt palju küsitud ja üks vastus on, et see pole veel eriti paljudes riikides linastunud. Üldiselt tööd meil jagub. Loodetavasti „Kupee nr 6" kogemus või n-ö krediit annab meile lihtsalt ka edaspidi võimaluse jutustada meile südamelähedasi lugusid.

A.F.: Praegu pole mingit kuldset pakkumist veel tulnud.

Filmi tegevus toimub 90ndate lõpu Venemaal. Kas selle keskkonna loomine oli teile, kes te olete ka ise seda aega kogenud, lihtne?

L.U.: See oli täpselt see meie OMA AEG (*naeravad*). Eks see oli selline interneti- ja mobiiltelefonieelne periood, topilised kampsunid, natuke lõmmis märkmikud. Kuigi filmis pole täpset aastaarvu välja toodud.

A.F.: Võib-olla meie enda kogemus selle ajaga oli ka põhjus, miks me sobisime selle adaptatsiooniga töötama. Oleme kasvanud välja nõukaajast ning meie lapsepõlv ja teismeiga jäävad 90ndatesse. See maailm ja selles elamise tunne on meile tuttav. Minul on veel lisakogemus, et mu tädi oli vagunisaatja Moskva rongis ja olen lapsena täpselt samasugustes vagunites palju aega veetnud. See rongitunne on lapsepõlvest tuttav.

Viimane küsimus! Sel aastal toimus mitu märgilist sündmust: esmalt kuulutati eesti filmi peatset alarahastusest tingitud surma ja siis suudeti saada filmilinnaku rajamine riiklikult tähtsate kultuuriobjektide nimistusse. Nüüd tuli veel uudis, et Tallifornia käivitas esimese erakapitalil põhineva filmifondi ja ootab uusi ägedaid ideid. Kuidas te nii oma ameti keskselt kui ka laiemalt kohaliku filmitööstuse tulevikku ette kujutate? Millest unistate?

A.F.: Minu ainus unistus on, et oleks huvitavat tööd ja toredaid inimesi, kellega koos seda teha. Laiemalt oleks muidugi hea, kui rahastusvõimalusi oleks rohkem ega peaks ainult Eesti Filmi Instituudi ukse taga värisema, et kas antakse seekord raha või mitte. Üldiselt ma usun, et audiovisuaalkultuuri tähtsust pole võimalik enam väga pikalt alahinnata ja ka riik hakkab meil telesarjade tootmist toetama. Siin on ka väga selge ekspordipotentsiaal. Vähem võiks mõelda sellele, milliseid lugusid me peaksime jutustama, ja rohkem sellele, milliseid me tahame jutustada. Ma olen kindel, et need leiavad ka vaataja.

L.U.: Mind on alati häirinud, kui asju mõõdetakse mingite kindlate, ühesuguste mõõdupuude järgi – mida ja kuidas tohib jutustada jne –, seega tahaks, et siin tekiks mingi huvitav pluraalsus. Inimesed ei ole tegelikult nii sarnased, nagu mõned pimedad jõud üritavad meile siin tõestada. Filmid ei pea kogu aeg raputama, aga natuke väristada võiksid – lahti sellest veendumusest, et sa tead, kuidas asjad on. Tegelikult oleme me kõik veidi ära tinistatud.

Marii Kiisk on hingelt lootusetu unistaja, kes pildistab oma tööd filmile, kuna see õpetab distsipliini, kuid avab samal ajal ka ukse maailma, kus saab püüda kinni inimese olemuse ja ilu.

TELEVISIOON ON SURNUD

KIRJUTAS **KATRIN PAUTS,** ILLUSTREERIS **JAAN RÕÕMUS**

Vana-aastaõhtul kell pool üheksa karjub ahastuses tegevprodutsent Grisly, et Margus pole veel kohal ja kõik kisub perse poole. Meil on otsesaade. Stuudios on liiga palav. Väljas sajab vihma. Stuudiopublik loivab endale rasvapirukaid näkku ajades ringi, kõik on madalrõhkkonna tõttu kole unised ja loppis. Administraator valab neile plasttopsidesse šampust. Koledatel kunstkuuskedel tolknevad hädised paberist lumehelbed, kuna koroona tõttu kukkus suur osa reklaami ära ja meil on säästurežiim.

„Mis me nüüd teeme, ää?" kiunub Grisly. „Ta vist unustas ära. Kuradi värdjas!"

„Proovi veel helistada."

Margus on kuulus näitleja. Teleringkonnas tuntakse teda „ilusa mehena", kes ajab lamedat ja igavat juttu, aga ilu andestab televisioonis teatavasti kõik muu. Keegi ei taha eetrisse koledaid või liiga alternatiivseid kultuuritegelasi. Reitingutabelid tõestavad, et festivalifilmides mängivad neurootilised hipsterid suudavad viie minuti jooksul kaotada kogu naispubliku.

„Äkki on mingi naise juures?"

„Äkki on täis?"

Margus on alkohoolik, aga see käib tal hoogude kaupa. Olin kuulnud, et parajasti on selline hoog, kus ta eriti ei võta. Postitas ju alles üleeile instasse, et tal on kaine kuu. Usalda veel inimest, värdjas, raisk.

„Kui on täis, siis ei tohi talle palju küsimusi esitada. Ütlen saatejuhile, et ta ei küsiks midagi, vaid teeks ainult sissejuhatuse. Las rääägib siis jälle selle vana loo, kuidas ta taigas paljakäsi karuga võitles."

„Aga ta on seda lugu juba sada miljon korda rääkinud," protestib Grisly. „Ta rääkis seda alles Anu saates."

„Kui saatekülaline on purjus, tuleb tal lasta pajatada vanu anekdoote, mis tulevad nagu lindilt. Et ta ei peaks kohapeal midagi mõtlema. Eriti otsesaates."

„Pärast kriitikud jälle mögisevad, et olid ühed ja samad lõustad, kes rääkisid ühtesid ja samu lugusid…"

„Halloo," õpetan patroneerivalt. Grisly on alles mingi kaheksateist, aga mul on ikkagi kakskümmend aastat kogemust. „Kas sa tead, mis kell on? Inimesed söövad, joovad, ootavad pauku. Kõik on juba purjus. Kedagi ei koti, mida telekas mulisetakse. Lihtsalt õige vaib peab olema. Lõbus."

„Aga kriitikuid kotib!" piiksub Grisly õnnetult. „Igal aastal saame sõimata."

„Hop-hop-hop!" kostab režissööri reibas hääl. „Järgmisena läheb Margus grimmi. Poole tunni pärast peale!"

„Aga Margust ei ole ju veel!" kiunub Grisly süüdistavalt minu poole vaadates. „Sina lubasid, et Margus on kaine!"

„Me peame graafikus püsima," käratab režissöör. „Helistage siis mõnele edevale, kes siin lähedal elab ja on kohe valmis jooksma. Saagim? Osolin? Las Grisly sõidab talle minu autoga järele."

„Me oleme Lasnamäel. Keegi ei ela lähedal," tuletan talle meelde. „Oodake üks hetk. Ma ajan selle asja korda."

Olen kriisiolukorras väga leidlik, mis ongi hea teletoimetaja üks olulisimaid omadusi. Olin märganud, et üks tüüp stuudiopubliku hulgast on peaaegu Marguse nägu. Kui tal juuksed geeliga püsti ajada, siis on täitsa. Ossi moodi riides, aga eks anname talle saatejuhtide varugarderoobist Bossi pintsaku.

Sumpan publiku hulka. Tõmban kuti kõrvale ja seletan sosinal, milles asi: ta on valitud ühes eksperimendis osalema. Televõttel peab kähku mõtlema. Minu idee iva on, et kuna Margus kohal ei ole, on ta päris kindlasti täis, mistõttu tema ise ega üldse keegi ei saa midagi aru. Paneb oma sõprade ja naistega kuskil pidu, homme on kõik mällaris ja mingit jama ei tule.

„Mis ma selle eest saan?"

Jumalale tänu, hääl on kutil ka enam-vähem. Annan talle vaevatasuks sada eurot. Grimmis saan pihta, et meikarid ei saa pihta, et kutt polegi õige Margus. Juhhei, kõik saab korda. Imetlen oma säravat mõistust, mis suudab selliste skeemide peale tulla. Kutt on nutikas, kiire reaktsiooniga. Meikarid küsivad pruutide kohta, itsitavad. Kutt pobiseb miskit ebamäärast, väga salapäraselt. Väga õige, nii peabki, kiidan mõttes, tubli, pane samas vaimus edasi.

„Mida sa teed?" sosistab Grisly, hele hääleke võdisemas. Seletan, et kui tahame graafikus püsida, pole kahjuks paremat varianti.

„Hull oled! Mis siis, kui see välja tuleb? Kui keegi aru saab?"

„Oh, ole nüüd. Margus on tühm kuju. Keegi ei oota temalt mingeid uusi mõtteid. See taigalugu on mitmes intekas olnud, guugeldasin. Lasen tüübil selle pähe õppida. Kui vahele jääme, mängime asja naljaks. Et tegime eksperimenti. Huumor, *you know*. Paroodia."

Grisly neelatab. Kõhkleb. Režissöör on meil õudne kuju, röögib nagu loom, kui asjad ei suju. Arvestasin õigesti, et Grisly kardab teda rohkem kui minu plaani.

„Oeh, Marguse telefon on nüüd väljas. Need näitlejad on alati kõige hullemad."

Grislyl on õigus. Näitlejad on ülbed, hilinevad alati, nõuavad küsimusi ette ja vinguvad jutupunktide üle, irisevad meikarite ja juuksuritega, käituvad üleüldse, nagu nad ei olekski saatesse oma uut sitast filmi promoma tulnud. Vastukaaluks võta näiteks kirjanikud, kes on telesaate toimetaja kõne üle arutult rõõmsad, jooksevad esimese vile peale õhinaga kohale ja on kõigega nõus, kui neid ainult keegi kutsuks. Kahjuks on nad aga alati nii nälginud välimusega, haiglaselt kõhnad või ülekaalulised, karisma puudub.

„Mis ma temalt küsin? Mitte jälle seda karulugu?" uurib reklaamipausi ajal jalgu sirutama tulnud saatejuht.

„Kuule, rahvas oleks pettunud, kui Marguselt ei tuleks karulugu. Ära teda ainult palju paina. Pole vaja küsida tema tulevaste projektide kohta ja nii edasi. Ära küsi rohkem midagi. Tal on, ee, koer haige. Tuleb vist magama panna."

Saatejuhi silmad venivad supitaldrikuteks ja hakkavad pilkuma. Mulle meenub, et ta on koerahull. „Midagi tõsist või? Jummel. Ma kardan, et ma hakkan eetris nutma. Kuidas ta suudab täna siin üldse olla? Seda karulugu rääkida? Sellises olukorras? Kas ta mitte seda karu ära ei tapnud?"

„Teie, artistid, peate end ületama. Margus saab sellest aru. Publik on teie jumal," kuulutan tähtsalt. Saatejuht pole kõige kirkam kriit, aga ta on väga sentimentaalne. Suured tühjad laused avaldavad talle muljet.

Kui kutt grimmiruumist välja ilmub, on isegi minul raske sotti saada, et ta tegelikult ei olegi Margus. Ta on rolli sisse elanud – ju siis vist mingi harrastusnäitleja. Teatab, et sajakast talle ikkagi ei piisa. Ma ei taha vaielda, annan talle veel viiskümmend.

„Margus peale! Viis minutit intervjuuni!" karjub režissöör. Saatejuht tupsutab pabersalvakaga silmanurki. Et see idikas, jumala eest, midagi perse ei keeraks!

„Kõigepealt tahaksin teid tunnustada, et te olete nii vapper ja vaatamata neile traagilistele sündmustele oma elus täna siia meie keskele tulema nõustusite."

Mida perset?

Jooksen kaameramehe selja taha, kust mul on saatejuhiga silmside, teen žeste. Liba-Margus muheleb miskipärast saatanlikult.

Vehin kätega, püüan olla karu moodi, et see loll kana taipaks.

„Aga nüüd lõbusamal noodil…"

Huh. Viimaks hakkab saatejuht karu kohta küsima. Liba-Margus on mõned asjad valesti meelde jätnud ja ütleb „taiga" asemel „tundra", aga täitsa suva ju. Päris Margus võitles karuga väidetavalt paljaste kätega, aga Liba-Margus jahub mingisugusest mõõgast, mis äkki ilmus tema kätte nagu *deus ex machina* – „mašiina", nagu ta ütleb. Tubli poiss, vedas välja.

„Issand, issand, issand! Jeesus!"

Grisly sosistab aina tungivalt taevaisa nime, peksab mind rusikaga selga ja tirib lõpuks kampsunikäist pidi koridori. Ta on täitsa endast ära, hingab katkendlikult, ei suuda normaalselt rääkida.

„Ma just kuulsin!" ähib ta õhku ahmides. „Oli liiklusõnnetus! Sellepärast ta ei tulnudki. Margus on surnud."

„Kust sa tead? On juba Delfis üleval või?" kuulen end üllatavalt rahulikult lausumas. Minuga juhtub kriitilises situatsioonis tavaliselt sihuke asi, et justkui irdun oma kehast. Muutun hästi ratsionaalseks.

Katrin Pauts on kirjanik, kes kirjutab peale krimi ka muid asju, viimasel ajal on aga avastanud kõikvõimalikud lühivormid. Selle põhjuseks võib olla nii ajastu vaim kui ka laiskus.

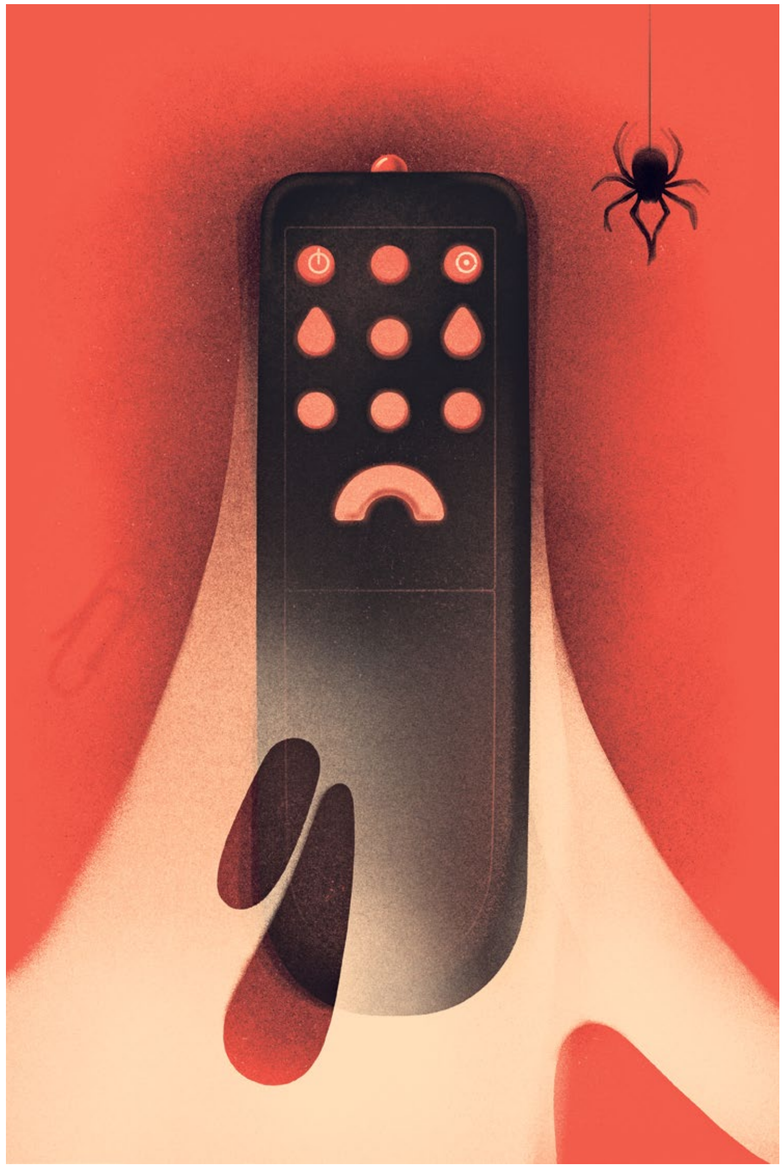

„Sain tema praeguse tšiki kätte – postitas feissaris Marguse seinale, et „R.I.P., beibsu". Kirjutasin talle kohe Messengeris. Tšikk on täitsa endast väljas. Lubas tema hauda hüpata ja ennast seal maha lasta."

„Okei. Vähemalt ei vaata ta siis praegu telekat."

Jõuan järeldusele, et meil ikkagi joppas. Kui Margus oleks liiklusõnnetuses sandiks jäänud, oleksime täiskuses. Siis vahiksid tema lähedased haiglast uudiseid oodates telekat. Kuna Margus vedru välja viskas, on kõik šokis, nutavad, jauravad Facebookis.

Jooksen stuudiosse. Millegipärast intervjuu veel kestab. Liba-Margus ei jahu enam karust, vaid heietab arusaamatut mõga savannist, tiigritest ja Everesti otsa ronimisest. Tundub, et naudib ennast. Vehin käega, et saatejuht otsad kokku tõmbaks. Ta raputab pead.

„Miks see tüüp ikka veel seal on? Mis kuradi Everest ja tiigrid?" nõuan Grislylt selgitust.

„Oh. Mul ununes sulle öelda: see eurolaulja, kes pidi pärast teda olema, saatis sõnumi, et istub ummikus ja hilineb. Režissöör palus Margust senikaua kinni hoida. Ma ei saa talle ju öelda, et Margus suri vahepeal ära."

Toksin neurootiliselt telefoni. Tohutu jama! Delfis ongi esiuudis: aastavahetust tumestab kahjuks traagiline sündmus. Esilehel on Margusest nunnu ilupilt. Õudne kaotus kogu Eesti rahvale. Marguse perekonnanimi on valesti kirjutatud.

Uudises ei mainita meie saadet. Keegi ei ole justkui tähelegi pannud, et surnud Margus jahub parajasti meil otse-eetris ja saatejuht, kes paistab temast juba tüdinenud, naeratab totralt ja masinlikult.

Eurolaulja saabub.

„Rets ilm! Igal pool on praegu ummikud. Mingi jube õnnetus vist oli. Üks kuulus näitleja sai surma!" hõikab ta grimmituppa astudes. Meikarid sumisevad kaastundlikult, et oh, jah, koledaid asju juhtub, nagu ikka siis, kui keegi suvaline inimene ära sureb. Lahkunu nimi läheb sul kõrvust mööda, aga solidaarsusest veidike ohid.

Panen peas lauseid paika. Kui keegi ütleb nii, ütlen mina naa. Üks nihu läinud paroodia. Keegi ei osanud ju sellist hirmsat asja ette näha. Kui Delfi helistab, siis vaat nii ütlengi. Rõhutan, et meil oli Margusega kõik kokku lepitud. Tahtsime nalja teha, Margusele mõte meeldis. Me ei aimanud ju ette, et ta just selle libaintervjuu ajal surma saab!

Surun karjatuse maha, kui Liba-Margus minu kõrvalt pea grimmiruumi pistab ja hüüab, et oli tore ja ta läheb nüüd minema. Keegi ei kuku kiljuma. Üle õla hõigatakse head aega. Meikarid ei vadista enam õnnetusest, vaid imeodavatest Rooma lennupiletitest. „Ei tea, milline ilm seal jaanuaris on?" – „Olen kuulnud, et umbes sama nagu Londonis."

Võtted sujuvad edasi plaanipäraselt ja rahunen vaikselt maha. Kui tund pärast südaööd kõik läbi saab, teeb režissöör šampuse lahti ja soovib meile kõigile viimaks kah head uut aastat.

Taksoga kodu poole sõites näen, et Delfi ei ole meie saatest ikka veel midagi kirjutanud. Õnnetuselugu on esilehel allapoole vajunud. Mainin taksojuhile, et Margus sai surma.

„Ah, see oli see näitleja? Teate, tänapäeval on see asi väga imelik. Soovisin üleeile Facebookis endisele töökaaslasele õnne. Ei tulnud, näe, meelde, et suri teine juba kaks aastat tagasi ära. Kust siis teie tulete? Mis pidu see nii vara lõppes?"

„Televisioonist. Tegin uusaastasaadet."

„Ah soo. Ei ole vist näinud. Ma ei vaata enam ammu telekat."

Kodus ronin vanni ja ulun. Ei saagi aru, miks. Margus ei olnud mulle lähedane inimene, mul pole temast sooja ega külma. Portaalidesse lähevad üles esimesed aastavahetuse telesaadete arvustused. Sirvin neid. Tavaline jutt. „Edekabel" käis kah. Jutusaated ei üllatanud millegi uuega. Ikka samad tüütud lõustad, samad tüütud teemad. Taipan, et ajakirjanikud on oma arvustused suures osas huupi valmis vuhkinud.

MAOLOPUTUSJÄRGNE „OP”

Kuigi telereiting võib olla soliidne, siis tänavatel ja salongivestlustes ei hoita ETV kultuurisaatest „OP” rääkides keelt hammaste taga. Kenitlev, lage, veniv või suisa *camp* – silte, mida saatele lisatakse, on enam kui euro eest.

Maria Helen Känd, **Aleksander Metsamärt**

See ei ole Mööblimaja reklaam, see on „OP”. Kuvatõmmis

Kuigi „OPis” ei kaota kultuurimaastikul toimuv oma maitset täielikult, nämmutatakse teemad sellegipoolest ühtlaseks, etteaimatava tekstuuriga pudruks.

See artikkel pole ootamatu või originaalne ega pretendeeri ka esimese pääsukese tiitlile. Kunstimaailma omavahelises läbikäimises on kriitika saate praeguse vormi suunal saanud nii krooniliseks kui ka võluvalt teravmeelseks teemaks – metafoorid eneseküllasele sisutühjusele on kujunemas omamoodi poeesiaks. **Ott Karulini** läinud septembrikuu Teater.Muusika.Kinos ilmunud kriitika[1] saate aadressil oli põhjalik ja viisakalt konstruktiivne. Tema välja toodud ilmselgustele – saatejuht **Margus Tabori** trupikuuluvuse mõju kajastusvalikutele ja ERRi töötajate kultuurihuvide peegeldamine – ei pea sestap palju ruumi kulutama.

„OPi” modernistlik stiil mõjus värskena viimati siis, kui Tõnis Vint oli vallaline.

Oleme seega andmas kriitilist hinnangut, mida siristatakse vastastikku juba ammu. Erialast lähtuvalt kaitseme seda tehes kunstimaastikku ning oleme enda kriitikas loodetavasti sama mugavad kui „OP” ise oma väikekodanlikus naudingus.

KÕRGKULTUUR DIIVANIPATJADEL

„OP” on *prime time*'i saade, suunatud juba olemuselt massile. See võiks tähendada laiahaardelist teemavalikut ja mitmekülgset kajastust ning mängimist tuttava ja ootamatuga. Seevastu näeb vaataja harva sisu, mis oleks midagi enamat „rahvuslike aarete” viljapuude kultiveerimisest. Kui eesti kaasaegset kunsti kajastati aasta lõikes pea olematult, siis kas see tähendab, et galeriides või mittestandardsetel pindadel toimuv jäetakse justkui seedimatuna toidupüramiidist välja?

Saade opereerib praegu nii esteetilises kui ka sisulises plaanis mugavustsoonis. „OPi” modernistlik stiil mõjus värskena viimati siis, kui **Tõnis Vint** oli vallaline – **Malevitši** musta ruudustikku imiteerivad pintsakud saadet kuidagi avangardsemaks ei tee. „OP” hoidub sündmuste või kultuurinähtuste kriitilisest lahtiharutamisest ja väljub haruharva üleleierdatud probleemistikest.

Kui hiljuti kajastati tänavakunsti, ei jõutud kaugemale iganenud küsimusest, et kas tegemist on kunsti või sodimisega[2], saamata sealjuures aru, et taoline küsimusepüstitus hoiab nimetatud kunstivormil kaelas sodimise silti ja muudab võimatuks lähenemise, mis poleks pealiskaudne. „OP” ei tööta kultuuri, vaid oma publiku meelerahu hüvanguks, luues telekas õdusat õhkkonda ja küsides küsimusi, mida keskmine keskklassi esindaja on juba endale esitanud. See ei tähenda, et olema peaks ebaviisakas või ründav. **Lembit Sarapuult** võiks pärida muusade teema tõstatamise asemel hoopis, miks tema naised kipuvad paljad olema, ja tõenäoliselt saaks sellele ka põneva vastuse. Mitte et küsimused stiilis „Päris palju kauneid naisi on teie pintsli eest läbi käinud, kes neist on teie muusa?” poleks 21. sajandi esimese veerandi lõpuaastatel niigi ajast ja arust.

***Infotainment*, nagu „OP” oma olemuselt on, taandub meelelahutuseks hetkel, kui info tuumaks on loojate argipäev ja harjumused, mitte looming.**

Infotainment, nagu „OP” oma olemuselt on, taandub meelelahutuseks hetkel, kui info tuumaks on loojate argipäev ja harjumused, mitte looming. Surmava hoobi annab saatejuhtide eneseimetluslik kekutamine. Me ei kohtu kultuuriga, vaid **Margit Kilumetsa** ja Tabori kohtumistega kultuuriga. Mainitud pealiskaudsus heidab siin sängi ameerikaliku võltspositiivsusega, sünnitades televaataja rinnale hammasteta, kuid mürgise mao; uinutades arusaamale, et vaimuvalla epitsenter on disainipood ja piisab Draamateatris käimisest. Kultuuriruum asub aga diivanist eemal ja tõeliselt märgiline kunst sünnib väljaspool mugavustsooni.

Ülemisel pildil imetlevad saatejuhid Ain Angerit, kes sai äsja kulka peapreemia, ning alumisel pildil intervjueerivad saatejuhid kodusisustuspoes Märt Piusi. Kuvatõmmised

MONOKULTUURI KULTIVEERIMINE

Teisisõnu on ETV vaatajal võimalik küündida maksimaalselt ehk haletsusväärse *infotainment*'i lävele, kus **Lepland** näitleb, **Seeman** laulab ja vana **Lapin** lööb trummi. Millegipärast on kutsutud kunstist rääkima korduvalt mõni krestomaatiline isik, kelle puhul kipub kainus olema küsitav.[3] Näljasemad kultuurihuvilised on telerite eest lahkunud ja erialade asjatundjad suundunud kas ETV2 üksikute kultuuriminutite manu või sukeldunud nostalgias ERRi arhiivis 10 kuni 30 aasta tagusesse aega, kust leiab hulganisti julget ja intellektuaalselt tiinet kultuuriajakirjandust, mis ei alahinnanud vaatajat, nagu „Kultuurimagasin”, „MI”, „Ars et Vita”, „AKU” ja endine „OP!”.

Kuigi vaatajanumbrites ei pruugi viljatustendents kajastuda, muudab „OP” praegusel kujul Eesti kultuurimaastiku vaimseks ja hingeliseks kõrbeks. Saates kultiveeritakse ainult teatud tüüpi rahvusliku monokultuuri saadusi: Draama ja Endla, tõde ja õigus, **Evald Okas** ja **Ivo Lill**. Kajastatakse peamiselt kas surnud või lähikümnenditel surevaid meesloojaid. Naised saavad sõna valdavalt disainiküsimustes, niisama diivanil mingil muul teemal lobisedes (stiilis „olid lastega kodus, nüüd taas laval”) või halvemal juhul alasti mõnel lõuendil.[4]

„OPi” külalisteks on olnud viimastel aastatel läbivalt vanad kalad ja tavapärased kahtlusalused, kellega räägitakse pahatihti menutükkidest, suurkontsertidest või kunagi toimunust – mitte sellest, mis on aktuaalne siin ja praegu. Veelgi enam, külalisega vesteldes ei ole põhirõhk autori loodud kunstil, filmidel või raamatutel, vaid isiklikul elul ja hobidel.[5] Sageli sõidetakse külla suvekodusse[6], kus asjale pühendumise asemel vaadatakse muheledes üle aialapp ja köögi kujundus.

Hiljuti ilmus pikk teleintervjuu **Sirje Rungega**, milles kunstnik avas enda Vabaõhumuuseumisse lagunema seatud teost „Suur armastus”. Liikudes vestluse käigus Runge varajasest loomingust tänapäeva, tõstatusid saates kunstniku viimaste aastate tegemisi mõjutanud teemad: kaduvus, surm, vananemine ja depressioon. Ootuspäraselt ei näinud seda tõsimeelset – olgugi et kergelt sensatsioonilist – sissevaadet rahvusringhäälingu peamises kultuurisaates, vaid „Pealtnägijas”.[7] Loomulikult ei kajastanud „OP” ka ühe enim rahvusvahelist tunnustust pälvinud eesti kaasaegse kunstniku **Jaan Toomiku** 60. juubelit. Õnneks näidati Toomikust **Marko Raadi** mõjusat portreefilmi ETV2 eetris, sest ilmselt on ka Toomiku looming liiga aus, sisekaemuslik ja ebamugav, et seda epateerivate nooguteste saatel diivanil tutvustada. Tundub, et „OPis” kardetakse rääkida viisil, mis jätaks vaatajale midagi järelemõtlemiseks.

Ilmselt on saate tegijad kujundanud teadlikult formaadi, mis on **Mihkel Muti** väljenduse kohaselt tilulilu[8], mitte kultuur, selle asemel et pakkuda televaatajatele progressiivset ja eripalgelist pilti Eestis juurduvast loomingulisest mitmekesisusest. Kunst kunsti pärast ei ole sama mis telesaade telesaate pärast. Meie televisioon vajab kultuurisaadet, mis tõstaks maisusesse uppunud vaataja korrakski välja muidu meediamaastikul levivast vaimsuse kriisist ning julgeks erineda teistest pakutavatest formaatidest, hoides fookust keerulistel ja abstraktsetel teemadel ning noortel kultuuritegijatel – eriti veel põrandaaluste!! Kogu lugupidamise juures ei vaja vennad **Piusid** või **Enn Põldroos** seda kajastust ja vahendamist sedavõrd kui praegu meie kultuuri kas siis rahvusvahelisel või kohalikul tasandil märgatavalt edasi viivat autorid.

Meie televisioon vajab kultuurisaadet, mis tõstaks maisusesse uppunud vaataja korrakski välja muidu meediamaastikul levivast vaimsuse kriisist.

Taolisel saatel võiks olla kohustus panna silm peale teemadele ja tegijatele, mis praegu alles süttivad põlema või põlevad juba tuliselt, ning talletada tuleviku huvides intervjuusid nendega, kes saavad võib-olla kümne aasta pärast võtmetähtsusega kultuuriveduriteks, kujunevad järgmisteks **Sveta Grigorjeveteks**, **Maria Faustideks**, **Vahur Afanasjeviteks** ja **Flo Kaserudeks**.

Pretsedent, et novembri eelviimase nädala saates käis külas üldist külastajaskonda arvestades haruldaselt noor ja eksperimentaalne etenduskunstnik („OPis” pärast **Jevgeni Zolotkot** vist ka esimene eestivene päritolu looja) **Elina Masing**[9], ei päästa ei „OPi” ega ka ERRi kaasaegse kunsti kastaneid tulest. Seniks kuni ERRi saatejuhid paluvad kriitikutel selgitada, miks „keskmisele eestlasele on raske müüa kaasaegset tantsu ja kunsti”[10], ning jätkub retoorika stiilis „me räägime nüüd kaasaegsest kunstist, ärge vahetage kanalit”, nagu juhtus **Marko Reikopi** „Ringvaates” tehtud sissejuhatuses intervjuule Veneetsia biennaali Eesti paviljoni teemadel, oleme me kultuurselt ebaküps rahvas ja kultiveerime kaasaegse kunsti suhtes stereotüüpset kitsarinnalisust. Pole imestada, et saatejuhid teevad kaasaegse kunsti kohta selliseid ebakindlaid märkusi, kui ERRi kõige mahukam kultuurisaade kardab kujutavat kunsti ja kunstnikke. Neid kajastatakse umbes üle ühe saate ning kaasaegne kunst – see kõige põnevam ja rahvusvahelisel tasandil olulisim – lubatakse „OPi” toimetajate lauale kord hooaja jooksul.

ENESEIMETLUSE KRIITILINE PIIR

Tilulilu tasandil ei hoia „OPi” pelgalt ahtake või pealispindne teemavalik. Kui saade võtab endale eesmärgiks miski söödavaks muuta, on seda võimalik teha tasakaalukalt ja väärikalt. Säilitada loo suhtes mingi tõsiseltvõetavuse oreool, lahutades samas piisavalt vaataja meelt, et tähelepanu ei hajuks. Kuigi „OPis” ei kaota kultuurimaastikul toimuv oma maitset täielikult, nämmutatakse teemad sellegipoolest ühtlaseks, etteaimatava tekstuuriga pudruks.

Kui saate tutvustuses järgnevad üksteisele kõnekujundid „… imetlevad suurmeistrit” ning „kõlagu trompetid ja fanfaarid”, tekib tunne, nagu vaataks mõnda Kanal 2 nädalalõpusaadet. Ennast imetlev ja tihtipeale pugev laad lõhub ennatlikult kriitilise või sisuka suhestumise võimaluse. Sama saate vaheklipis võis kuulda, kuidas saatejuht viitab magusa naeratusega **Made Balbati** illustratsioonile kui „hingematvalt kaunile”. Saatel puudub nii sarm kui ka erudeeritus selliste äraleierdatud stampide väljakandmiseks. Kumulatiivselt loovad sellised episoodid aga terviku, mida on lihtsalt piinlik vaadata.[11]

Ennast lolliks teha on austusväärne, kui seda tehakse asja eest. Meelelahutuse tasandil klounaad paistab kahjuks haledalt läbi. Isegi „OPi” pildikeel – staatiline, parimal juhul suures plaanis vasakult paremale sõudev kaamera – reedab saatesse seestunud antiseiklusliikkust. Kõik toetab tervikmuljet, kus isegi potentsiaalselt siiras mõjub ilutsevalt ja võltsilt – Tabori lipsuheide saate algustiitrites, *need we say more*? Robustselt väljendudes on „OP” nagu nartsissisti märg unenägu. Tüüne ümar enesega rahulolu valitseb nagu paks udu. Kergelt klantsliku presentatsiooni taustal on saatest põnevam unistada kui seda vaadata. Milline oleks „OP”, kui seda võetaks üles käsikaameraga?

„OP” = „PRILLITOOS”

Väärika ajalooga kultuurisaatena on „OPil” olnud jõudu ja sõnaõigust nii televaataja maitse kujundaja kui ka arendajana. Vahetute loojate kaasamisega on ERR suutnud visandada minevikus meie argieludesse vertikaalset perspektiivi. Saate praegune ülesehitus, mis koosneb suvistest väljasõitudest, diivanivestlustest ja luulemängudest, läheneb kogu Eesti vaatajaskonnale nagu kultuurilistele omnivooridele. Seejuures polegi üllatav, et sama hästi võiks vaadata „Ringvaadet”, „Pealtnägijat” või „Prillitoosi”, sest nende kultuurikajastused on samaväärselt lihtsad, sensatsioonipõhised või isikukultuslikud, kohati aga isegi „OPist” tõsiseltvõetavamad.

ETV juhtkond, toimetus ja saatetegijad võiksid meediaruumis ilmunud kriitilistele kajastustele ausalt otsa vaadates endalt küsida, kas ERR kui ajakirjandusplatvorm saab lubada endale saatest saatesse vaataja-numbrite nimel kriitilise teravuse nüristamist ja üheülbalise meelelahutusliku formaadi kopeerimist. Kultuurisaadete roll ei ole ainult kõneleda sellest, mis toimub suurtes institutsioonides ja tuntud tegijate loomingulises elus, vaid vaadelda kriitiliselt Eestis etenduvat, näitustel esitletavat ja ilmuvat kultuuri.

[1] *Karulin, O. 2021. Inimeselt inimesele – aga mina? – Teater. Muusika. Kino, september 2021.*
[2] *Tänavakunstnik Pintsel: terve linn on lõuend. –* kultuur.err.ee, *15.10.2021.*
[3] *„OPi” 94. osa; Galerii. Sirje Helme: Ando Keskküla ärgitas kõiki kaasa mõtlema. –* kultuur.err.ee, *21.05.2020.*
[4] *Kriitilise teooria ja representatsiooni küsimuste vaatepunktist oli „OP” eriti kahetsusväärselt kitsarinnaline Lembit Sarapuu kajastamisel, kus naissaatejuht kasutab Sarapuu maalide puhul objektistavat retoorikat, mida kannustas omakorda kuraator A. Orn sinisilmse näitega, et „ka Louvre'is on paljad naised”. Kogu intervjuu formaat 91-aastase kunstnikuga on piinlik ja seda ei tee paremaks Kilumetsa maneer, mis jätab oma püüdlikkuses mulje, nagu Sarapuu oleks viieaastane laps.*
[5] *Tiit Pääsukese loomingu kõrval räägitakse ka meeste viskiklubist või Marje Metsuri lapsepõlvest ja isiklikust elust.*
[6] *Madis Jürgeniga elust Läänemaa metsade vahel, Eve Kasega seenel käies näitusest või Rita Raave ja Enn Põldroosiga nende aiast.*
[7] *Sirje Runge „Pealtnägija” 801. osas.*
[8] *Mutt, M. 2011. Kultuur kui tilulilu. – Postimees, 28.02.*
[9] *Multitalent Elina Masing ei suuda valida ühte kunstivaldkonda. –* kultuur.err.ee, *19.11.2021.*
[10] *Margus Tabori küsimus Kadi Herküülile Mart Kangro lavastuse „Enneminevik” kohta „OPi” saates.*
[11] *„OPi” 108. osa.*

Maria Helen Känd on vabakutseline kuraator ja kultuurikriitik, Eesti Kunstiakadeemia magistrant. Tänavu pälvis ta Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuse ning Eesti Kunstiteadlaste ja Kuraatorite Ühingu esimest korda välja antud aasta kunstikriitiku stipendiumi.

Aleksander Metsamärt kirjutab ja mõtleb kunstist ning valdkonnaga piirnevatest aladest. Eraelus tarbib liiga palju suhkrut ja muid magusaineid.

IGAVENE JA UNIVERSAALNE TELEKAVA

Müürilehe programmitoimkond

Olete lugemas telekava, mis jääb teid saatma kogu teie edaspidises elus – selle saab alati asjalike vaatamissuuniste saamiseks kätte võtta ja siis lasta sel jälle käest kukkuda. See ei vanane nagu te surelik keha, vaid püsib igikestvalt elusana. Rõõm ja kibedad pisarad, sarjad, mis panevad sardelliga (veganitel beebiporgandiga) ekraani pihta viskama, võimas kollektiivselt ühendav ülekanne kohutavast-kohutavast katastroofist, kolmeaastane imelaps, kes lõikab hapusaia sellisel moel, et sõrmed jäävad alles – sellest kavast vaatab vastu globaalne elu kogu oma pompoosses värvispektris. Kui täna ei jõudnud midagi vaadata, siis vaadake homme uuesti, sest eeter ei puhka, ei maga, ei söö ega väsi.

1. OLULINE TV

07.00 „Ajakarkallastel"
Saadet juhivad Meeldiv Naissaatejuht ja Meeldiv Meessaatejuht.

09.30 „Mida näed, seda näed" (korduse kordus)
Teejuht Palju Näinud viibib seekord eksootilises kohas planeedil Maa.

10.30 „600 aastat eimiskit"
Eesti Töötukassa rahastatud sisuturundus.

11.30 Järelvaatamine 1311/4220

12.05 ASMR „Kodumasin"

13.15 Teadussaade „Mis lained on mikrolaineahjus?"
Hooaja viimases osas loositakse vaatajate vahel välja mikrolaineahi.

14.00 Otseülekanne: Kaotajate Liiga
FC Igavesti Allasurutud vs. FC Toksiline Maskuliin.

17.00 „Ruigo tagasikutsumine"
Ruigo ei taha leppida tagasikutsumisega ja proovib leida viisi, kuidas mitte tagasi tulla. Ruigo pealeloetud sisemonoloog paljastab, et tema jaoks on ainuke tee edasi, mitte tagasi. Kas ta leiab tagaukse kaudu väljapääsu?

18.45 „ILÜ"
Igapäevane lakooniline ülevaade mitte-sündmustest.

19.00 „Karismatoorium"
Erakordselt Karismaatiline Inimene tutvustab teist samas organisatsioonis töötavat Erakordselt Karismaatilist Inimest. Luubi alla võetakse karismade suurus ja elukaar. Saade on soovituslik igas vanuses ebakarismaatilistele vaatajatele.

21.30 Dokumentaalfilm „Võrratu maestro Keenius" (sobib igal aastal)
Portreefilm esimese eestlasena kaaluta olekus kosmosest orkestrit juhendanud dirigent Keeniusest.

23.00 Krimisari „Meeletu pilastamine, põletamine, riisumine, mõrv ja plahvatus ühe inimesega nimetus Inglise külas" (Suurbritannia, 2021 – igavik) 31/200

MIKIRISK

06.45 „Okult rukkis"
Okultistlik unejutt. Ausalt. Täna! Selles osas. Ausalt.

09.00 „Neuroloogilise torpeedo pealetung" (Taiwan, 2012)
Midagi väikestele inimestele.

10.31 „Mul on" (Ida-Euroopa, 1999)

12.35 „Mul oli" (Ida-Euroopa, 2010)

14.00 „Enam ei ole" (Ida-Euroopa, 2015)
Edukas filmifrantsiis jõuab kulminatsiooniga uue tragöödiani omamise ebastabiilsusest.

14.25 „Mina, kuraator" ehk algoritmi soovitused

16.00 „Kergelt optimeeritud film kergelt optimeeritud meeltele"

17.22 „Maaväline süvariik"
Milline võiks näha välja elu planeedil Tradonius, kui seal leiduks atmosfääris ideoloogiat? Spekuleerivad täielikult vabad inimesed, isemõtlejad ja ebamaine politoloog.

18.00 Tõsielusaade „Ménage à trois"
Üks isik ja teine isik on kiimas kolmanda isiku järele. Kolmas isik jällegi nii väga ei hooli. Kas sõlme võiks läbi raiuda neljas isik?

19.50 70 minutit seosetut naeru ilma pausideta

21.00 *Prime time*
Vaata *prime time*'i, *prime time* vajab sind!

22.00 „FAKLAKK"
Liitreaalne film hobustest ja eeslitest.

23.00 „Mustikas"
Erakordselt määrivad mustikad. Vanusele 16+.

23.30 „FAKLAKK" (kordus)
Liitreaalne film eeslitest ja hobustest.

KANAL APOKALIP

07.45 „Lõpetussõnad"
Parem on see, mis on silmaga näha, kui rahuldamata himu. Seegi on tühi töö ja vaimunärimine!

09.00 Verre uputatud multikad lastele: 90-minutine Suure Tõllu eri

10.30 „Luu Üdi klubi"
Kirjanik, lavastaja ja kunstnik lähevad päris lõpuni.

13.30 Viletsuslugude sari „Absoluutne vaesus" (Eesti, 1869)

14.00 „Surmamudija" (Põhja-Korea, 1999) 20/2000

14.25 Kokandussaade „Viimane eine"
Kes sunnitakse seekord saatest lahkuma?

16.00 Otseülekanne Rakvere Lihakombinaadi tapamajast

17.00 Teleturg 2.0
Kriisivarustuse soodusmüük. Moodulpunkrid –10%.

18.00 Ironkuller: toidukullerite trekisõidu MM Tallinnas
Oma parimad ratturid on pannud välja nii Bolt Food kui ka Wolt.

19.50 70 minutit seosetut meeleheidet ja pisaraid

21.00 „Kõik on läbi ehk Kokkuvõte kõige lõppemisest"
Eetrisse lastakse eksklusiivsed kaadrid maale lähenevast mustast august.

21.30 Geneerilise nimega *death metal*'i bändi *live* vee alla vajuvast Haapsalust
Ülekanne võib sisaldada šokeerivaid ja eemaletõukavaid kaadreid.

23.30 „Midagi enam pole ega tule" (Ida-Euroopa, 2022)
Filmifrantsiisi viimases peatükis pole enam midagi.

01.00 Vaikus

KOLUMN

Marss on kodanlik ja iganenud vastupanu vorm. Teadmistest ja loosungitest on kasvanud kliimakriisi pärast muretsevate aktivistide jaoks välja praktikad, mida tuntakse vägivallatu vastupanuna.

PROTESTIDES VANGLASSE

Kirjutas **Aet Annist**, illustreeris **Stella Salumaa**

„See on kuradi mõttetus! Marssida! Me oleme 30 aastat marssinud. Järjekordne marss?! Tülgastav!! Just seda see on!" Viimase aja ühe suurima keskkonnaliikumise üks algatajatest mudib sõrmi ja tõstab ühe neist siis kuulajate poole, hääles raev: „Miljonid surevad! Miljonid! Ja meie marsime. Miks kliimaliikumised ei ütle, et käige perse?!"

Mees keeb vihast. Mitte ainult kliimamuutuste suhtes ükskõikse poliitika vastu – kuigi see on tema viha algläte –, vaid nimekirjas järgmisena tulevad mannetud „kodanlikud protestid": „Probleem on MTÜdes! Nad muudkui organiseerivad marsse! Maksame natuke taskuraha, et maailma päästa, allkirjastame petitsioone. Pff…! See õõnestab lugu reaalsusest. 2021. aastal – marss?! Nad peaksid häbenema, see on tülgastav. Ainus tee on kodanikuallumatus. See on see, mida me peame tegema, muidu tulevased põlved sülitavad meie haudadele. Kas me kirjutaksime kirjakesi **Maole** ja **Hitlerile**? Ei! Ainus auväärne vastus sellisele asjale on kodanikuallumatus! Mitte kodanlik protest korra aastas marssides. Ei! Kogu su elu on pandud lauale selle nimel, mille eest sa võitled! Sa teed seda päevast päeva, kõik vihkavad sind – aga nii tulebki muutus! Meie traditsiooniks on vastupanu, mitte marsid! See aeg on möödas. Ainult tegutsemine muudab midagi. Lugege **Hannah Arendtit** ja pange end kirja vägivallatu vastupanu koolitusele. Ja olge järgmisel protestil kohal."

Pea novembri keskpaigani Glasgow külmadel ja tuulistel tänavatel kogunenud noored ja mitte enam nii noored kliimaaktivistid ei ole ehk kõik sama kirglikud ega valmis loobuma kõigist oma kodanlikest hüvedest. Küllap juhtis ka saja tuhande inimesega kliimamarss kesk COP26 vikse ja mõõdukaid arutelusid vähesest radikaalsusest hoolimata tähelepanu sellele, kui paljude jaoks on see teema piisavalt tähtis, et kohale tulla ja kõva häält teha. Ent marsid on tõesti juba veidi mannetu viis, kuidas üha ohtlikumale ja aina rohkemate jaoks surmavale olukorrale vastata. Uued protestiliikumised, mida paljud sooviksid kahtlemata tagasi rahuliku kodanliku marsi vormi nügida, esindavad ja loovad sellele reaalsusele uut, määravamat vastust. Paljude riikide valitsused, ettevõtted ja tavakodanikud nii lähemal kui ka kaugemal peavad üha enam arvestama, et neist võivad saada selliste aktsioonide sihtmärgid.

Riik või omavalitsus, mille pensionifondid on investeeritud fossiilkütustesse, leiab oma koosolekult varem või hiljem naeruvääristavate loosungitega hääleka protestigrupi. Naftafirmade sponsoreeritud muuseum avastab enda hoolikalt roheliseks kureeritud palge eest aktivistid taideetendusega, mille käigus valatakse näitlejatele kurku mustaks värvitud õli. Tööle kiirustajad seatakse kiirteesildadelt rippuvate plakatitega vastamisi tegevusetuse tõttu saabuva õõvastava tulevikuga. Ja nüüdseks valguvad kodanikuallumatud juba üsna regulaarselt suurlinnade teedele ning võtavad neid üle tundideks, isegi päevadeks.

MIKS TEKITADA EBAMUGAVUST?

Protestijad heidavad kõrvale isikliku mugavuse, tervise ja isegi tulevikuperspektiivid (eks osalt seetõttu, et nende jaoks tundub selgepiiriline tulevik nagunii võimatu, kui muutused ei tule piisavalt kiirelt), et võidelda meie kõigi tuleviku eest. Ah et miks seda kõike teha ning takistada tavainimeste elu ja mugavust? Esiteks irioonilise paralleeli tõmbamiseks: kui isegi nii tühine asi teile ebamugav tundub, mida te siis veel muutunud kliimaga maailmas ette võtaksite, keda süüdistaksite ja kelle peale autoaknast karjuksite? Teiseks on kõiki muid vahendeid juba kasutatud: infot jagatud, heaga veendud, marsitud, petitsioone esitatud, palutud, anutud. Kasu pole sellest suurt midagi olnud. Kolmandaks on olemasolevas demokraatlikus süsteemis rahvas see, kelle ebamugavus sunnib kaugeks ja kõrgeks jäävaid valitsusi kuulama. Neljandaks on tegu otsustavam deklaratsioon kui lihtsalt… deklaratsioon. Kuidas on üldse võimalik tegevusetult istuda, teades, mis toimub?

Väikesearvuliste, toetajailt vaid veebis allkirju ja regulaarset annetust paluvate keskkonnaorganisatsioonide aeg on uutes oludes ehk tõesti hääbumas, isegi kui seda muutust Eestis veel näha pole. Kliimaliikumised on rahvarohked ja olgugi et need on endiselt kaldu valge keskklassi poole, ärataval need üha enam huvi ka teistes ühiskonna sektorites. Kolme kõige selgemalt pildil oleva liikumise – Reeded Tuleviku Nimel (FfF), Vastuhakk Väljasuremisele (XR) ja Päikesetõusu liikumine (Sunrise) – taktikad on erinevad, osalejaskond samuti, ent tulipunktis on kõigil kliimakriis.

Kliimamure ümber koonduvate liikumiste lauale kuhjub samal ajal väga palju probleeme, mille hoomamine nõuab pea renessansiinimese haaret, mis suudaks katta teemasid kliimat soojendavatest füüsikalistest ja keemilistest protsessidest globaalse ebaõigluse kliimamõjudeni. Ühtlasi tuleb suuta näha läbi rohepesust, märgata selle kohalolu isiklikus elus ja tabada tarbimisühiskonnas tekkiva sotsiaalse passiivsuse olemust, lisaks organiseerida selle kõige kõrval vaimukaid, kirevaid, tähelepanu tõmbavaid või ka riskantseid ja seaduse piiril balansseerivaid aktsioone, säilitada isiklikku vaimset tasakaalu ja kui mitte lootust, siis lihtsalt julgust vaadata tulevikku, mis seal ka ees ei ootaks. Protestiliikumised on pidanud harva, kui üldse, tegelema nii mitmepalgeliste teemadega ja nägema niivõrd suurt pilti.

ÜKSKÕIKSUSE TERROR

Veelgi enam, nende gruppide tavalised, ent üha nördinumad liikmed peavad leidma ses rägastikus tee, mis tekitaks neis tunde, et nad panustavad oma aega ja energiat asjakohaselt ja perspektiivikalt. Kui saja tuhande pealine marss ning näljastreigid ja parlamendi ees telkimine ei aita; kui on kiire, sest pöördumatud murdepunktid on käeulatuses, juba käes, mis siis mõjuks? Kuivõrd peab või saab nõuda aktivistidelt eneseohverdusi? Väljaspool demokraatlikke lääneriike kogevad aktivistid politseivägivalda ja neid heidetakse aastateks vangi või nad lausa kaovad, nagu on juhtunud paljude Amazonase protestijatega.

Kas seal, kus protestimisõigus on veel säilinud, ei peaks aktivistid olema valmis enamaks? Osa neist on siiralt pühendunud ja muutnud otsustavalt oma elu: loobunud senistest mugavustest, harjumustest, otsivad kogu aeg uusi teadmisi ja kohandavad enda käitumist. Mõned on loobunud ka senisest tööst ja korralikust palgast, et võidelda tuleviku eest, valinud eluviisi, mis vastab nende eesmärkidele, valmis aktsepteerima endiselt ükskõikse enamuse halvakspanu, võtma ette aktsioone ja minema ka vangi. Teadmistest ja loosungitest on saanud tegu – protest ebaadekvaatse reaktsiooni vastu reaalsusele. Lootusetusest kasvanud protesti ime võib olla muutus.

Ent kas see mõjub kesk tuima ükskõiksust? Tuimus seoses kliimakatastroofide, fossiilkütuste tööstuse ja tarbimisühiskonna liialduste põhjustatud kannatustega on osa üldisemast tuimusest, mida ääristavad üleskutsed ka vägivallatuid protestijaid võimalikult rängalt karistada, terroristideks kuulutada. Ükskõiksuse terror ja äärmuslikkus on aga see, mis määrab lõpuks meie võimaluste horisondi. Ükskõikne avalikkus sunnib protestijaid üha meeleheitlikumatele tegudele, nõuab neilt üha raevukamaid sõnumeid. Aiva vihasemate maailmalõpu ennustuste tõttu kipuvad paljud nägema protestijaid hullunud prohvetitena, kellesarnaseid on inimkond varemgi õlakehitusega oma teed saatnud. Asjaolu, et seekordsed ettekuulutajad on ühtlasi varustatud inimkonna helgeimate peade ja nutikaimate teadlaste teadetega tõelusest, on ebamugav fakt, mille eitamine võib tähendada, et päris valge laev – tegutsema asumine – sõidab tühjalt tulevikku.

Aet Annist on antropoloog, kes on uurinud, kuidas peegelduvad ühiskondlikud vastuolud noorte käitumises ning otsinud kogukonda keskusküladest ja sotsialismijärgsusest ning põhjuseid selle puudumisele. Praegu tegeleb ta esmajärjekorras keskkonna- ja kliimaaktivismi ning selle uurimisega nii Eestis kui ka Inglismaal.

KOLUMN

Foto: Ants Leppoja

Äsja lõppenud valimised, lähenev jõuluaeg ja pead tõstev vajadus parema elukeskkonna järele nõuavad kõik lubaduste, kingituste ja ootuste inventuuri. Kes ja kuidas loob avalikku ruumi?

MEIE IGAPÄEVAST AVALIKKU RUUMI...

Kirjutas **Elo Kiivet**

Selleks et kõik alustuseks ausalt ära rääkida, teeb pealkiri eelkõige kummarduse **Teele Pehki** IDA Raadio saatele „Meie igapäevane avalik ruum", mille mõnusalt kirju järelkuulatava teema- ja esinejavalikuga tasub tutvuda kõigil, kellele läheb korda neid ümbritsev linnaruum ja pakub huvi selle kujunemislugu. Teisena parafraseerib see muidugi kristlikes liturgiates kasutatava üsna universaalse meieisapalve neljandat rida „meie igapäevast leiba anna meile tänapäev", mis on suunatud minu-maailma avardamisele meie-maailmaks, teiste inimeste ja nende vajaduste märkamisele.[1] See on ka lähenemine, milleta ei ole võimalik luua head avalikku ruumi. Küll aga tekib küsimus, kas ruumiloomes saab olla ainult üks suur eestvedaja ja vastutaja, kelle tahtele end rõõmu ja tänulikkusega allutada. On päris palju halbu näiteid bojaarlikest juhtidest, kes kipuvad alati varem või hiljem sügavasse sohu ja kraavi sattuma – väärt avalikku ruumi ei saa luua üksi ja juhtki on siin eelkõige oskuslik meeskonnamängija.

AMETLIKUD LUBADUSED

Demokraatlikus ruumis on värskemad näited meeskonnamängust vastvalminud koalitsioonilepped, mille ruumiteemade jaotistest võib näha, mis tulevatel aastatel toimuma hakkab või mida oluliseks peetakse. Linnaruumi alla arvestasin nii need punktid, mida linnavõim on ise vastavalt nimetanud, kui ka keskkonda, linnasisest liikuvust, ligipääsetavust, hoonete ehitamist jm füüsilist avalikku ruumi puudutava.

Koalitsioonileppeid ühte võrreldavasse formaati üle kandes selgub eelkõige statistiline numbrimaagia. Ülekaalukalt võidab Tartu 12 lehekülje ja 215 lubadusega (sh linnaruum 73 ehk 34%), kuid tuleb tunnistada, et siin on mingid punktid (osaliselt) korduvad ja nii mõnigi neist võiks olla liidetud. Tallinnal on vastu panna 6 lehekülge ja 139 lubadust (sh linnaruum 65 ehk 47%) – kõnekal moel on ainsana kasutatud alapealkirjana hirmuäratavat kolesõna „kommunaalvaldkond". Narva peaaegu 4 lehekülje ja 55 lubaduse (sh linnaruum 15 ehk 27%) kõrval on Pärnu lepingu 7 lehekõljel 133 lubadust (sh linnaruum 63 ehk 47%). Väiksemate linnade arvestust esindavad Viljandi 4 lehekülge 74 lubadusega (sh linnaruum 33 ehk 45%), Valga 4,5 lehekülge 66 lubadusega (sh linnaruum 27 ehk 41%), Haapsalu 3 lehekülge 50 lubadusega (sh linnaruum 37 ehk 74%) ja Paide 2 nappi lehekülge 30 lubadusega (sh linnaruum 16 ehk 53%). On näha, et mida lühemaks jääb tekst, seda suurem osa sellest on eraldatud ruumiküsimustele.

Huvitava lükkena on mõned omavalitsuste lubadused seotud riigi või ettevõtlusega: „otsime koostöös riigi/erasektoriga võimalusi", „otsime erainvestorit", „teeme kõik endast oleneva, et erasektori eestvõttel…". Ilmselt oleneb vaatajast, kas siin on tegu vastutuse äraveeretamise või asjaliku realismi ja vajaliku koostööalgatusega. Kui mõnel pool on opositsioon avaldanud arvamust, et tegu on nõrkade kavadega, lähtudes sealjuures ka filoloogilisest analüüsist (sõnade „toetame", „arendame', „jätkame", „soodustame"/ „soosime", „rikastame", „tõhustame", „parandame", „väärtustame", „leiame võimalusi", „peame vajalikuks", „pöörame tähelepanu" jmt esinemissagedus on tõesti silmapaistev), siis julgen, vastupidi, arvata, et päris kole oleks, kui kiirkäigul toimunud võimusuhete ja tegevusplaanide kokkuleppimisel oleks sõnastus konkreetsem. Need ju toimuvad enamjaolt (või ainult) poliitikute, mitte spetsialistide osalusel, mistõttu liiga ranged piirid võivad seada hiljem ohtu tegelikult toimivad/ vajalikud lahendused. Lõplikud otsused ja prioriteedid tuleks ikka paika panna laiema aruteluga (ametnikud, kodanikud, eksperdid, volikogu) ja täpsema info põhjal. Nii paistab ka koalitsioonilepete tekstist silma päris tugev teadmiste ebaühtlus: mõni eesmärk on väga ebamääraselt üldsõnaline, teised jälle naeruväärselt täpselt kehtestatud. Muidugi ei pääse ükski allkirjastatud dokument kahjuks ka populistlikest loosungitest.

SÕNAPIDAMISE KUNST

Nagu toodi välja Kuku raadio arvamussaates „Poliitikaguru", oskab kirjutada igaüks, kes on haridust saanud, aga olulisem küsimus on see, kas ka linnajuhtimine jõuab järele ja veab susserdamiskultuurist välja. Sellel tasub igaühel hoolega silma peal hoida ja kodanike abistamiseks on loodud isegi platvorm Sõna ja Tegu, mis annab võimaluse jälgida poliitikute lubaduste täitmist, rääkida kaasa riigi valitsemise ja oluliste küsimuste lahendamise teemadel. Seal saavad lubadused juurde neli silti: lubatud (avalikult välja öeldud eesmärk), tegemisel, tehtud ja blokeeritud (tegevus on läbi kukkunud või pausil).

Kingikotis on kuhi kenasid lubadusi, aga jõuludele järgneb enamasti uue aasta pohmell. Jääb vaid loota, et suuga tehtud suured linnad saavad ikka kärbsepesast paremad. Kuigi ei tasu alahinnata sõna jõudu, on senine skeptiline vaatlustegevus ja arenemisjärgus järelevalvekultuur õpetanud, et uskuda võib vaid tegusid. Avaliku ruumi valdajaks peaks olema avalik sektor, kes kaitseb ja parandab avalikku ruumi kõigis oma otsustes.[2] Erinevalt elektrivõrgu või veetrasside valdajast, kes vastutab võrgustiku töökorras oleku ja pideva arengu eest ning kellelt me ootame seda teenuse tarbijatena, ei ole aga praegu paraku võimalik alati avalikule sektorile loota.

Selle ootuse, et keegi teine kuskilt „ülevalt" annab meile head avalikku ruumi, kadumise aluseks on enamasti pettumine omavalitsuste juhtimiskultuuris või blokeeritud lubaduste kuhjumine. Sellest hoolimata on rõõm näha algatusi, mis laitmise asemel (või kõrval, sest seegi on vajalik) käised üles käärivad ja paremat tulevikku ehitama asuvad. Veidi vastandlikud nii mõõtkava kui ka vahendite mõttes, kuid idealistliku pealehakkamise ja mitmekülgsete algatajate plaanis sarnased on Elav Tänav ja Hundipea arendus.

Elava Tänava loomist inspireeris muu hulgas just lubadustest mitte kinnipidamine – ilusaid sõnu on kokku kuhjatud juba liiga palju, igapäevased otsused ja tegevused ning seeläbi ka meie avalik ruum on aga jätkuvalt juhuslikud ja tihti strateegiatele mittevastavad. Nii on see platvorm omamoodi tasakaalustaja, et kõigi linnaelanike huvid oleksid esindatud ja nende osalus tänavaruumi kujundamisel aktiivsem. Eesmärk on luua valdkonnas puudujääv analüüsi- ja sekkumisvõimekus ning tihe võrgustik ja pakkuda tööriistu, et kõik saaksid tänava kasutamisest rõõmu tunda ehk panustada avaliku ruumi loomisesse.

Wolfscape on hõiganud välja linnaplaneerimise viimase aja ühe isuäratavaima tööpakkumise Hundipea planeerimisvaldkonna juhi leidmiseks. Iduettevõtlusest inspireeritud ärksa meelega Wolfscape loob kliimaneutraalse ning inimsõbraliku linnaruumi mudeli esimese projektina Tallinnas Paljassaares Hundipea linnaosa. End Baltikumi ambitsioonikaimaks kinnisvara- ja rohearenduseks nimetava projekti puhul on märksõnadeks teaduspõhisus, 16 000 tulevast elanikku ja töötajat, nutikad liikumislahendused, rohkelt rohealasid, taastuvenergia ning tasakaal ehitatud ja loodusliku keskkonna vahel – need võiksid igal vähegi südametunnistusega ja tulevikku vaataval eksperdil südame kiiremini põksuma panna. Hoiame pöialt, et siin ei võtaks maad avalikus sektoris tavapärane vastuolu suurte sõnade ja tegelike sammude, püstitatud ambitsioonikate eesmärkide ja ajale jalgu jäänud ebapädevuse vahel.

Seega, kes siis annab meile igapäevast avalikku ruumi? Ja kas peagi koidab päev, mil küsija suu pihta ei lööda? Ehk võiks aga palve asemel endale lihtsalt meelde tuletada, et meie igapäevast avalikku ruumi ei tasu ootama jääda – nõudkem ja tehkem seda koos täna ja hommepäev. Aamen.

[1] *„Issand, aita, et see meie tähendaks tõepoolest enam kui lihtsalt minu! Aita mul vabaneda ainult endale mõtlemisest ja anna mulle avatud süda teiste inimeste ja nende vajaduste märkamiseks." Meditatsioon meie isa palve üle.* – eliisabet.ee.

[2] *Paaver, T.; Kiivet, E. Avalik ruum kui elukeskkonda siduv võrgustik. – Eesti inimarengu aruanne 2019/2020.*

NÜÜDISKULTUURI AASTAKOKKUVÕTE 2021

Teist aastaringi järjest defineeris kultuurielu sulgemiste-avamiste ja piirangute tsükkel, nii et kohati on raske isegi täpselt mäletada, mida, kus ja millal toimus. Ometigi sündis nii mõndagi, mis väärib heldinult või üksikutel juhtudel ka blaseerunult tagasivaatamist.

Müürilehe toimetus

NULLINDATE NOSTALGIA

90ndate nostalgiatsükkel on oma teise elukaare nii moes kui ka muusikas ära teinud ja nullindad astuvad varjust välja. Äsja avati Tallinnas kaks suurt nullindate moe ja kunsti ülevaatenäitust, aga tõeline Saab 9-3-s *dubstep*'i saatel ringikruiisivate ja klapimoblaga rääkivate *cool kids*'ide laine seisab alles ees.

LÄHISUHTEVÄGIVALLA KÄSITLEMINE KUNSTIS JA TEATRIS

Nähtavasti on just kunsti kaudu traumade avamine ühelt poolt kõige mõjuvam, aga teisalt võib kunsti valamine pakkuda ka lohutust kogetud raskuste ja õuduste tasakaalustamiseks. Näiteks tõi lõppev aasta teatrimaastikule lähisuhtevägivallast lausa kaks dokumentaallavastust: Liis Aedmaa ja Laura Kalle „Kui sa tuled, too mul lilli" Ugala Teatris ning Mari-Liis Lille „Teises toas" Eesti Noorsooteatris. Mõlemad koosnevad päris lugudest päris inimestega. Kunst, jah, aga selle taga toimunu on reaalne. Samamoodi kaasas päris inimesi ja nende lugusid Flo Kasearu kevadine Tallinna Kunstihoone näitus „Elust välja lõigatud", mis tõukus mh kunstniku pikaajalisest tegevusest Pärnu naiste varjupaigas. Keiti Vilmsi tänavune kalambuurinäitus Saaremaal Triigi Filharmoonias ei olnud küll temaatiliselt lähisuhtevägivallast, kuid autor palus vaatajail pileti asemel toetada annetusega naiste tugikeskusi psühhiaatrilise abi võimaldamiseks.

PAIDE TEATER JÄTKAB EKSPERIMENTIDEGA

Kui Jan Teevet Paide Teatrist aasta alguses Müürilehele intervjuu andis, siis ta leidis, et „Paide traagika seisneb selles, et olles küll Eesti geograafiline kese, on tegemist ometi sotsiaalpoliitilise ääremaaga". Paide Teater püüab aga parimas katsetamisvaimus väikelinna perifeeriast tsentrisse lükata. Näiteks peeti maist juunini Paide linna keskväljakul 33 ühiskondlikku kõnet, mis jõudsid ka raamatukaante vahele. Hiljuti lõppenud KOV valimiste järel moodustas trupp aga Paidele varivolikogu. Eesti väikelinnad vajaksid rohkem sellist aktivistlikku särtsu.

PÄRNU ALTERNATIIVKULTUURIELUSTAMINE

Maikuus ilmus Müürilehe külgedel arvamuslugu, mis osutas, et Pärnul oleks hädasti tarvis oma subkultuurikoda, mis pakuks kohta alternatiivkultuuri viljelejatele ja oleks kasvulavaks kohalikele noortele, sest muidu on linnal oht levi- ja alternatiivmuusika kaardilt kaduda. Nagu näitas Pärnu kaasava eelarve hääletus, arvas sama ka rahvas, kes hääletas nelja võiduidee esiotsa Kultuuriklubi Templi taasavamise (861 häält) ja Pärnu Loovlinnaku projekti (420 häält). Kui Tempel sätib end uude kohta sisse 2022. aastaks, siis endises õlletehases asuv Loovlinnak on end juba pidude ja näitustega sisse õnnistanud ning esimestele majalistele stuudiote võtmed kätte andnud.

FOTOGRAFISKA VALGEVENE-TEEMALISE NÄITUSE MAHAVÕTMINE TALLINNA LENNUJAAMAST

„Meie põhimõte on olla apoliitiline." Nõnda kommenteeris Tallinna lennujaam vahejuhtumit, mille tulemusena eemaldati lennujaama galeriist fotonäitus Lukašenka diktatuurile vastuhakkavatest valgevene naistest. Lennujaama esindajate sõnavõttudest tuli välja, et kunst võib reisijate turvalisuse ohtu seada. Edaspidiseks vihjeks lennujaama kommunikatsioonitiimile: poliitiline on eelkõige näituse ennetähtaegse eemaldamise akt. Sellega kiideti vaikides heaks laiaulatuslik inimõiguste rikkumine. Tulevikus võiks sellises rõhutatult apoliitilises galeriis eksponeerida aga ainult kassipilte.

Üleval Flo Kasearu. Foto: Renee Altrov. All seinamaalingud Pärnu Loovlinnakus. Foto: Kristo Kaljuvee

jätkub >

< eelneb

KIWA X 3 EHK ELAGU KAOSEMAAGIA

Mõnda aega vaikselt omi asju nokitsenud (ehk isegi madalamat profiili hoidnud?) mitmekülgne kunstnik Kiwa üllatas lõppeva aasta oktoobris üsna ühel ajal päris mitmes meediumis. Esiteks ilmus Tänapäeva kirjastuselt Kiwa romaanivõistluselgi keele ja stiili eripreemiaga pärjatud eksperimentaalsepoolne (aga mitte liialt) raamat „Kummiliimiallikad". Umbes täpselt samal ajal tuli välja Kiwanoidi soolodebüütplaat „enter the untitled" (Mille Plateaux). Ja nagu sellest veel vähe oleks, avati just noil päevil Tartus galeriis tARTu tema ruumiinstallatsioon „Kood ja kosmos". Kui uskuda autori sõnu Alvar Loogile antud intervjuus, võis see kõik muidugi olla ka juhus: „Nad moodustavad terviku ainult selle illusoorse keskjaama ehk siis KIWA kaudu. Tegelikult on need kolm väga erinevat projekti, mis lihtsalt kaosemaagia tõttu kõik tänavu oktoobris kulmineerusid."

AJUOKSE

2019. aastal Tartus alguse saanud põrandaaluste kunstnike kollektiiv Ajuokse koondab ühe katuse alla tänavakunstnikke, tätoveerijaid, DJsid, illustraatoreid, animaatoreid, tantsijaid ja paljude teiste meediumite esindajaid üle Eesti. Eelmisel aastal Tartu aasta kultuurikorraldaja nominatsiooni pälvinud Stina Leegi eestvedamisel on ülikoolilinna kultuuriellu pumbatud hulk värsket verd, mis pulbitseb *zine*'ide, näituste, pidude, taskuhäälingute, keldripoe/galerii ja suveperioodil avatud Avangaarina. Ajuokse maailm on piiritu.

FILMIRAHVA ÜLESTÕUS

Septembris saatis Eesti Filmirežissööride Gild meediale laiali manifesti, millega visandati väheneva rahastuse tingimustes omamaise filmikultuuri lõppu. Samuti avaldas filmivaldkond survet Paljassaarde plaanitava filmilinnaku lisamiseks riiklikult tähtsate kultuuriobjektide nimekirja. Viimane ka õnnestus ja see näitlikustab hästi, et kui kogu valdkond ühe eesmärgi nimel välja astub, siis jõutakse ka edasi.

ROKIMEESTE VABADUS

Lõppeva aasta laetuim sõna on ilmselt „vabadus". Ehkki veel eelmisel aastal võis olla raske kujutada seda kaunikõlalise taagaga mõistet ette millegi negatiivsena, on sellega 2021. aastal siiski hakkama saadud, sest kõik vabadusega seonduv on koroonaeitajate vankri ette haagitud. Jah, eitusrongi juhivad ikka fundamentalistid ja populistid, aga juba on värvatud esimesse vagunisse vabaduse trummi taguma kunagine kaheldamatu kultuuriinimene Tõnis „valguse võit" Mägi. Kusagil seal läheduses põristab veel Jaak „terroriseerige kassapidajaid" Ahelik, noorema generatsiooni esindamiseks on pakkinud aga juba tšello lahti Silvia Ilves. Bändi saab peagi kenasti kokku, aga võimalik, et enim häirib siin paljusid endiselt sõna „vabadus" kaaperdamine.

NÄHTAVAD JA NÄHTAMATUD KULTUURIMINISTRID

2021. aasta jooksul jõudis Eestis olla ametis kolm kultuuriministrit. Kui Jüri Ratase teise valitsuse liiget Tõnis Lukast meenutatakse pigem neutraalselt (kuigi vt ka „peatage Lasnamäe"), siis Anneli Oti ajal tegi teatrirahvas juba ühispöördumise, millega paluti Kaja Kallaselt retooriliselt, et viimane võtaks „enda valitsusse ka kultuuriministri". Ministri nähtamatusest enam tekitas aga tema ametiajal küsimusi COVID-vaktsiinist hoidumine, mida ei peetud valitsusliikmele kohaseks. Seni viimane 2021. aasta kultuuriminister Tiit Terik on saanud aga meedias rohkelt tähelepanu eri spordialade ja kultuurivaldkondade esindajate nimede segiajamisega. Nagu omal ajal Rein Langi puhul, nii kuuluvat ka Teriku süda teatrile, mis on teatrirahvast eestlaste kultuurivaldkonna juhtimise kontekstis igati representatiivne, aga loodame siiski vähemalt sama palju tähelepanu ka kirjandusele, kunstile ja muusikale!

Taustal Jaan Rõõmuse peoteemaline illustratsioon. Üleval vasakul Kiwa. Foto: Martin Saar. Keskel Ajuokse zine (esikaane autor Tirna Tiivas). All Anneli Ott. Foto: Liis Treimann / Äripäev / Scanpix

VAKTSIINIPASS KUI UUS REAALSUS

Kui arutelu mõne teema üle võiks füüsiliselt kõrvetada, oleks tugevaks esikohakandidaadiks sellest aastast kehtima hakanud vaktsiinipassid, mida on (nagu teisigi COVIDi-vastaseid meetmeid) võrreldud teatud gruppides Natsi-Saksamaa praktikatega, sest kuidas muidu oma häält kuuldavaks teha. Iva ja protest peitub ju tegelikult selles, et tõendi saamiseks peab end vaktsineerima või haiguse läbi põdema. Ometi on tervisetõend praegu vähim, mida saame teha, et ühiskonda ja kultuuri avatuna hoida. Kuigi ka see pole kuulikindel meetod, vähendab see märgatavalt nakatumise ja haiglasse sattumise riski. Nagu on öelnud psühholoog Andero Uusberg, jäävad vaktsiinipassid meiega ilmselt seni, kuni COVID muutub gripiga võrreldavaks nakkushaiguseks.

UUS ETENDUSKUNSTNIKE PÕLVKOND

Jõulise sammu ette on astunud uus etenduskunstnike põlvkond (kuigi sõna „põlvkond" pole enam viisakas kasutada), nimelt Jette Loona Hermanis, Elina Masing, Karolin Poska, Johhan Rosenberg, Liisa Saaremäel, Keithy Kuuspu jt. Pehmete toolidega konjakivingused sõnateatrid müüvad küll endiselt saale täis, aga ärksamad leiavad oma tee garaažiühistute territooriumile, keldritesse ja ajutistesse saalidesse, kus lohisetakse auto järel, riputakse kettide küljes ja lüüakse toore munaga lagipähe. Dramaturgia lendab poole kehaga aknast välja ja elu astub poole kehaga uksest sisse.

"LIL EESTI" SURUMINE ETV EKRAANILE

Sel aastal saime teada, et mõminaräpparid pole ETV ekraanile oodatud. Vähemalt mitte *prime time*'il. Väidetavalt oli Taavi Aruse „Eesti lugude" sarjas linastunud lühidokumentaal „Lil Eesti" ETV põhikanalil linastumiseks liiga hõrk. Sama hästi võiks aga öelda, et ETV enda programm on liiga turvaline ja tasapaks. Tänapäeva elu peegeldamist selle mitmekesisuses miskipärast peljatakse, isegi kui dokumentalistid on raske töö ETV toimetuse eest ära teinud. Õnneks on vähemalt prügisukeldujad piisavalt koššer, et neid kohalikule telepublikule näidata.

TÜLIÕUN SÜKU

Tartu on Eesti kultuurseim linn. Sel ajal kui pealinnas vaieldi valimiste eel peamiselt rattaradade üle, Pärnus keerles valimistsirkus suuresti sillaehituse ümber ja Elvas tõmmati punaseid jooni ujula küsimuses, kujunes Tartu peamiseks valimisteemaks kultuurikeskus. Kultuurist on räägitud selle vaidluse käigus kahjuks häbiväärselt vähe, sest põhiaur on kulunud puudele, parkimiskohtadele ja mänguväljakute eskiiside joonistamisele. Ilmselt on kultuur piisavalt väike ohver Kristiina Kallase ja Eesti 200 teekonnal Eesti poliitmaastiku tippu. Siinset looduskeskkonda märksa rohkem kahjustavat Rail Balticu trassi toetavad Tartu elurikkuse kaitsjad avasüli.

PIDU KELLA EI TUNNE

Kui veel pandeemia alguses lootsid kõik, et õige pea saame normaalse elu juurde naasta, on 2021. aasta lõpuks selge, et normaalsus on veel mägede taga (või saabub üürikeseks suvel). Piirangutega on sunnitud kohanema ka ööelu ning pidustusi on hakatud sättima parajasse aega, et hommiku- või lõunaeine ära süüa, peoriided selga ajada, aina lüheneva päeva eest pimedasse klubirüppe pugeda ning soovi korral enne südaööd koju jõuda. Kuidagi peab ju meelelahutus elus püsima ja rahvas oma tantsusammud täis saama. Kui suurlinnades pole päeval algavad peod midagi uut, siis Eestis ei ole säärast rütmi veel ülemäära harjutatud. Põhjuseks on suuresti Eesti väiksus ja majanduslik surve. Ehk on meil siiski aeg pandeemiakommetest midagi õppida ja lüüa oma mõttemustritesse mõra, et pidutseda tuleb siis, kui päike loojub.

NFT-KUNSTI SAABUMINE

Raha on ilmselgelt muutunud liiga odavaks, sest krüptovaluutasse investeerimise asemel hakati möödunud aastal kulutuma miljoneid dollareid, et osta PNG-vormingus pilte kividest, YouTube'is vabalt kättesaadavaid videoklippe või kellegi säutse Twitteris. Lühendist NFT on kuulnud vist kõik, kes on vähegi meediat jälginud. Mida see täpsemalt tähendab ja miks pealtnäha täiesti triviaalsed digimaailma objektid ühtäkki sellist väärtust omavad, see jääb ilmselt selle aasta suurimaks müsteeriumiks. Aga vähemalt eksisteerib nüüd tehnoloogia, mis võimaldab digitaalset kunsti edukalt rahaks teisendada.

REIVIKULTUURI MUSEAALISTUMINE

Nüüdseks niigi suhteliselt kahtlase mõiste „reivikultuur" idealiseerimine on saanud uueks normiks – küll nähakse selles poliitikat tantsu kaudu, küll positiivset (tihti ka droogidest kannustatud) eskapismi igapäevast, küll katkematut kontiinumit illegaalse reivi kui sellise sünniga 80ndate lõpu Inglismaal. Millal aga muutub elav kultuur surnud kultuuriks? Üks vastus võiks olla, et siis, kui see jõuab muuseumi ja on vitriinis vaadeldav. Kumu on olnud oma reiviõhtutega alati kummaline elukas, aga hiljutise reivinäitusega suudeti reivi mõiste veelgi enam kopitama panna.

Üleval filmi „Lil Eesti" plakat. All keskel Nik Kosmase „Mecha Bull"

TARBETUSKUNSTI LOOV JÕUD

Milleks vormida keraamilist anumat, kuhu ei saa midagi sisse panna? Milleks õppida eriala, mis tööpõllule suundudes raha sisse ei too? Asjad, mida pealtnäha millekski vaja ei lähe, võivad mängida inimese elus olulisemat rolli, kui me arvata oskame.

Urmas Lüüs

Viimase aasta jooksul olen mõtisklenud kord kuus Sirbi autorisarjas teemal „Olulised asjad". Põhiliselt kripeldab hingel küsimus, kuidas inimesed loovad asju ja asjad inimest. Inimese ja teda ümbritsevate esemete suhe pole kunagi ühesuunaline. Me ei loo vabast suvast kannustatuna vajalikke asju, mida kasutame seni, kuni need kasutuks muutuvad või huvi lahtub, vaid esemeline kultuur kuhjub, kihistub. Kõik tulev sisaldub olevas – nii nagu geeniused seisavad hiiglaste õlgadel, on ka igas eksisteerivas objektis tulevase, veel leiutamata eseme potentsiaal. Paljud leiutised, nagu trükipress, automatiseeritud kangasteljed või raadiosaatjad, polnud mitte säravad vaimuvälgatused, vaid oma ajastu kontekstis need lihtsalt ei saanud jääda leiutamata. Põllupidamise ja karjakasvatuseni jõudmine muutis ühiskonda sedavõrd, et uutes kooslustes oleks võimatu siirduda kollektiivselt tagasi küti-korilase eluviisi juurde. Põllumajandussaaduste nurjatu ülejääk pani muistsete ühiskondade liikmed teistele erialadele spetsialiseeruma ja pidevat lisaväärtust otsima, sest väheste vaev põllul toitis ära paljude näljas kõhud. Selle asemel et jääda priipõlve naudisklema, kujunesid välja igasugu käsitöölised, vaimulikud, sõdalased, pruulmeistrid, kalapüüdjad. Saaduste parseldamiseks tekkisid kaubitsejad, kaubitsejate haldamiseks bürokraadid, rahavermijad ja pankurid. Selle lisandväärtuse arutult kuhjuva koorma all me praegu ägisemegi.

Me üksnes ei oma esemeid, vaid esemed omavad ka meid. Nõuavad kaitset ja hoolt. Mida rohkem kuhjub omandit, seda enam kulutab see meie aega.

Kui tuua mõni näide nüüdisajast, siis nutitelefoni väljatöötamine ei piirdunud pelga kasutusmugavuse suurenemisega, kuniks mõni uus tehnoröögatus need sahtlisse piipari ja Nokia 3310 seltsi suunab. Mobiilid on struktureerinud ümber kogu inimliku suhtluse olemuse, millest pole tagasiteed. Suhe esemega on dialoog, paaristants. Ka ese võib sammu sassi ajades meile varbale astuda – valu teha, koperdada, põrandalt solvunult kontsade klõpsudes ja ust paugutades lahkuda. Me üksnes ei oma esemeid, vaid esemed omavad ka meid. Nõuavad kaitset ja hoolt. Mida rohkem kuhjub omandit, seda enam kulutab see meie aega.[1] Niida muru, hoolda autot, pese pesu.

Küll aga on üks esemete valdkond, mis mind eriti köidab – kasutud asjad. Tarbekunstnikuna kõrgub see paradoks giljotiinina mu pea kohal nagu mõtteline kaelaehe. Enamik mu loodud esemeid pole kasutatavad. Milleks vormida keraamilist anumat, kuhu ei saa midagi sisse panna? Milleks kududa kangast, mida ei saa rõivaiks õmmelda? Kasutud asjad on muidugi üksjagu oksüümoron, jaburus, vasturääkivus. Iga asja tegemise on keegi pidanud kunagi vaevaks võtma, kulutama sellele energiat ja aega. Iga asi on pidanud kunagi kellelegi mingil moel kasulik olema.

Urmas Lüüsi teosed nähituselt „Teatavate piiride poorsusest", kus ta jätkas vanaemast maha jäänud käsitööd, et luua materiaalse kultuuri toel kahekõne siit ilmast lahkunud inimesega.

Urmas Lüüs on tarbetu tarbekunstnik, kellele meeldib rääkida pikemalt, kui teised jaksavad kuulata.

KIVIAEGNE LUKSUSKAUP

19. sajandi keskel hämmastas arheologe, et kõige kaunimatel ja meisterlikemalt valmistatud kivikirvestel puudusid vähimadki kulumisjäljed.[2] Neid poleks nagu kunagi kasutatud. Ka **Charles Darwini** ajas see avastus tusaseks, sest leiumaterjal läks vastuollu igaduguse evolutsiooniteoreetilise tõhususloogikaga, mis on vorminud meie liigi taju. Ja vanameistri marumeeli ei kütnud ainult kiviaegsed kirved. 1860. aasta aprillis kirjutas ta, et paabulindude saba ajab tal juba ühtainsat sulge nähes südame pahaks. Küsimus, miks kaunistavad just tugevaimaid alfaisaseid pompooseimad sabasuled ja hirvedel kohmakaimad sarved, lõi teooriasse jämeda mõra, sest need vastuolulised kehaosad muutsid ühtlasi karja tugevaimad isendid karja haavatavaimateks, sest lahmakas saba muudab kergeks saagiks ja suured sarved takistavad võsasel maastikul põgenemist.[3]

Haigutava ava täitis hüpoteesiga iisraeli bioloog **Amotz Zahavi**, kes rajas n-ö koormiste teooria. Kokkuvõtvalt võiks selle sõnastada nii: „ma saan seda endale lubada". Ebaratsionaalne priiskamine edastab signaali „paaritu minuga või page hirmus, sest ma võin lubada ilu, mis seab mind liigikaaslastega võrreldes kõige suuremasse ohtu, kuna minu geeni tugevus ja füüsiline jõud kompenseerib selle kõik vaevata". Samasuguse koormise võtab profimaletaja, kui ta noormängijaga võisteldes partii alguses pooled oma nupud eemaldab. Sarnase loogika kohaselt võime vaadelda virtuoosselt tahutud kivikirveid kui neoliitilisi Hugo Bossi ülikondi, Rolexi kelli või Rolls-Royce'e. Need polnudki kunagi mõeldud raiumiseks, vaid toimisid linnusabasarnase edvistusornamendina. Coca-Cola ei palganud **Michael Jordanit** plakatile tema koolalembuse pärast, vaid selleks et näidata, kuidas nad võivad panna kas või maailma kalleima inimese oma limpsi limpsima.[4] Ma saan seda endale lubada!

Kui vaadata vanu mõisafotosid, näeme naistel pitsilisi päevavarje, valgeid kindaid, korsettidega piitspeenikeseks vormitud pihtasid, sulgedega kübaraid, kõrgeid kontsi. Silmakarjuvalt ebamugavad rõivad, täiesti kasutud, võimaldavad vaid ettevaatlikku kõndi. Miks peaks tervemõistuslikud inimesed – ühiskonna harituimad ja heal järjel – otsustama kanda riideid, mis panevad end tundma võimalikult saamatuna? Sest nende riiete eesmärk polnud olla praktiline, kasulik oma baastähenduses, vaid toimida kommunikatsioonivahendina. Need riided kuulutasid, et „vaadake mind, ma ei tööta, ma olen rikas ja haritud, mu nahk pole päikesest põlenud nagu põllul kõrbevatel moonakatel, mu piht pole masajas nagu kooguga vett tarivatel talunaistel, käed pole mullased ega juuksed lüpsiks seotud".

Maailm on täis kasutuid asju. Soolataignast guaššidega plätserdatud plönn, mille kinkimisega avaldab laps vanematele tingimusteta armastust ning mille vastuvõtmise ja aastateks tolmu koguma panemisega ütleb lapsevanem, et ta armastab last tingimusteta vastu. Trükikojast otse makulatuuri suunatud nõukogudeaegne kangelasteos kahe aastaga viisaastakuplaani täitnud ämmaemandast. **Rosamunde Pilcheri** imalilase lemberomaanijärgi vändatud veel imalam telesari vaesest naisest, kes suutis sotsiaalsetest klaasseintest hoolimata vallutada rikka mehe südame. Meediasensatsiooniks saanud „maailma kasutuim" masin, mis sisse lülitades ainsa funktsioonina end karbikaane alt ilmuva haamrikesega välja lülitab. Nende kasulikkus peitub alltekstides: eneseteostus, propaganda, ajaviide, kommunikatsioon, sotsiaalsed märguanded jne.

KASU ORJUS ON VILETS KÜTUS

Kasutan intriigi huvides teadlikult „kasulikkust" piiratud tähenduses. Miski, millest sünnib otsene realiseeruv tulu. Nagu **Heidegger** ironiseerib, peetakse kasulikeks asju, mida saab kasutada praktiliseilt ja vahetult tehnilistel eesmärkidel, millekski, mis tekitab mingi efekti, millega saab majandada ja produtseerida, samas kui kasulikkust võiks näha tähenduses „tervendav" (sks *Heilsam*), s.t millenagi, mis toob inimese tema enda juurde. „Ah et tahad pärast gümnat maalimist või semiootikat õppima minna? Noormehele oleks ikka tulusam miski kasulikum, nagu mehhatroonika, IT või ärijuhtimine!" Need on kasulikud erialad, mis tagavad sulle sotsiaalse tellimusena töökoha ja pangalaenuvõimekuse. Võimaldavad „hästi ära elada".

Sedasi on ülikool muutunud ametikooliks. Sattusin artiklit kirjutades ühte hommikusöögilauda maailma tipus oleva disainikooli Central Saint Martinsi ehtekunstiprofessori **Lin Cheungiga**, kes nentis, et õppejõudude-tudengite suhte teenindaja-kliendi tasandile taandamine on tekitanud olukorra, kus ta peab tegema õppima tulnud noortest kolme aastaga tippdisainerid. Kunsti on aga äärmiselt keeruline õpetada. Pea võimatu. Kunsti saab vaid õppida. Õppejõud moodustavad tugistruktuuri, kelle toel areneda. Soov sirguda, lehti laiali ajada, uusi kihte luua, võrgustuda-risoomistuda, öide puhkedes teistega tolmelda ja lõpuks vilju küpsetada peab endal olema.

Juba antiiktarkus teadis, et filosoofia arengu aluseelduseks on aeg, kus niisama istuda. Olla kasutu. Sellest võib järeldada, et parim haridus on kasutu ehk janu uue teadmise järele ei tohiks tugineda esmase vajaduse rahuldamisele. **Platon** on hoiatanud „Politeia" ja „Theaitetose" dialoogides **Sokratese** suu kaudu sundusliku õpetamise eest, sest vaba inimene ei tohiks omandada ühtegi teadmist orjalikult. Orjakütketeks peab ta ka majandusliikku saamahimu, staatust, muret enesekuvandi pärast. Vabal inimesel peab olema aega rääkida nii pikalt või lühidalt, kui ta tahab, olemata kella ori. Ori sarjab alati kaasorja ega pääse mõttekäikudes isetute universaalideni. Sedasi peaks ka akadeemia looma tudengitele võimaluse viibida turvalises eksimisruumis, mis põhineks ideedevahetusel, katsetamisel ja vabal ajal, mis laseb oma mõtteid lõpuni mõelda.

Kasu orjus on väga vilets kütus, millega uurimistööd edendada. Niipea kui uurimisprotsess ei too käegakatsutavat tulu, kaob stiimul ja kõrbev mootor jookseb kokku. Märksa parema kütusena toimib uudishimu. Uudishimu sünnitab kire, kirg õhutab mängulisust. Mänguhasart julgustab võtma ette käike, millel puudub esmane side ülesandepüstitusega. Mängitakse mängu ilu nimel. Kasulikkuse haardevõime piirdub märgi tabamisega. Kasutusele toetuv uudishimu õhutab kiikama silmapiiri taha ja leidma vastuseid, millele polnud teele asudes veel küsimusi. Teadus ja kultuur on kollektiivne looming. Kellegi elutööna valmivad isetud katked ühendavad järgmised tulijad uute teadmistega. Mõni õnnelik pusle kokkupanija saab patendirahad, Nobeli auhinna või surematu kuulsuse, ülejäänud mängurõõmu.

Mõnikord on tulevikku vaatavate tulemuste läbimängimiseks vaja uurimistöö olevikureaalsusest lahti ühendada. Näiteks spekulatiivse disaini valdkonnas lubab utoopiline mõtlemine ilma tõketeta mõtted lõpuni läbi mõelda. Argiühenduste kütkeis probleemide lahendamine sarnaneb Rubiku kuubiku keerutamisega. Saad punase külje kokku, keerab kollase paikaajamine selle kohe taas sassi. Iga lahenduskäik loob terve hunniku uusi probleeme. Spekuleeriv ideaalmudel on kui steriilsuses sündinud laboririrott, kes annab kõige väiksema kõrvalekaldega testitulemusi.

Sellisel moel ei erine spekuleerivad teadus- ja disainiuurimused eriliselt kunstides toimuvast. Küberpungi visionäärid, nagu **William Gibson** või **Philip K. Dick**, lõid fantaasiamaailmu, kus tabud lahustusid, üksik põrkas vastu kollektiivset, hävingustsenaariumid olid leidnud oma kulminatsiooni ja autoritaarsed korporatsioonid teadaoleva maailmakorra ümber mänginud. Milleks selline kasutu eluvõõras fantaseerimine vajalik on? Eluvõõras on paraku elu ise. Iga inimene elab oma subjektiivses reaalsuses, mis on tema jaoks kõige reaalsem. Kõik, mis enesekuvandiga ei kattu, tühistatakse soovmõtlemisega. Spekulatsioonide, utoopiate ja düstoopiate läbimängimine seab kahtluse alla kollektiivsed kokkulepped, eelarvamused, tõekspidamised, väärtushinnangud, ideoloogiad, käitumisnormid, oletused. Võimaldab inimesel end piisavalt ohutust kaugusest kolmandas isikus vaadelda. Sedasi on kriitiline teooria, spekulatiivne disain ja fantaasiakirjandus ennekõike sotsiaalne uurimus kui otsene funktsionaalne toode. Utoopiad kingivad meile **Martin Lutherile** omase usu tulevikku: „Kui ka teaksin, et homme on maailma lõpp, istutaksin täna veel õunapuu."

KASUTUSE JUURUTAMINE

Kasutute küsimuste üle juurdlemine tekitab katkestuse argihallusest. Sedasi esitavad zen-budistid kimbatusse ajavaid mõtteprovokatsioone ehk *kõan*'e. Õpetuse saaja dualistlik vastandustele tuginev maailmapilt pannakse värisema selliste küsimustega nagu „milline oli sinu loomuomane nägu, enne kui ema ja isa su ilmale tõid" või „kahe käega plaksutamine loob heli, kuidas kõlab ühe käega plaksutamine". Sarnane himutu isetus pannakse proovile enamikus humanistlikes baastekstides zenist kristluseni, kus füüsilisele rünnakule soovitatakse vastata teise põse ettekeeramisega. Mõnes Põhja-Ameerika hõimus oli levinud traditsiooniline *potlatch*, mille käigus rikkamad jagasid oma mittetarbitava liigvara vaesematele, mis toimis ka eespool mainitud koormisena. Ainus viis, kuidas religioon on saanud hoida pandeemiliselt vohavat inimmassi laushävingust, on kasutuse juurutamine. Vaid omakasust hoidumine – ära varasta, ära himusta, ära tapa – tundub olevat ka praegu inimese ainus antropotseenist väljamurdmise tee. Viimaks on maailma päästmine vaid „kasutute" asjade ja tegude võimuses?

Virtuoosselt tahutud kivikirveid võib vaadelda kui neoliitilisi Hugo Bossi ülikondi, Rolexi kelli või Rolls-Royce'e.

Sellisel moel võikski üheks ülikooli peamiseks funktsiooniks olla *kõan* „aga mis siis kui" ning erialane haridus tuleb sellega kaasa nagu lisandväärtus. Kunagi kunstiakadeemias esimese kursuse filosoofialoengus sõnas õppejõud **Indrek Meos**, et filosoofia pole talle kunagi eriti midagi sisse toonud, küll aga hoidnud ära väga palju väljaminekuid. Ülikoolides teevad vanad keeled, nagu kreeka, ladina ja sanskrit, ruumi nooremale ja ajakohasemale inglise keelele. Samas kaob vanade kasutute keeltega võime tõlgendada baastekste, millel me ühiskond rajaneb.[5] Viie tuhande aasta jagu kultuurimälukaotust põhjustab kollektiivse globaalamneesia. Meenub **Piret Põldveri** luulerida „maailm on nooreks jäänud".

Juba antiiktarkus teadis, et filosoofia arengu aluseelduseks on aeg, kus niisama istuda.

Teadmised annavad meile inimväärikuse. Olen kuulnud lugusid koonduslaagritest, kus haritlaskond lõi vangikongides improviseeritud akadeemiaid. Peeti loenguid, diskuteeriti teaduse ja kultuuri üle, omandati olukorda silmas pidades justkui täielikult kasutuid teadmisi, paberitükkidele kirjutati luuletusi, lauldi ooperiaariaid, tsiteeriti kirjandusklassikat, joonistati söega papitükile pilte, mis räämas kongiseinu kaunistasid. Juunis kirjutasin Müürilehes Tšiili vangilaagrites valminud käsitööst, kus olematutes tingimustes loodi uskumatult virtuoosset ilu.[6] Ilul ja teadmistel on võimestav omadus. Võimestamise ja väestamise lähedaseks sõnaks võiks pidada „vabadust".[7] Pole siis ime, et barbaarsuse tõusuaegadel tabab raev kunstiteoseid, monumente ja raamatuid.

Vaid omakasust hoidumine – ära varasta, ära himusta, ära tapa – tundub olevat ka praegu inimese ainus antropotseenist väljamurdmise tee.

Tsiteerin lõpetuseks itaalia filosoofi **Nuccio Ordinet**: „Kogu selle ebakindluse juures on üks asi siiski kindel: kui laseme surra otstarbetusel, kui loobume tarbetuse loovast jõust, kui kuulame üksnes seda hukatuslikku sireenide laulu, mis tõukab meid tulu taga ajama, ei suuda me olla enamat kui haige ja mäluta inimkogum, mis kaotab eksinuna lõpuks arusaamise iseendast ja elust. Ja siis, kui vaimu kokkukuivamine on meid kõrbeks muutnud, on juba tõesti raske ette kujutada, et tarkuseta *Homo sapiens* võiks mängida veel mingit rolli inimkonna inimlikumaks muutmisel."[8]

[1] *Lotman, M. 2000. Ilusad asjad. – Tallinna Rakenduskunsti Triennaali kataloog „Omand", lk 12.*
[2] *Colomina, B.; Wigley, M. 2016. Are We Human?, lk 42–45.*
[3] *Javoiš, J. 2020. Keskkonnaprobleemide kolm vaala. – Vaba Akadeemia loeng, 27.11.*
[4] *Samas.*
[5] *Ordine, N. 2019. Kasutu kasulikkusest, lk 103.*
[6] *Lüüs, U. Tiki ängi! Protest niidi ja nõelaga. – Müürileht, juuni 2021.*
[7] *Mõttekäik tugineb Eik Hermanni arutlusele artiklis „Vabaduse lapitekk". Müürileht, veebruar 2020.*
[8] *Ordine, N. 2019. Kasutu kasulikkusest, lk 28.*

DJ-ANKEET

NOA

Foto: Hendrik Lüüs

Tartu ja Tallinna peomaastikuga sina peal olijad on ilmselt sattunud nii mõnelgi korral kuulma askeetliku nimega noa ehk Kätlin Õuna DJ-sette. Igapäevaelus turunduse ja kommunikatsiooniga tegelevale Õunale ei meeldi iseend aga pjedestaalile sättida, mistõttu see ankeet on üks esimesi väljundeid, kus noa end ka sõnas lahti harutab. Algse tõuke mängimiseks sai ta Tartu juurtega Kiviaja Recordsi pundilt ning ta on astunud peamiselt üles SÜNKi pidudel ja HALLi residendina näiteks sellistel üritustel nagu House of Acid, Snatch ja The Dark Side of the Moon. Sellest, mis filosoofia järgi ta muusikat valib ja mida mängib, saab aimu juba allpool.

Debüüt: See oli kusagil 2017. aastal. Sõprade mõjutusel oli mind minu enda teadmata ühe kinnise metsafestivali *line-up*'i lisatud. Suurest aukartusest hoolimata võtsin väljakutse vastu, kaasas sülearvuti ja Numarki 2010. aasta Mixtracki kontroller. Jalad värisesid ja süda puperdas, aga kuidagi vingerdasin end sellest olukorrast siiski hea tundega välja. Energia oli toetav ja kedagi ei paistnud huvitavat minu tehniline saamatus.

Muusikas oluline: Resoneerumine. Orgaaniline ühtsus tehnilise ja tunnetusliku vahel. Ent leian, et selle kõige juures mängivad väga tähtsat rolli kuulajat ümbritsev keskkond ja vaimne valmisolek. Muusika teraapiline võimekus on imeline!

Muusikas ebaoluline: Etteaimatavus, mis kuulajat tehislikult juhib. Eelarvamused ja toksilisus on *big no-no*.

Mida mängin: Fookuses on pigem energia ja voolavus, mitte niivõrd žanriline raamistus. Seega aeg ja koht ning ürituse kontseptsioon on valiku puhul üsna olulised. Plaadiriiulist leiab enim elektrot, IDMi ja muud veidi obskuursemat elektroonilist muusikat, mis on ilmselt südamele kõige lähemal. Peokeskkonnas on keskse kohal intensiivsus, sügavad bassiliinid, *uplifting acid* ning veidi kosmilise meeleoluga *house*, *trance* ja *breaks*. Selliste lugude kombineerimine on alati veidi üllatusi täis.

Kuula meie veebiväljaandest ka noa Müürlehele tehtud mikseripi või pane kõrv peale aadressil soundcloud.com/noalien.

Eredaimad mängumälestused: Eeskätt olen siiski lihtsalt melomaan ja mängimas käin suhteliselt harva. Eskapismikäsitlus muusikas on mulle väga hingelähedane. Seega olen saanud kõige unikaalsemaid kogemusi pimedates tossustes ruumides, kus õhtu perspektiiv on eelkõige heli- ja olevikukeskne. See on olnud alati võimalik HALLis, eriti Mesilas! Palju meeleolukaid momente on sündinud ka vanas Tartu klubis Arhiiv.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Floating Points „Silhouettes (I, II and III)". See vajab sobivat hetke, kuid defineerib mu jaoks lõpmatust.

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Kujutan ette üht veidi udust õhtupoolikut või varahommikust järelt- tiksu salajases linnaroheluses koos heade inimeste ja mahedalt bassise helisüsteemiga.

Guilty pleasure: Uni ZzzZzzzZzZzzz (-_-)

Alt üles vaatan…: Eelkõige hea südamega inimestele! Sõpradele. Meisterlike oskustega artistidele ja selektoritele. Promootoritele, kes näevad vaeva, et luua turvalisi, hea helisüsteemiga, hästi kureeritud ja muusikale orienteeritud keskkondi.

Viis klassikut:
Protocol „Waiting"
Unit Moebius „Gaskever 14"
Transllusion „Unordinary Realities"
Higher Intelligence Agency „Ketamine Entity (Axiom Mix)"
Suggestive „Behind You"

Viis hetkekummitajat:
Funktaxi „Vibration No. 1"
Ototax „The Voices of the Universe"
Thru Zero „M-Trans"
Tropical Moon „Data Bank"
Hassan Abou Alam „All Used Up"

Tehnilist: Peol mängin CDJ-mängijatega, kodus harjutan vaikselt kätt ka vinüüplaadimängijate peal. Ei eelista üht teisele, kuid viimaste kogemuslik protsess on omamoodi rituaalne, väga isiklik ja seetõttu mõneti nauditavam.

Lõppsõna: *Trust the process. Stay on the green side. Be a good animal!*

TÕUKEJÕUD

MARTIINA PUTNIK

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Seekord avab oma töö argipäeva Erki Pärnoja ja Anna Kaneelina mänedžer Martiina Putnik Monday Morning Managementist.

Foto: Karoliina Kreintaal

Kuidas sai sinust mänedžer?
Olin tegelenud mõned aastad Tallinn Music Weeki välisdelegaatide ja konverentsiga ning lisaks juhtinud Music Estonias välisprojekte. Töö viis mind paljudele Euroopa muusikafestivalidele ja -konverentsidele ning sain nii tuttavaks mitmete inimestega muusikatööstuse kõikvõimalikest osadest. Mänedžeri roll tundus mulle ebamugav, kuid samal ajal intrigeeriv. Kui otsustasin oma ettevõtmisega algust teha, pöördus minu poole artist, kellega koostöö tegemine tundus minu jaoks väga põnev ja kelle loomingut ma väga austan, ning minust saigi tema mänedžer.

Mis on sinu peamised tööülesanded?
Mänedžeri ülesanded sõltuvad paljuski sellest, milline tiim ja koostööpartnerid artisti ümbritsevad. Mida vähem on asjaosalisi, seda rohkem rolle tuleb mänedžeril täita. Paratamatult on palju asjaajamist: e-kirjadele ja päringutele vastamine, projektide ja tegevuste planeerimine, eelarvete koostamine ja arveldamine, suhtlemine-suhtlemine-suhtlemine ning võimaluste otsimine/loomine. Samas ei tohiks kaotada igapäevamäsus suurt pilti ja strateegiat. Mahukamad tegevused, milles sisaldub ka kõik eelnev, on muusika väljaandmine ja tuuride korraldamine ning sealjuures kommunikatsioonitegevuste ja muude partnerluste koordineerimine.

Kuidas sa valid artiste, kelle enda hoole alla võtad?
Nii nagu igas heas suhtes, valime me ikkagi teineteist. Kui rääkida sellest, mida võiks silmas pidada, siis mänedžer peab kindlasti artisti piiritult uskuma. Selles maailmas on väga palju äraütlemisi, kriitikat ja kõikvõimalikku tagasisidet, mis on loomulik, aga mänedžeri usk ja töö peab olema selles vankumatu. Väga tähtsad on inimlik klapp ja mõistmine. On hea, kui mänedžer suudab ise adekvaatselt hinnata ja analüüsida, kas ja kuidas üks või teine ettepanek, idee võiks artistile sobida. See aitab ka prioriseerida.

Mis õpetussõnad annaksid inimesele, kes alles alustab oma tööd mänedžerina?
Ole inimeste inimene. Käi üritustel, loo kontakte ja katsu näha võimalusi. Ära tegele kramplikult müügitööga. Ja ära tööta hullumiseni – sellel tööl ei ole otsa ega äärt, tuleb austada end ja teisi ning leida tasakaal. Selleks et teiste eest seista ja neid esindada, peab endal kindel pind jalge all olema.

Küsis **Mariliis Mõttus**

KUIDAS TEHA MUUSIKAKRIITIKAT (JA SEDA VASTU VÕTTA)

Ilmselt on nii mõnigi kriitik puutunud kokku kimbatusega, kuidas öelda, et teosega on mindud lati alt läbi, või laulnud mõtlemata kaasa kiidu- või laitusekooriga. Siin on praegustele ja tulevastele arvustajatele ja artistidele mõned näpunäited, kuidas muusikakriitikat tehes ausaks jääda ja sellega toime tulla.

Brigitta Davidjants

Muusikakriitikaga* – ja üldse kriitikaga – on selline kummaline lugu, et sellest sai alguse mu professionaalne elu, kuid ometi püüan ma sellest juba pikemat aega distantseeruda. Loen küll huviga, mida kultuurikülgedel kirjutatakse, aga ise aktiivselt kirjutada ei taha. Ometi jõuab kriitika mu juurde ringiga aina tagasi.

Esmajoones seetõttu, et töötan Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias, kus räägin muusikateaduse (tulevast aastast muusikauuringute nime kandva) eriala tudengitele, kuidas üldse teha muusikakriitikat ja -ajakirjandust. Samuti veame kolleeg **Eerik Jõksiga** iga kuu viimasel kolmapäeval vabas vormis arutlusringi muusikast (huvilised, liituge!). Arvustame kambakesi nii lemmiklugusid kui ka arutame näiteks seda, kuidas muusika kaudu aktivismiga tegeleda ja maailma paremaks muuta.

Kuigi ma ei kibele muusikakriitikat tegema, on noortega sellest rääkimine teraapiline. Miks? Nii saan ma justkui vigade parandust teha. Peegeldada ja arutada kõike seda, mis minul omal ajal viltu läks, ning jagada häid nippe, kuigi mingid apsud tulebki ise läbi kogeda.

Aga alustame algusest. Kuskil aastal 2005 olin ma väga noor, väga ebakindel ja noorusele omaselt ääretult pretensioonikas muusikateaduse tudeng. Ühel päeval tuli mulle telefonikõne ootamatu pakkumisega: teha proovitöö ühe päevalehe kultuuritoimetusele. Valisin arvustamiseks **Alla Pugatšova**, panin loosse kogu oma hinge ja saingi koha. Tagantjärele kahtlustan, et kui ma poleks just igas lauses kirjavigu teinud, oleksin nagunii tööle saanud, sest nagu praegu, ei olnud ka tollal lihtne muusikast kirjutajaid leida.

Aga mis siis viltu läks? Mitu asja.

Brigitta Davidjants on muusikateadlane, kes uuris pikalt Armeenia natsionalismi, ent süveneb nüüd hoopis eesti popmuusika ääreraladesse. Ta on tegutsenud kaua ka huvikaitse ja inimõiguste valdkonnas.

MINU ÕPPETUNNID

ESIMENE ÕPPETUND, milleni jõudmine võttis mul mitu aastat: julge arvustajana öelda ei. Tihti ei julgeta seda teha. Esmajoones olen täheldanud just algajate autorite puhul hirmu, et äkki siis rohkem ei pakutagi. See oli sügav eksiarvamus toona ja on seda ilmselt ka praegu. Muusikakriitika põhiprobleem on jätkuvalt see, et meil ei ole kirjutajaid, eriti teemadel, mis jäävad väljapoole popmuusikat. Hoopis sagedamini ei tehta algajatele autoritele kirjutamispakkumist, sest toimetaja lihtsalt ei tule ise nende peale. Niisiis, nagu ütles hiljuti Tallinn Music Weeki muusikakriitika vestlusringis mitu muusikatoimetajat, ei ole vaja oodata, millal valge laev kirjutamistellimusega ette sõuab. Võta parem ise vastava väljaandega ühendust ja anna märku, kui sul tuleb mõni hea mõte.

Ei ole vaja oodata, millal valge laev kirjutamistellimusega ette sõuab. Võta parem ise väljaandega ühendust ja anna märku, kui sul tuleb mõni hea mõte.

TEINE ÕPPETUND (mis on pigem nipp): ära püüa kõigile meeldida. See tähendab ühtlasi, et arvesta kirjutades oma auditooriumiga. Mõtle välja, kellele kirjutad. On täiesti okei, kui sa ei koosta põhjalikku analüüsi interpreedile, vaid pigem reportaaži kontserdisaalist oma algklassijuhatajale, eriti kui teed seda näiteks päevalehte. Täiesti normaalne on ka arvustada keerulisemas erialakeeles, kui kirjutad mõnes erialaväljaandes teistele valdkonna inimestele. Lihtsalt mõlemat korraga teha ei saa. Ja kõigile meeldida ei ole nagunii võimalik, pretensioonid on paratamatud. Seda enam, et varem või hiljem kohtud nende inimestega, kellest kirjutad, ka päriselus. See viib meid järgmise punktini.

Jube raske on öelda, et esimene viiul oli must või keegi kopeeris Lana Del Reyd, kui on oht, et asjaosaline sulle homme baaris või sööklasabas vastu kõnnib ja kasutab juhust arvete klaarimiseks.

KOLMAS ÕPPETUND: mõtle läbi, kuidas jääda ausaks, kui kirjutad inimestest, keda tunned. Jube raske on öelda, et esimene viiul oli must või keegi kopeeris **Lana Del Reyd**, kui on oht, et asjaosaline sulle homme baaris või sööklasabas vastu kõnnib ja kasutab juhust arvete klaarimiseks. Muide, siin ei olegi ühtegi head nippi, puhas katsetamise ja isikliku südametunnistuse asi. Sama mündi teine pool on kõlakojaefekt: kui kedagi inertsist aina kiidetakse, isegi kui omavahel kritiseeritakse, siis tasub samm kõrvale astuda ja enne kirjutamist hetke järele mõelda. Samamoodi tasub vältida seda, et leitakse ühine peksukott, keda tümitada (samuti nähtud). Ehk väga okei on teada, mida teine kriitik kirjutab, aga see ei tohiks määrata seda, mida sa ise kirjutad.

Väga okei on teada, mida teine kriitik kirjutab, aga see ei tohiks määrata seda, mida sa ise kirjutad.

NELJAS ÕPPETUND: ära muutu liiga ettevaatlikuks. Siinkohal tahaksin anda edasi Sirbi muusikakülgi vedava sõbranna ja kursaõe **Maria Mölderi** sõnad. Sel sügisel rääkis Maria, kuidas ta palus viimasel hetkel ühel kogenud autoril kontserdile minna. Too aga ei julgenud, sest ta ei jõudnud ajapuuduse tõttu end enne kontserti materjaliga kurssi viia. Kõik see tuli mulle ka enda kogemusest tuttav ette ja, nagu Maria tabavalt ütles, see on osa trendist, et kontserdile ei osata minna n-ö lahtiste kõrvadega. Nii välistatakse suur hulk muusikast, näiteks improvisatsioonist ja džässist või hoopis uudisloomingust, sest hirmus on kirjutada millestki, mille puhul sa täpselt ei tea, mis saama hakkab.

VIIENDA ÕPPETUNNI andis kadunud professor **Urve Lippus**: kui kirjutad, siis alusta positiivsest, leia üles see üks hea asi. Täiendan Urvet: seda ainult siis, kui sulle täiesti küüniliselt mingit paska ei turundata. Olen ka täheldanud, et sageli autorid alustavad ettevaatlikult, muutuvad siis ülikriitiliseks ja lõpuks rahunevad maha. Kuna olen teinud läbi sama mustri, ei tahagi ma ise eriti kirjutada. Kammisin millalgi ühe kirjatüki tarvis läbi nooruspõlve artikleid ja pidin südari saama. „Ebahuvitav", „vähenõudlikule publikule käib küll", „ajab asja ära"… Inimlikult ma mõistan seda enda ligi 20 aastat nooremat versiooni. Kole raske oli end kehtestada, vanemad ja kogenumad ajakirjanikud sõimasid mõnuga lapsajakirjanikuks, loomeinimesed survestasid end promoma, anonüümne kommentaarium tegutses täistuuridel. Kui olid sõbralik, süüdistati aga kohe naiivsuses. Nii tunduski, et ainus võimalus noore naisena olelusvõitluses ellu jääda on ise kuri olla (**Caitlin Moran** on kirjeldanud seda sündroomi väga tabavalt ülinaljakas romaanis „Kuidas luua tüdrukut"). Aga mõne lennuka arvustuse pärast on siiamaani piinlik.**

AUTORITEET JA AUSTUS

Täienduseks eelmisele punktile: lugupidamine ongi tegelikult põhiline, mida ma kriitikast rääkides ise alati rõhutan. Kellegi pisendamine ei suurenda autorit, pigem vastupidi. Selleks et seda harjutada, õppida jääma kriitikas konstruktiivseks, palun ma tudengitel tavaliselt kirjutada arvustuse ka mõne kontserdi või plaadi kohta, mis neile üldse ei meeldi. (Nüüd tahaks tervitada **Erik Mornat**, kaasahaarava sulega kriitikut, kes oskab öelda asjad välja aususe ja sõbralikkusega. Kui olen ise „kriitilises" olukorras, mõtlen väga tihti, mida teeks Erik.)

Aga kuidas ise kriitikat vastu võtta, nii muusiku kui ka kriitikuna? Siinkohal tuleb mulle meelde nipp, mille õpetas mulle tore kolleeg **Mari Peegel** ammustel Eesti Päevalehe päevil. Kui saad kriitikat, jaga see kaheks vastavalt sellele, millega nõustud ja millega mitte. Üks nipp on veel ja see tuli minu vanalt klassivennalt **Kaarel Kressalt**: mõtle järele, kas arvaja on sinu silmis autoriteet. Iseenesest on see ääretult triviaalne, aga praktikas kipub miskipärast ununema.

Muidugi võiks lisada siia loetellu objektiivsemaid näpunäiteid, näiteks ära räägi enesestmõistetavatest asjadest (*à la* kuulus heliloja **Arvo Pärt**) ja ehita arvustus üles asjade tähtsuse järjekorras (mitte ära loetle sündmusi kronoloogilise kohusetundlikusega). Või siis peaks rääkima hoopis kriitika eri liikidest. Positiivse poole pealt sai mulle seda lugu kirjutades selgeks, kui palju ma olen õppinud sel teemal sõpradelt ja kolleegidelt, kellest mitut ma ka mainisin. Aitäh teile!

** Kasutan siin loos sõnu „muusikaarvustus" ja „muusikakriitika" tinglikult sünonüümidena.*

*** Vabandust, Diana Leesalu, ligi 20 aasta taguse lolli arvustuse pärast Su esikromaanile!*

LÄBI NALJA TÕDEDE POOLE

Luges **Elisa-Johanna Liiv**

Urmas Vadi novellikogu „Hing maanteeserval" võib jagada mõtteliselt kaheks. Esimeses osas (lood 1–5) tegeletakse suurte teemadega, nagu mälu, vaimne tervis, (sotsiaalsed) sidemed, ent seda kõike läbi vadiliku huumoriprisma, kus miski pole püha, ka **Juhan Liiv** mitte. Teine osa (lood 6–15) adresseerib kirjanikuks olemist, seal tegeletakse muu hulgas kriitikaküsimuse, keskpärasushirmu ja töö nakkava olemusega.

HEADEST INIMESTEST SITANALJADENI

Raamatu avalugu „Antropoloogia" tõstatab vaimse tervise küsimusi, pannes põhirõhu lapsepõlves läbielatule ja selle taagale. Kui ema on kontrolliv ja kasutab kasvatusmeetodina ähvardamist, siis mis mõju avaldab see tulevikus lastele? Loo minajutustaja loodab vabaneda kammitsevatest ahelatest kodust välja kolides, ent turvaliselt ära pakitud (ebameeldivad) mälestused leiavad tee tagasi. Vahel inimeste kujul. Minajutustaja õde otsib venna juures pelgupaika ja viimasele tundub, et toimumas on midagi kummalist. Kas õel on ravimid võtmata jäänud? Kas ja mida ta üldse võtab? Vadi juhib tähelepanu keerulisele küsimusele: kuidas aidata, kui olukordagi täpselt ei adu? Kui palju me üldse meid ümbritsevate inimeste kohta teame? Kas oskame kuulata ja märgata? Ja võib-olla kõige teravamalt: mis piirini oleme nõus abistama? Varem välja toodud mõttelise jaotuse kontekstis on „Antropoloogia" siiski eraldiseisev tekst, mille kestel ja lõpus lisavad huumorikillud küll mahendavaid toone, ent üldvärvingus jääb kandma tumedus.

Ühel hetkel võib aga tekkida küsimus: mida koer Aleksander sulle tegelikult *öelda tahab?*

Loos „Madrats" võtab Vadi ette head inimesed, sotsiaalmeedia ja kirjanduse päästva otstarbe. Skeemitajale ja tüssajale Toomasele ilmutab bensiiniaurudes end Juhan Liiv, kes teda õigele teele mahitab. Toomasest saabki Hea Inimene – andeks palutakse kõigi nooruspõlve pattude eest, naiseks võetakse just see pruut, kel selleks kõige vähem šanssi paistab olevat, hoitakse lapsi, omi ja võõraid. Toomase headusel ei paista piire. Ometi Vadi seda asja nii ei jäta – mis mõttes Hea Inimene? Järelikult väga pika süütenööriga. Tuleb vaid üks liiane piisk karikasse tilgutada ja Toomas plahvatabki. Muidugi on naabrid õigel hetkel akendel ja filmivad kõik üles. Ja Juhan Liiv juba sinu kahjustunud mainet lappida ei aita.

Suurema osa lugude minajutustaja on aga kirjanik ning kandma kipub ta nime Urmas (või lausa Urmas Vadi).

Vadi küsib, kumb on tähtsam: kas ausus kirjanduse vastu või püüd jääda inimlikuks isegi siis, kui luule on nii halb?

Vadi juhib looga pilgu praeguse ühiskonna kalduvusele kõiki ja kõike jäädvustada. Isiklikust reisialbumist on saanud avalik, lõunasöögist sündmus. Ei, mitte maitseelamusest, vaid kaunist serveeringust. Väga *instagrammable*. Kui varem pildistati üles kuulsuste iga samm, siis nüüd on liikvel hordid, kes märkavad, kui sul on seljas valed riided, tantsid naljakalt või, nagu Vadi loos juhtus, viskad prügi valesse konteinerisse. Ja internet, kuhu kogu see kraam jõuab, on halastamatu tanner, kus hoope jagatakse igast võimalikust suunast. Õigekirjast võivad oma aja Juhan Liivid sealjuures ainult unistada.

Elisa-Johanna Liiv tunneb rõõmu lugemisest, lindudest ja logelemisest. Viimast võiks alati rohkem olla.

Ootamatu nurga või õigemini aia alt jõuab lugejani hea[1] sitanali loos „Assortii". Ajab ikka närvi küll, kui märkad, et naabruses elav sugulane iga päev oma koera sinu aia taga jalutamas käib ja just see osutub kõige magusamaks kergenduskohaks. Kuidas käitud? Kas peidad järjepidevalt asitõendeid, asud pingsalt naabrit ootama ja lehvitad talle oma kohalolu märkimiseks või lähed temaga juttu ajama ja loodad, et mõtleva inimesena hakkab tal piinlik ning olukord laheneb iseenesest? Peategelane ei saa probleemi otse adresseerida – suhted sugulastega on alati kordades tähtsamad kui junn (lk 47). Ühel hetkel võib aga tekkida küsimus: mida koer Aleksander sulle *tegelikult* öelda tahab? Loo kangelane asub tegudele ja saab lõpuks võimaluse suguvõsa kokkutulekul särada – ka temal on ettekanne! Lähikondsete ette asetatakse assortii ekskremente, leiu kuupäev kenasti juures, ning lisaks iga sahtli juures loend ainetest, mida see sisaldab. Huvitavaimad leiud on seejuures märgitud punasega. Kirglikku tööd ei mõista sugugi kõik ning nii ei tasu imestada, kui sugulane, Aleksandri peremees, hoopis sinu vastu vimma hakkab pidama. Kas võis südametunnistus pitsitama hakata ja nägi ta üllas uurimistöös etteheidet? Eks selle mõttega Vadi mängibki. Selles vaimus peaks ehk ka oma külas ühele koeraomanikule ütlema, et oleme naabritega ta koera sitalaoturiks nimetanud. Tunneb ta selles ära hellitusnime või on temagi hingel midagi?

URMAS VADI „HING MAANTEESERVAL"
TOIMETANUD KAJAR PRUUL,
KUJUNDANUD PEETER LAURITS
KOLM TARKA, 2021 / 209 LK

MIS ON SEE KIRJANIKU TÖÖ?

Suurema osa lugude minajutustaja on aga kirjanik ning kandma kipub ta nime Urmas (või lausa Urmas Vadi). Lugude kaudu näib autor osutavat kirjanikele olulistele küsimustele ja probleemidele, näitlikustades neid endanimelise tegelaskujuga.

Kuidas leida/hoida oma häält? Lugu „Küla" pilab nii isikupärast häält kui ka keskpärasuse traagikat. Nimetus külas on kõik asukad luuletajad, ent oma hääle hoidmiseks ei tohi nad tutvuda ühegi teosega, mis on loodud väljaspool küla. Reeglist üleastujad tabatakse üsna hõlpsalt – nimelt paistavad võõrmõjud nende tekstides kohe silma. Ükski kogukond ei ole aga kaitstud. Igas ajas leidub uudishimulikke, kes olemasolevaga ei rahuldu ja salaja raamatukogust **Baudelaire'i** külla smugeldavad, või tabab küla ootamatu rünnak, kus õhku paisatakse sadu tuhandeid lehti **Puškini** loominguga. Selle mõjul „oleks külavahel liikunud, elanud ja töötanud nagu mitukümmend väikest Puškinit, peas kõlksumas Onegini stroofid" (lk 189).

„Küla" minajutustaja hoiab end hoolikalt kõigest ohtlikust eemale, mis viib omakorda külast välja saatmiseni – ta on valmis. Külal ei ole tema loomingule enam midagi anda ning nüüd on aeg avaldama asuda. Selleks aga tuleb linna minna. Linn, see uus ja võõras koht, kus kõigele lisaks keegi tema luulet ei mõista! Linn, see keskpärasuse igav kants. Milline on siis veel ehmatus, et jutustaja oma õde osutub samuti üheks massist – luuletajaks, kelle traagikaks on isikupäratu stiil ning kes peab kirjutama ilma taju ja tundmusteta (lk 196). Vadi küsib lugejalt, kumb on hullem.

Kogumiku pikim pala „Casablanca" loob (kirjanduslik) seebiooperi õhkkonna. Eks sellele vihjavad ka loos kasutatud nimed, mis on laenatud telelehest (lk 87), ent enam avaldub see väikeses ringis (loomemajas) kiirelt eskaleeruvate sündmuste virvarris. Ühel saarel Läänemeres on tahetud luua keskkonda, kus kõik kirjanikud saaksid olla vabad ja võrdsed, tundmata kohustust võtta poliitilisi seisukohti (lk 75). See pole loomulikult võimalik, kui mängus on inimfaktor – nii võrratult emotsionaalne ja plahvatusohtlik, mille tõttu võib iga olukord hetkega hapuks minna.

Lugeja jälgib eesti kirjaniku Urmase arengut meeldivast kaaslasest paranoiliseks majanaabriks. Nimelt tegi ta saatusliku vea, *kritiseerides* avalikult kaaskirjaniku luulet ning tuues sellega kuskil kaugel toimuva sõjategevuse neutraalsele pinnale. Kumb on tähtsam: kas ausus kirjanduse vastu või püüd jääda inimlikuks isegi siis, kui luule on nii halb? (lk 85) Vadi sihib laiemat teemat – kriitikat ja selle vastuvõttu. Eesti kultuuriajakirjanduses välditakse üldjuhul (liigset) kriitikat, mille võib väikese ringkonna arvele panna. Keegi ei soovi kolleege pahandada. Meenub autori enda arvustus Vikerkaares, kus ta juba kirjutise sees tehtud kriitika eest vabandust palub: „anna mulle andeks, ju sa annad, vähemasti püüan aus olla"[2]. Ent kui asendada sõna „kriitika" tagasisidega, saame kaasamõtleva lugeja – see on hindamatu väärtus. Pelgalt kiitvad hinnangud võivad hetkeks mõnusalt sooja lambi alla peesitama asetada küll, ent edasiviivaks jõuks kipuvad siiski olema (konstruktiivsed) märkused.

Novellikogust rääkides ei jõua ega vahest pole vajagi kõigil lugudel eraldi peatuda, ent ära tasub nimetada veel mõned kirjaniku jaoks olulised küsimused, mis novellikogus tõstatuvad: kuidas saada **Janika Kronbergi** parimaks õpilaseks („Testament"); mis saab siis, kui selle ilma **Malinid** tulevad rahu rikkuma („Tänukõne") ja kui oluline roll on töötegemisel koos nohisemisel („Pööriöö"). Viimati mainitu sai isiklikult järgi testitud keset suurt suve, kui arvuti taga töötamine tundus kõige vähem atraktiivne väljavaade, ent koos sõpradega diivanil nohistamine (töötegemisel tehtav ebamäärane nakkav tubliduse hääl) aitas kõigil selle raske ülesandega ühele poole saada. Vadi puhul on muidugi sekka norimist, aga üldse ei raatsi lõpupuänti reeta.

Vadi enda tekste on keeruline kritiseerida. Nali on subjektiivne. Peab nentima klišeelikku tõde, et igas naljas peitub killuke tõtt, ja seda Vadi tekstid lugejale ka selgelt näitavad. Iseasi, missugust tõde lugeja sealt otsib ja kas üldse. Vadi teeb nalja nii otse kui ka peites sinna mõnuga selliseid kihte, mis avanevad alles mitmendal lugemisel või loetu üle mõtiskledes.

[1] *Kipub nii olema, et sitanali läheb peale või mitte, aga julgen arvata, et Vadi oma võidab südameid mõlemalt poolelt.*

[2] *Vadi, U. 2021. Love is in the air. – Vikerkaar, nr 9.*

KINOSPURT

SOE RÄNNAK ARKTIKASSE

Põhjamaises talves Murmanski poole loksuv „Kupee nr 6" püsib kuni lõpuni välja hoole ja armastusega valatud rööbastel.

Vaatas **Aleksander Tsapov**

Tu-tuk-tu-tuk, tu-tuk-tu-tuk – see nõukaaegse rongi talvine sõidurütm mööda külmast kitsamaks tõmbunud rööpaid tekitab auditiivset nostalgiat ilmselt igaühes, kes on kasvanud üles Elroni-eelsel ajal. Soome režissööri Juho Kuosmase filmi „Kupee nr 6", mille stsenaristid on Livia Ulman ja Andris Feldmanis, reisisaatjaks marsruudil Moskva–Murmansk on seesama meditatiivne *tu-tuk-tu-tuk*. Kuigi žanrilt ehk midagi poolromantilise *road movie* sarnast, on 90ndate Venemaale paigutuv film lõppeks siiski lugu sellest, kuidas juhused ja isiklikud minnalaskmised võivad avada elus ukse suhetele ja planeerimatustele, mis ei oleks ehk varem võimalikud tundunud.

Soome arheoloogiatudeng Laura (Seidi Haarla) satub jagama 1500-kilomeetrisel rongisõidul kupeed kas või näiteks 90ndate Tallinnast tuttavliku kiilakat jõmmitüüpi esindava Ljohaga (Juri Borissov), kes laseb klaasiga viina ja haukab aplalt suitsuvorsti. Kui Laura kannab hinges südamevalu, sest ta pidi lahkuma reisiks oma tüdruksõbrast Moskvas, siis Ljoha läheb Murmanski mäetööstusesse pappi teenima, et avada oma *office* ja teha bisnist. Kõlab nagu karakter mõnest Aleksei Balabanovi Venemaa portreest. Aga siinkohal, lisaks sellele, et operaator Jani-Petteri Passi on jäädvustanud toimuva filigraanselt 35 mm filmile, sarnasused ka lõpevad. „Kupee nr 6" pole üheski mõttes postsovetlik ajalooporno, mis püüaks ajastu kaudu odavaid punkte skoorida või seda kuidagi romantiseerida. Filmi löögirusikaks (või südamerusikaks) on kahe noore ja pigem kinnise inimese tunderännak ning eriline ajutine jagatud ühisus, mida kontvõõraste vahel ju üsna harva ette tuleb.

Tugev keemia Seidi Haarla ja Juri Borissovi tegelaskujude vahel on tuntav ka ilma igasuguste lausumisteta. Kuigi sümpaatiaavaldused toimuvad suuresti erituste ja ara kompimise kaudu, tekitab see seda suuremat tundlikkust. Näiteks stseen, kus Laura Ljohale tamburis omamoodi pihib ja viimane saadab teda intensiivse pilguga – puhas külmavärin! Kuigi ühises piiratud ruumis ühisesse sihtpunkti liikumine tekitab mõnetise füüsilise kapsli, siis sellele filmile on see suureks plussiks. Stuudio asemel reaalses Vene rongis jäädvustatud kaadritega tõmmatakse vaataja rongi kohati möödapääsmatult kitsasse maailma, kus tuleb tulla toime piiratud valikute tingimustes. Filmi operaatoritöö on sama hüpnootiline kui õues möllav lumetorm või fookusest väljas mööduv öine tööstuslinn.

Lisaks kõigele saab filmis ka nalja, mis on alati hea märk. Olgu selleks tõlkes kaduma läinud armastusavaldused või õpetussõnad, kuidas naine peaks kuulama oma sisemist tibukest – vaataja jäetakse ruumi empaatiaks, aga temalt tunnete väljapressimisega hoitakse meeldivalt tagasi. Kokkuvõtteks võib öelda, et paremat rongi- ja reisikaaslast veel mitte nii kaugetesse 90ndatesse lähiajal ilmselt ei leia.

Kaader filmist

„KUPEE NR 6" (SOOME, EESTI, VENEMAA, SAKSAMAA), 105 MIN.
REŽISSÖÖR JUHO KUOSMANEN, STSENARISTID LIVIA ULMAN, ANDRIS FELDMANIS, JUHO KUOSMANEN, OPERAATOR JANI-PETTERI PASSI, KAASPRODUTSENT RIINA SILDOS.
OSADES SEIDI HAARLA, JURI BORISSOV JT. KINODES ALATES 03.12.21.

KINOSPURT

VÄIKE AKEN SUURDE HINGE

Uku Kuudi käänulist elu- ja viljakat loometeed portreteerivast dokfilmist ei tasu otsida sügavat karakteriuuringut loojahinge dilemmadest, küll aga laseb see kõlada palju olulisemal – Uku muusikal.

Vaatas **Joosep Ehasalu**

Minu verre süstitakse meeldiv doos palmipuudest, rullluiskudest ja purpursest VHSi päikesest. Viibin joovastunult muusikalises DNAs, mille koodiribas keerleb paras annus malbust ja intiimsust, mis on krutskitest jonksus, kuid ometi joondus. Ebamaine, e s t e e t i i l i n e, *funky*. Aga need on vaid jõuetud sõnakõlksud, et kirjeldada seda audiovisuaalset energiavoogu ja – *KRÕKS*, ühendus katkeb.

Ühtäkki olen *telenovela*'s. Palmipuud on moondunud mändideks ja Apolloni lüüra rahapakikesteks, lisaks on kusagil lollideküla kõledas majas altar mammonale. Katlas podisevad kallid autod, kinnisvara, naised, **Võsa Peeter**. Intriigid. Pats on asendunud halli mulletiga, trullakad püksid veel hallima pintsakuga, sekventser Exceli tabeliga. Rõhk suureneb, aur ei pääse välja ja keha närvetub surve all. Kuhu kadus küll see narkootiline heliulm?

Seda kõike võib leida Ivar Murdi teisest täispikast dokumentaalfilmist „u.Q.", mis võtab kokku 2017. aastal lahkunud muusiku **Uku Kuudi** käänulise eluloo ning, mis ehk põhilisem, nakatab vaatajaid tema ajatu mahe-*funk*'i pisikuga.

Joosep Ehasalu õpib dokki ja soovib kõigile julgust.

1 + 1 = 3

Ukust ei saa rääkida ilma **Marju Kuudita**, sest nende isiklikud ja muusikalised teed on sedavõrd põimunud. Nagu raud ja süsinik, moodustasid nad kokkupanduna veelgi tugevama sulami. Raske on aimata, kus algab üks ja lõpeb teine. Ema-poja tandem lahkus 80ndatel Eestist ja toitus muusikalistest aurudest nii Rootsis kui ka LAs, kuniks ringiga taasiseseisvunud Eestisse tagasi põrutas. Filmis tungib esiplaanile ekstravertne Marju, kelle mälestustele tugineb põhiline osa filmi struktuurist. Uku eelistas oma eluajal varju jääda, kuid saame teada, et paljudel juhtudel on just tema olnud liikumiste käivitavaks jõuks. Lisaks Marju narratiivile tuuakse loosse sisse ka kõrvalseisjate vaatevinklid (või hääled, sest peamiselt on intervjuud kuulda vaid helis), mis täpsustavad asjaolusid, seavad Marju sõnu kahtluse alla või on paljad oletused/hinnangud. Igal juhul on need vajalikud ilmestused, et asi ei oleks liiga ühele poolde kaldu. Vaid üle Atlandi liikudes on seda ilmestust vähesevõitu; kohast, mis näib olevat loomingulises mõttes mõlemale kõige olulisem, libisetakse kerglaselt üle. Vaataja peab võtma appi oma kujutlusvõime.

Dokumentaalsus ja taaslavastus sulatatakse samuti ühte, vaataja jaoks võivad need tunduda eristamatud nagu meie peategelasedki. Uku isiklikus arhiivis peitus üle 300 tunni videomaterjali ning ka selle puhul eelistas ta olla valdavalt kaamera taga, kuid taaslavastusliku elemendi kaudu tõstetakse Ukut rohkem esile. Ühedimensioonilise patsiga unistava poisikese kuvandist tullakse välja filmi teises pooles (kartmata sealjuures puudutada ka ebamugavamaid teemasid). Vaatamata nendele püüdlustele mõjub Uku endiselt kättesaamatu ja kaugena, mida rõhutab ka filmitegijate valik kuvada ekraanile veel üks pisem ekraan – aken, millest õnnestub vaid viivuks sisse kiigata.

Ukust kõnelevad kõige paremini tema looming ja mõni harv intervjuulõik. Just muusikalised hetked mõjuvad kõige isiklikumatena. Uku saab ruumi ennast vabalt väljendada, ilma et keegi tema eest räägiks, ja ehk ongi see ajatum vahend kui kellegi personaalse eluloo detailides surkimine. Nagu ka Marju filmis tõdeb, siis…

…MUUSIKA ON KÕIGE OLULISEM

Kokkuvõtlikult on „u.Q." ladus vaatamine ja suurepärane võimalus nakatuda Uku Kuudi muusikaga. Midagi uut on siin ka põrandaaluse muusika gurmaanidele, kes võivad leida eest nii mõnegi tuttava nime või näo, keda Uku on otseselt mõjutanud.

Sügavat karakteriuuringut loojahinge dilemmadest ja hingepiinadest leiab vaid pindmiste virvendustena. Pigem jääb see abstraktseks ettekujutuseks Ukust kui inimesest, visand, mille täidab värvidega tema muusika.

Dokumentaal ei pelga vormimänge ega kollaažlikkust ja tehnikate segamist, kirju künkana kerkib ta esile eesti dokimaastiku kuivade portreelugude ja mees-metsasahju-kütmas-vaatluste keskel. Film tirib kaasa oma meelelahutuslikkuse ja mängulisusega, kuid käike jagub ka melanhooliaks ning mõtlikkuseks. Ja mis peamine – igav ei hakka kordagi!

Fotod: press

DOKUMENTAALFILM „U.Q." (EESTI, 2021), 83 MIN.
REŽISSÖÖR-STSENARIST-MONTEERIJA IVAR MURD, PRODUTSENT MARGUS ÕUNAPUU, OPERAATORID IVAR MURD JA UKU KUUT.

18.12.21–6.3.22

… ja teised valguse varjundid

... and Other Shades of Light
... и прочие оттенки света

Kristi Kongi & Krista Mölder

Kuraator / Curator / Куратор:
Siim Preiman

TALLINNA KUNSTIHOONE
TALLINN ART HALL

Vabaduse väljak 8

K–P / Wed–Sun / Срд–Вск 11–18

kunstihoone.ee